

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YAPILANDIRILMIŞ OYUN TERAPİSİNE DAYALI
GELİŞTİRİLEN PSİKO-EĞİTİM PROGRAMININ BOŞANMIŞ
AİLE ÇOCUKLARININ DEPRESYON VE UYUM DÜZEYLERİ
ÜZERİNE ETKİSİ

Güliden ÖZTÜRK SERTER

Danışman

Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

DOKTORA TEZİ

Mart, 2018

TELİF HAKKI

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(.....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Gülden

Soyadı : ÖZTÜRK SERTER

Bölümü : Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-Eğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Depresyon ve Uyum Düzeyleri Üzerine Etkisi

İngilizce Adı : Psycho-Education Program Based on Structured Play Therapy Effect on Depression and Adjustment Level of Divorced Family Children

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Gül den ÖZTÜRK SERTER

İmza:

KABUL VE ONAY

Gülden ÖZTÜRK SERTER tarafından hazırlanan ‘‘Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-Eğitim Programının Boşanmış Aile ocuklarının Depresyon ve Uyum Düzeyleri zerine Etkisi’’ adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi **Eğitim Bilimleri** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Başkan: Prof. Dr. Kurtman ERSANLI

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ondokuz Mayıs niversitesi

ye: Prof. Dr. Ferda AYSAN

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Dokuz Eylül niversitesi

ye: Doç. Dr. Tahsin İLHAN

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziosmanpaşa niversitesi

ye: Yrd. Doç. Dr. Hatice ÖZASLAN

Temel Eğitim Anabilim Dalı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Bu tezin **Eğitim Bilimleri** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans/ Doktora tezi olması için Őartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Tarihi: __/__/__

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

(İmza ve Mühür)

“Eşime ve Anneme

TEŞEKKÜRLER

Yaşam emaresi görünmeyen kurumuş bir tohumdan yeşerip ortaya çıkan güzel ve kıymetli bir bitki gibi bu araştırmanın da bu aşamaya gelmesine katkıda bulunanlar olmuştur. Araştırmada katkısı bulunan tüm dostlarımı tek tek saymam mümkün olmadığı için öncelikle onlara teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmanın her aşamasını izleyen, yol gösteren, yönlendiren, tıkanıp zamanlarda beni yeniden ümitlendiren ve cesaretlendiren değerli danışmanım Sayın Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK'e hayatım boyunca unutmayacağım destekleri için teşekkürü borç bilirim. Doktora eğitim sürecim boyunca engin tecrübesi ve görüşleriyle ufkumu açan, dersini ve sohbetini ilgiyle dinlediğim; bu araştırmanın yapılandırılması ve izlenmesinde tecrübelerini benden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Kurtman ERSANLI'ya teşekkürlerimi sunarım. Araştırmanın izlenmesinde değerli görüşleriyle katkıda bulunan tez izleme komitesi üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Hatice ÖZASLAN'a teşekkür ederim. Doktora eğitim sürecim boyunca çalışmalarına katkı sağlayan tüm bölüm hocalarıma sonsuz teşekkür ederim.

Araştırmanın uygulama aşamasında çiçek gibi baktığı okulun kapılarını bana açan Sungurlu İsmetpaşa İlkokulu Müdürü Sayın Aydın ALTINTAŞ'a, araştırma izin sürecinde yardımlarını benden esirgemeyen Sungurlu Bölükbaşı Özel Eğitim Uyguma Merkezi Müdürü Sayın Aydın BİLİCİ' ye teşekkür ederim. Araştırma izinleri hususunda Çorum İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Sungurlu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü yetkililerine, psiko-eğitim programına istekle katılarak, deneyimlerini paylaşan çocuklara ve ebeveynlerine teşekkür ederim. Son olarak akademik hayatımın görünmeyen kahramanı olan, sabrına, özverisine, vefasına ve fedakârlığına hayran olduğum canım annem Pakize ÖZTÜRK'e, tüm zor anlarımda desteğini sunan ve büyük bir sabırla beni dinleyen, bana inanan ve beni cesaretlendiren sevgili Eşim Gökhan SERTER'e teşekkür ederim.

Gülden ÖZTÜRK SERTER

Bu tez çalışması Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından desteklenmiştir. 1904-B Doktora Projesi (Proje No: PYO.EGF.1904.16.008).

**YAPILANDIRILMIŞ OYUN TERAPİSİNE DAYALI
GELİŞTİRİLEN PSİKO-EĞİTİM PROGRAMININ BOŞANMIŞ
AİLE ÇOCUKLARININ DEPRESYON VE UYUM DÜZEYLERİ
ÜZERİNE ETKİSİ**

Doktora Tezi

Gülden Öztürk Serter

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

Mart, 2018

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, yapılandırılmış oyun terapisine dayalı geliştirilen psiko-eğitim programının boşanmış aile çocuklarının depresyon ve uyum düzeylerine etkisini incelemektir. Araştırma, 2016-2017 öğretim yılında, 9-12 yaş aralığında anne babası boşanmış 16 çocuğun katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, deney-kontrol gruplu ön-test, son-test ve izleme testi modeline dayalı yarı deneysel bir çalışmadır. Çocukların boşanmaya uyumu ve depresyon düzeyleri araştırmanın bağımlı değişkenlerini; yapılandırılmış oyun terapisine dayalı geliştirilen psiko-eğitim programı ise, bağımsız değişkenini oluşturmaktadır. Deney grubuna 9 hafta boyunca yapılandırılmış oyun terapisine dayalı psiko-eğitim programı uygulanmıştır. Araştırmada 2X3'lük (deney-kontrol grubu X ön-test/son-test/izleme testi) yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmada çocukların boşanmaya uyum düzeylerini belirlemek amacıyla "Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği", depresyon düzeylerini belirlemek amacıyla "Çocuklar için Depresyon Ölçeği" kullanılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına bu ölçme araçları ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır. Oturumların sonlanmasından üç ay sonra iki gruba da izleme ölçümü yapılmıştır. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin boşanmaya uyum ölçeği ve depresyon ölçeğinden aldıkları ön test puanları, son test puanları ve izleme testi puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için Mann Whitney-U testi kullanılmıştır. Deney grubundaki öğrencilere uygulanan programın etkinliğini belirleyebilmek amacıyla ölçeklerden aldıkları ön test ve son test, son test ve izleme testi puanları

VII

arasındaki farkı anlamlılığını test etmek için Friedman İki yönlü ANOVA ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizler deney grubunun boşanmaya uyum düzeylerinin kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde arttığını ortaya koymuştur. Uygulanan psiko-eğitim programı sonrasında deney grubunda yer alan çocukların depresyon düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olmasa da düşüş olduğu belirlenmiştir. Kontrol gruplarının depresyon ve boşanmaya uyum düzeylerine ait puanlarda ise, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Dolayısıyla yapılandırılmış oyun terapisine dayalı geliştirilen psiko-eğitim programının anne babası boşanmış 9-12 yaş çocuklarının boşanmaya uyum düzeylerini artırmada etkili olduğu ve depresyon düzeylerini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Oyun terapisi, boşanmış aile çocukları, boşanmaya uyum, depresyon

Sayfa Sayısı : 195

Danışman :Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

İkinci Danışman :

**PSYCHO-EDUCATION PROGRAM BASED ON STRUCTURED
PLAY THERAPY EFFECT ON DEPRESSION AND
ADJUSTMENT LEVEL OF DIVORCED FAMILY CHILDREN**

Ph.D. Dissertation

Gülden Öztürk Serter

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

March, 2018

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effect of psychoeducation program based on structured play therapy on the depression and adjustment levels of divorced family children. The research was carried out with the participation of 16 children who in the age of 9-12 years in 2016-2017 academic year and whose parents were divorced. The research is based on the experiment and the control grouped pre-test, post-test and follow-up test models which is a semi-experimental study. The study's dependent variable is the level of depression of children and their adjustment to divorce whereas the developed psychoeducation program based on the structured play therapy constitutes its independent variable. The psychoeducation program based on the structured play therapy is applied to the experimental group for 9 weeks. In the study, a semi-experimental design was used in 2X3 (experimental-control group X pre-test / post-test / follow-up test). "The Children's Divorce Adjustment Inventory" was used to examine the levels of divorce adjustment, and "Children Depression Inventory" was used to determine the levels of depression. These measurement tools were applied as pre-test and post-test to the experimental and control groups. Three months after the end of the sessions, follow-up test were applied to both groups. The Mann Whitney-U test was used to test the significance of the difference between pre-test scores, post-test scores and follow-up test scores of the children's in the experimental and control groups from The Children's Divorce Adjustment Inventory and Children Depression Inventory. Friedman Two Way ANOVA and Wilcoxon Marked Rank Test were used to test the significance of the difference between the pre-test and post-test, post-test

and follow-up test scores they received from the scales in order to determine the effectiveness of the program applied to the students in the experiment group. The statistical analyzes showed that the level of adjustment of the experimental group to divorce was significantly higher than that of the control group. It was determined that the children in the experimental group after the applied psychoeducation program, had a decrease in depression levels, although not statistically significant. There was no statistically significant difference between the scores of the control groups on depression and divorce adjustment levels. Therefore, the psycho-education program based on structured play therapy has resulted in the fact that the parents of 9-12 year olds whose parents are divorced are effective in increasing divorce adjustment levels and reducing depression levels.

Key Words : **Play therapy, divorced family children, adjustment to divorce, depression**

Number of Pages : **195**

Advisor : **Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK**

Co-advisor :

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI.....	II
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	III
KABUL VE ONAY	IV
TEŞEKKÜRLER	VI
ÖZ	VII
ABSTRACT	IX
İÇİNDEKİLER	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XIV
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
I. GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Durumu	1
1.2 Araştırmanın Amacı	10
1.3 Problem Cümlesi.....	10
1.4 Alt Problemler	11
1.5 Denenceler.....	11
1.6 Sayılılar	12
1.7 Sınırlılıklar.....	13
1.8 Araştırmanın Önemi.....	13
1.9. Tanımlar	16
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
II. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	19
2.1 Oyun Terapisi.....	19
2.1.1 Oyunun Tanımı	19
2.1.2 Oyun Kuramları.....	22
2.1.3 Oyun ve Çocuğun Gelişimi.....	24
2.1.4 Oyunun Terapötik Kullanımı	28
2.1.5 Oyun Terapisinin Tarihçesi	34
2.1.6 Oyun Terapisi.....	35
2.1.7 Oyun Terapisinde Başlıca Kuramsal Yaklaşımlar	39
2.2 Boşanma	48
2.2.1 Boşanmanın Tanımı.....	48

2.2.2 Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkilerini Açıklayan Teoriler	48
2.2.3 Boşanmanın Eşlerin Yaşama Uyumu Üzerindeki Etkileri.....	53
2.2.4 Boşanmanın Çocukların Yaşama Uyumu Üzerindeki Etkileri	54
2.2.5 Çocukların Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Etmenler ...	61
2.2.6 Çocukların Boşanmaya Uyumu.....	67
2.3 Boşanma ile İlgili Yayın ve Araştırmalar	68
2.3.1 Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar	69
2.3.2 Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar	74
2.4.Oyun Terapisi ile İlgili Yayın ve Araştırmalar	77
2.4.1 Oyun Terapisi İle İlgili Çalışmalar	77
2.4.2 Boşanmış Aile Çocuklarına Uygulanan Oyun Terapisi Çalışmaları.....	81
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	83
III. YÖNTEM.....	83
3.1 Çalışma Grubu	83
3.1.1 Deney ve Kontrol Gruplarının Oluşturulması.....	83
3.1.2 Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri.....	84
3.2 Araştırma Deseni	86
3.3 Veri Toplama Araçları	87
3.3.1 Kişisel Bilgi Formu.....	87
3.3.2 Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği (ÇBUÖ).....	88
3.3.3 Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ).....	89
3.2 Verilerin Analizi.....	90
3.5 İşlem Yolu	92
3.5.1 Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman	92
3.6 Psiko-Eğitim Programının Hazırlanması	92
3.6.1 Psiko-Eğitim Programının Tanımı.....	93
3.6.2 Psiko-Eğitim Programının Amaçları	94
3.6.3 Psiko-Eğitim Programı.....	95
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	113

IV. BULGULAR.....	113
4.1 Boşanmaya Uyuma İlişkin Bulgular	113
4.2 Depresyona İlişkin Bulgular	118
BEŞİNCİ BÖLÜM	123
V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	123
5.1 Sonuç	123
5.1.1 Boşanmaya İlişkin Sonuçlar.....	123
5.1.2 Depresyona İlişkin Sonuçlar	125
5.2 Tartışma	127
5.3 Öneriler	132
5.3.1 Uygulamacılara Yönelik Öneriler	133
5.3.2 Araştırmacılara Yönelik Öneriler	133
5.3.3. Ailelere Yönelik Öneriler	135
KAYNAKÇA	137
EKLER.....	163

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımı	85
Tablo 2: Deney ve Kontrol Gruplarında Yer Alan Çocukların Yaş Ortalamalarına İlişkin Sonuçlar	85
Tablo 3: Araştırmanın Deneysel Deseni	87
Tablo 4 Grup ve Ölçümlere Göre Normallik Dağılımını Gösteren Shapiro-Wilks Değerleri	91
Tablo 5: Deney ve Kontrol Grubunun Boşanmaya Uyum Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları	113
Tablo 6: Deney ve Kontrol Gruplarının Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testlerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları	114
Tablo 7: Deney Grubunun Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	115
Tablo 8: Deney Grubunun Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin Ön Test-Son Test, Son Test-İzleme Testi ve Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları	116
Tablo 9: Kontrol Grubunun Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	117
Tablo 10: Deney ve Kontrol Grubunun Depresyon Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları	118
Tablo 11: Deney ve Kontrol Gruplarının Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testlerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları	119
Tablo 12: Deney Grubunun Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	120
Tablo 13: Deney Grubunun Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test-Son Test, Son Test-İzleme Testi ve Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları	121
Tablo 14: Kontrol Grubunun Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Boşanma-Stres- Uyum Teorisi..... 51

SİMGELER VE KISALTMALAR

CDAI	The Children's Divorce Adjustment Inventory
CDI	Children's Depression Inventory
CODİP	Children of Divorce Intervention Program
ÇBUÖ	Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği
ÇDÖ	Çocuklar için Depresyon Ölçeği
DSM III	The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
KBH	Kaba Boşanma Hızı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TÜİK	Türk İstatistik Kurumu
YOTP	Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-Eğitim Programı

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmaya ilişkin problem durumu, problem cümlesi, alt problemler, denenceler, sayıtlılar, sınırlılıklar, araştırmanın önemi ve tanımlar yer almaktadır.

1.1 Problem Durumu

Toplumun en küçük birimi olan aile, insan hayatında önemli bir yer tutmaktadır (Bulut, 1993). Aile çocuğun beslenme, bakılma, korunma, sevilme ve eğitilme gereksinimlerini karşılamakta ve aynı zamanda güven ortamı oluşturarak sağlıklı büyümesini güvence altına almaktadır. Çocukların yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olan aile çocuğa özgürce oynayacağı, denemelere girişeceği ve öğreneceği bir çevre sağlamaktadır (Bilir ve Dabanlı, 1991). Ancak farklı ortamlarda yetişmiş ve “iki ayrı insan” tarafından oluşturulan aile çatışma ve uyumsuzluk potansiyelini beraberinde taşımaktadır. Hayatın zorluklarına karşı bir liman olarak düşünülen ailenin bazen kendisi bir fırtınalı denize dönüşüp, sorun çözmek yerine sorun üretmeye başlayabilir. Bu durum eşlerin evlilik birliklerini sona erdirme kararı olarak boşanmalarına yol açabilmektedir (Türkarıslan, 2007).

Hukuksal bir kavram olarak ele alındığında boşanma, evlilik sözleşmesinin sona ermesidir. Ancak ruhsal açıdan değerlendirildiğinde, aile birliğinin bozulmasına, bölünmesine ya da tümünden dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini sarsabilen karmaşık bir olgudur. Aile birliğinin bozulmasından en çok zarar görenler çocuklardır (Yörükoğlu, 2000). Weyburne'e (2000) göre boşanma çocuğun yaşamındaki en yıkıcı deneyim olabilir, çünkü güven ve benlik gibi gelişmekte olan kavramları zarar görür. Benedek ve Brown'a (1997) göre boşanma gibi sarsıcı bir olay çocuklarda korku, üzüntü, öfke, suçluluk, yalnızlık, reddetme, gerileme, uyku sorunları, okul sorunları, fiziksel sorunlar, yemek yeme ilgili sorunlar ve ebeveynlerini barıştırma arzusu gibi değişik duygusal tepkilere yol açmaktadır.

Boşanmayla birlikte aileler ve çocuklar özellikle stresli yaşam değişiklikleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Benedek ve Brown, 1997; Hetherington, Cox ve Cox, 1985). Bu değişiklikler çocukların gelişimlerini ciddi bir biçimde etkileyebilir (Benedek ve Brown, 1997). Boşanma gerçekleşen ailelerdeki çocukların, anne babaları ile aynı andaki birliktelikleri ve evden giden ebeveynlerini kaybetmelerinin yanında günlük rutinleri, aile gelenekleri, yaşadıkları ev, okul, mahalle ve hatta arkadaşları da dâhil olmak üzere ekonomik, sosyal ve psikolojik alanda birçok kayba uğramaları söz konusudur (Hoyt, Cowen, Pedro-Carrol ve Alpert-Gillis, 1990). Benedek ve Brown'a (1997) göre, bazı çocuklar için bu tür değişiklikler ve hayatlarındaki karmaşa öfke, suçluluk, üzüntü ve korku gibi duygular ve daha fazla uyum sorunlarına yol açabilmektedir. Hetherington ve Stanley-Hagan (1999) aile rolleri, ilişkiler ve koşullar değiştikçe, çocukların genellikle depresif, endişeli, kızgın, talepkar, uyumsuz ve antisosyal olabildiklerini ve okul başarısında düşüş yaşadıklarına dikkat çekmektedir. Boşanma antisosyal, agresif ve uyumsuz davranışlar dahil olmak üzere dışsallaştırma bozukluklarına neden olmakta; öz düzenleme becerileri, bilişsel beceriler ve başarı gibi alanları yüksek düzeyde etkileyerek çocuğun uyumunu bozmaktadır.

Çocuk psikiyatrisinde yapılan bazı araştırmalar anne babanın boşanması ile ilişkili çocukluk psikopatolojisi verilerine odaklanmıştır. Boşanmış ailelerden gelen çocuk ve yetişkinlerin boşanma olmayan ailelere göre daha fazla oranda psikiyatriye başvurdukları bildirilmektedir (Emery, 2013; Grych ve Fincham, 1992; Guidubaldi ve Perry, 1985; Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999; Kalter, 1977; Kalter ve Rembar, 1981; Kelly ve Emery, 2003; Zill, Morrison ve Coiro, 1993). Kalter (1977) gerçekleştirdiği araştırmasında psikiyatriye başvuran çocukların yaklaşık üçte birini boşanmış aile çocuklarının oluşturduğunu belirlemiştir. Zill ve arkadaşları, (1993) boşanmış ailelerden gelen 2301 çocuğu beş yıl boyunca izledikleri çalışmalarında çocukların %40'ının psikolojik yardım aldığını belirlemişlerdir. Anne babası bir arada olan akranları ile kıyaslandığında anne babası boşanmış çocukların daha yüksek düzeyde saldırganlık gibi dışsallaştırma sorunları, depresyon, anksiyete gibi içselleştirme sorunları ve sosyal etkileşimde zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir (Grych ve Fincham, 1992).

Yine boşanmamış ailelerdeki akranlarıyla karşılaştırıldığında, boşanmış ailelerde yaşayan ergenlerin, antisosyal ve suçlu davranışlarda bulunma, antisosyal akranlarla

ilişki kurma, okulu bırakma ve kız ergenlerin gebe kalma ihtimalleri iki ila üç kat daha fazladır. Ebeveynleri boşanma yaşayan yetişkinlerin, aile birliği bozulmamış evlerde yetişen akranlarına göre üniversiteye başlama ve tamamlama oranlarının daha düşük, işsizlik oranlarının daha yüksek, refah düzeylerinin daha düşük olduğu ve daha az finansal kaynağa sahip oldukları görülmüştür (Amato ve Keith, 1991b; Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999). Ayrıca yetişkinlikte yakın ilişkilerde zorluklar, evlilikten daha az doyum alma, daha az mutlu hissetme ve öfkeyi kontrolde güçlük gibi sorunlar ile karşı karşıya kalabilmektedirler (Amato, 1999).

Boşanmış, tek ebeveynli aileler de dâhil olmak üzere tüm ailelerde çocukların uyumu, ebeveynlik becerilerinin kalitesiyle ilişkilidir. Çocuklar sıcak ve destekleyici, iletişimi güçlü, ihtiyaçlarına cevap veren, sağlam, tutarlı bir kontrol ve pozitif disiplin sergileyen ve faaliyetlerini yakından izleyen ebeveynlere ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte, araştırmacılar, tutarlı, olumlu olabilen ve çatışmaları ortadan kaldıracı gibi beceriler sergileyebilen bir ebeveyn olmanın boşanan ebeveynler için kolay bir görev olmadığı görüşündedir. Boşanma sonrası ebeveynlerde depresyon, kaygı, duygusal tutukluluk, sinirlilik, dürtüsellik gibi bazı psikolojik ve davranışsal sorunların ortaya çıktığı görülmüştür (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999). Bu tür sorunlar aynı zamanda çocukları da olumsuz etkilemektedir. Çocuklar depresif ebeveynlerine tanık olmakta ve ebeveynlerini rol model almaktadırlar. Jekielek (1998) ebeveyn çatışması ve boşanmanın çocuklarda anksiyete ve depresyona yol açtığını, ebeveyn çatışmasının yüksek olduğu ortamlarda yaşayan çocukların yüksek düzeyde ebeveyn çatışması yaşayan ancak ebeveynleri boşanmış ya da ayrılmış çocuklara göre daha düşük düzeyde iyi oluş gösterdiklerini belirlemiştir.

Son yıllarda boşanma konusunda çalışan pek çok araştırmacının birleştikleri konu boşanmış aile çocuklarının anne babası birlikte olan çocuklara göre uyum sorunları gelişmesi yönünden risk altında olduklarıdır. (Amato, 1991; Amato, 1993; Amato, 1994; Amato, 2000; Amato, 2003; Arifoğlu, 2006; Clarke-Stewart, McCartney, Vandell, Owen, ve Booth, 2000; Fagan ve Churchill, 2012; Hetherington, Clingempeel, Deal, Hagan, Hollier, Lindner, MacCoby, Brown, O'Connor, Eisenberg, Rice ve Bennion, 1992; Hetherington, Cox ve Cox, 1985; Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999; Hetherington, Stanley-Hagan ve Anderson 1989; Hoyt ve arkadaşları, 1990; Kelly ve Emery, 2003; Lamb, Sternberg, ve Thompson, 1997; Lansford, 2009;

Wallerstein, 1986). Boşanmadan sonra çocuklarda gerileme (Kelly ve Emery, 2003), öz düzenlemede eksiklikler (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999), bilişsel becerilerde zayıflama gibi gelişimsel sorunlar (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999; Kelly ve Emery, 2003), akademik başarıda düşme gibi uyum sorunları; anne-çocuk, baba-çocuk ilişkilerinde zorluklar (Anthony, Diperna Amato, 2014; Kelly ve Emery, 2003; Wolchik, Tein, Sandler ve Doyle, 2002) yaşadıkları da bildirilmektedir. Anne babası boşanmış çocukların bilişsel, sosyal becerilerinin ve güvenli bağlanma oranlarının anne babası birlikte olan çocuklara göre daha düşük, problem davranışlarının daha yüksek olduğu ve annelerinin davranışını daha olumsuz değerlendirdikleri bildirilmektedir. Ayrıca erken çocukluk dönemindeki boşanmalarda kız çocukların erkeklere göre duygusal olarak, erkeklerin de kızlara göre daha çok bilişsel olarak etkilendikleri bildirilmektedir (Clarke-Stewart ve arkadaşları, 2000). Ayrıca, çocuğun boşanmadan etkilenmesini belirleyen önemli faktörler arasında, ebeveynlerin ayrılık tarihlerinde çocuğun bulunduğu yaş dönemi de yer almaktadır. Örneğin Kalter ve Rembar (1981) boşanmanın zamanlamasının çocuklarda farklı sorunlara yol açtığını bildirmektedirler. Çocuğun çok küçük yaşta olduğu boşanmaların çocukta ayrılıkla ilgili sorunlara ve odipal dönemdeki boşanmanın erkeklerde saldırganlık, kızlarda akademik problemler ile ilişkili olduğu belirtilmektedir.

Boşanma oranları kaba boşanma hızı kavramı ile ifade edilmektedir. Kaba boşanma hızı belli bir yıl içinde her bin nüfus başına düşen boşanma sayısı olup yıl sonundaki boşanma sayısının, yıl ortası nüfus sayısına bölünmesi ile bulunmaktadır (Taş, Doğan ve Önder, 2014). Amerika'daki boşanma istatistikleri incelendiğinde boşanma oranlarının, 1950'lerden 1970'lere kadar yükseldiği, 1980'de zirve yaptığı, 1980'lerden sonra gerilemeye başladığı ve o günden beri düştüğü (Rotz, 2016); kaba boşanma hızının 1979'da binde 22,8 iken, 2005 yılında binde 16,7'ye gerilediği bildirilmektedir. (Stevenson ve Wolfers, 2007). Türkiye'deki boşanma oranlarının ise, 2015'e kadar arttığı daha sonra ise, gerilemeye geçtiği yayınlanan istatistiklerden anlaşılmaktadır. Türkiye'de kaba boşanma hızı 1930'lardan 2000'li yıllara gelindiğinde, binde 0,15'ten, 0,52'ye çıkarak 70 senelik süreç içerisinde yaklaşık 3 kat artarken, 2000 ile 2010 yılları arasında 3 kat daha artarak kaba boşanma hızı 2010 yılında binde 1,62 olmuştur (Altunbulak, 2011). Boşanan çiftlerin sayısı 2014 yılında

bir önceki yıla göre %4,5 artarak 130 bin 913'e yükselmiş; kaba boşanma hızı binde 1,7 olarak gerçekleşmiştir (Türk İstatistik Kurumu (TÜİK) 2015). Boşanan çiftlerin sayısı 2015 yılında 131 bin 830 ve kaba boşanma hızı binde 1.69 iken (TÜİK, 2016); 2016 yılında boşanan çiftlerin sayısı %4,3 azalarak 126 bin 164 olmuş ve kaba boşanma hızı binde 1,59 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017). 2017 yılında ise boşanan çiftlerin sayısı %1,8 artarak 128 bin 411 olmuş ve kaba boşanma hızı binde 1,6 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2018). Bu istatistiksel veriler boşanmanın ciddi bir sosyal sorun olduğunu şüphe götürmez bir biçimde kanıtlamaktadır. Yurtdışında gözlenen boşanma oranları, araştırmacıları bu yönde çalışmaya yöneltmiştir.

Çocuğun boşanmaya uyumunu sağlamaya yönelik müdahale programlarının etkililiğini inceleyen araştırmalar alan yazında yer almaktadır. Bu programlardan 1985 yılında Pedro-Carroll ve Cowen, 1989 yılında ise, Alpert-Gillis, Pedro-Carroll ve Cowen tarafından geliştirilen *Boşanmış Aile Çocukları için Müdahale Programı (Children of Divorce Intervention Program - CODIP)* 9-12 yaşa uygun olup Wallerstein'in (1983) çocukların boşanmayla baş edebilmesi için belirttiği altı hiyerarşik görevi temel almaktadır. Oturum içeriğinde tartışmalar, film, rol oyunları gibi tekniklerden yararlanılmış olup; çocukların temel olarak etkilendiği alanların yeniden yapılandırılması, beceri kazandırma ve benlik saygısını geliştirme üzerinde durulmaktadır. Çalışmada sonuçlar programa katılan çocukların kendileri, ebeveynleri, öğretmenleri ve grup liderleri tarafından yapılan değerlendirmelerle elde edilmiştir. Çalışmanın etkililiğinin katılımcıların değerlendirilmesi yolu ile elde edilmesi olumlu sonuçların katılımcıların olumlu sonuç beklentisini yansıttığı olabileceği bildirilmektedir.

Stolberg ve Garrison'un (1985) diğer araştırmalardan farklı olarak hazırladıkları *boşanmaya uyum programı* ise, boşanmış anneler ve çocukları için 12 haftalık iki ayrı programı içermektedir. Çocuk programının içeriğinde ağırlıklı olarak öfke kontrolü ve gevşeme tekniklerine yer verilmiş olup 7-13 yaşa uygun olarak hazırlanmıştır. Ebeveyn programı ise, bireysel gelişim ve ebeveyn becerileri üzerine odaklanmakta olup çalışmaya 82 anne ve çocuk dâhil edilmiştir. Çalışma çocuk ve ebeveyn temelli olarak düşünülmüş okul tabanlı bir program olup; çocuk ve anneler, (a) çocuk destek grubu (yalnız), (b) çocuk destek grubu ve bekâr ebeveyn destek grubu, (c) bekâr ebeveyn destek grubu (yalnız) ve (d) kontrol grubu (tedavisiz grup) olmak üzere dört

gruptan birine dâhil edilmişlerdir. Çalışmada (a) çocuk destek grubunda (yalnız) olan çocukların daha fazla gelişme gösterdiği, ebeveynlerde ise, (c) bekâr ebeveyn destek grubunda (yalnız) yer alan ebeveynlerin daha fazla uyum gösterdiği görülmüştür. Pedro-Carrol, Sutton ve Wyman (1999) CODIP programını diğer çalışmalardaki yaş gruplarından farklı olarak anaokulu ve ilkökul birinci sınıf çocuklarına uygulamışlardır. Deney ve kontrol grubunun iki yıl süresince izlendiği çalışmada çocukların okula ve eve uyumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Programın etkililiğinin değerlendirmesi öğretmen ve ebeveyn bildirimleri, çocukların öz değerlendirmeleri ve okul verileri olmak üzere dört boyutta gerçekleştirilmiş ve program etkili bulunmuştur. Burke ve Van de Streek (1989) ise, gerçekleştirdikleri çalışmalarında programlarının temelini “*Hammond’un Boşanmış Aile Çocukları için Grup Danışmanlığı*” çalışmasına dayandırmışlardır. Sekiz hafta uygulanan oturumların içeriğinde video, resim, öykü ve çizgi filminden yararlanılmıştır. Çalışmaya 39 çocuk dâhil edilmiş ve ölçme aracı olarak Piers Harris Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmış olup programa katılan çocukların benlik saygılarında kontrol grubuna göre önemli ölçüde gelişme görülmüş ve uygulanan programın çocukların benlik saygısının gelişmesine yardımcı olduğu kanıtlanmıştır. Gilman, Schneider ve Shulak (2005) ise, boşanmış ailelerden gelen 7-9 yaş arasındaki çocukların uyumları üzerinde 6 haftalık çocuk odaklı yapılandırılmış eğitim programının (Kids Turn) etkisini incelemişlerdir. Program sonunda çocukların boşanma ile ilgili farkındalıklarının arttığı ve anne-baba-çocuk arasındaki çatışmaların ise, azaldığı belirlenmiştir. Çocuğun boşanmaya uyumunu sağlamaya yönelik bahsi geçen çalışmaların nitelikleri gözden geçirildiğinde okul tabanlı ve/veya ebeveyn odaklı müdahalelerin yoğun olduğu, bazılarının program içeriğinde oyundan yararlanıldığı (Alpert-Gillis ve arkadaşları, 1989; Pedro-Carroll ve Cowen 1985; Pedro Carrol ve arkadaşları, 1999) görülmektedir.

Türkiye’de çocukların boşanma sonrası değişen koşullara uyumları üzerinde psiko-eğitim programlarının etkililiğini inceleyen yalnızca iki çalışma olduğu belirlenmiştir (Arifoğlu, 2006; R. Aydın, 2013). Arifoğlu (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Pedro-Carrol ve Cowen’in (1985) geliştirdiği Boşanmış Aile Çocukları için Müdahale Programı (Children of Divorce İntervention Program - CODIP), 9-12 yaş anne babası boşanmış çocuklara uygulanmış ve programın bu yaş grubu çocukları üzerinde olumlu etkisinin olduğu bulunmuştur. Yarı deneysel modellerin kullanıldığı

çalışmada kontrol grubunun kullanılmaması çalışmanın zayıf tarafını oluşturmaktadır. R. Aydın'ın (2013) gerçekleştirdiği çalışmada ise, çalışma kapsamında hazırlanan Yaşam becerileri psiko-eğitim programı 4. ve 5. sınıf çocuklarına uygulanmış ve programın etkili olduğu belirlenmiştir. R. Aydın (2013) çalışmasında etkililiğini incelediği yaşam becerileri psik-oeğitim programının çocuklar üzerindeki etkilerini ölçmede uygun olmayan bir ölçek kullandığını belirtmektedir. Dolayısı ile geliştirilen psiko-eğitim programının etkilerinin tam olarak ölçülmemiş olabileceği düşünülebilir. Bunlara ek olarak yurt içi alan yazında anne babası boşanmış çocukların uyumlarını sağlamada oyun terapisinin etkililiğini inceleyen başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Oyunun iyileştirici bir gücü olduğunun (Nash ve Schaefer, 2013; Schaefer ve Drewes, 2009) fark edilmesi ve oyun terapisinin çocukların duygusal, davranışsal ve sağlık problemlerinin azaltılmasında kullanılması (Bratton, Ray, Rhine, ve Jones, 2005; Post, 2010, Schaefer ve Drewes, 2010) yeni başlayan bir süreç olmayıp (Schaefer ve Drewes, 2010) altmış yıldan fazla bir süreyi kapsamaktadır (Post, 2010; Ray, Bratton, Rhine ve Jones, 2001). Terapötik oyun fikrini psikoterapi pratiğine dahil eden Sigmund Freud (Nash ve Schaefer, 2013) olsa da, bir psikiyatrist olan Hermine Hug-Helmuth terapide çocukların kendilerini ifade etmelerini sağlamak amacıyla oyunu kullanan ilk terapist olmuştur (Kottman, 2011; Schumann, 2004). Oyunun çocuk terapisinde bir yöntem olarak kullanılması Hermine Hug-Hellmuth, arkasından Anna Freud ve Melanie Klein ile başlamış (Schaefer ve Drewes, 2013, Zorlu, 2016) ve Virginia Axline ile devam etmiştir.

Alan yazında oyun terapisinin otizm spektrum bozukluğu gösteren çocuklar (Davlantis ve Rogers, 2015; Parker ve O'Brien, 2011), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gösteren çocuklar (Ray, 2010; Reddy, 2010; Reddy, Springer, Files-Hall, Benisz, Hauch, Braunstein ve Atamanof, 2005; Robinson, Simpson ve Hott, 2017; Swan ve Ray, 2014), anne babası boşanmış çocuklar (Burroughs, Wagner ve Johnson, 1997; Lowenstein, 2006; Ludlow ve Willams, 2006; Pedro-Carrol ve Jones, 2005), aile içi şiddete tanık olan çocuklar (Kot, Landreth ve Giordano, 1998; Kot ve Tyndall-Lind, 2005), istismara uğrayan çocuklar (Gallo-Lopez, 2006; Kelly ve Odenwalt, 2006;) duygusal problemi olan çocuklar (Baggerly, 2004; Knell ve Dasari, 2015; Stulmaker ve Ray, 2015), travma sonrası stres bozukluğu yaşayan çocuklar (Cohen, Chazan, Lerner ve Maimon, 2010; Kaduson, 2006; Shelby ve Felix, 2005) saldırgan davranış

gösteren çocuklar (Bay-Hinitz, Peterson ve Quilich, 1994; Bratton, Ceballos, Sheely-Moore, Meany-Wallen, Pronchenko, ve Jones, 2013,) ve hasta çocuklar (Jones ve Landreth, 2002; Murphy, Jones ve Carnes-Holt, 2010; Rae ve Sullivan, 2005) ve kronik hastalığı olan çocuklar (Johnson ve Kremier, 2005) ile etkililiğinin incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Farklı problemler yanında çalışılan yaş grupları açısından bakıldığında da oyun terapisinin farklı araştırmacılar tarafından değişik yaş grubu çocuklarda ve hatta yetişkinlerde etkililiğinin incelendiği çalışmaların da yer aldığı görülmektedir: Okul öncesi çocuklar (Bay-Hinitz ve Wilson, 2005; Bratton ve arkadaşları, 2013; Chinekesh ve Kamalian, Eltemasi, Chinekesh ve Alavi 2014; Jayne ve Ray, 2016), ilkökul dönemi çocukları (Blanco ve Ray, 2011; Garza ve Bratton, 2005; Jayne ve Ray, 2016; Johnson, Pedro-Carroll ve Demanchick, 2005; La Greca ve Santogrossi, 1980) ve ergenlik öncesi dönem çocukları (Bratton, Ceballos ve Ferebee, 2009; Flahive ve Ray, 2007; Packman ve Bratton, 2003) ile çalışıldığı belirlenmiştir. Bunların dışında oyun terapisinin etki düzeyini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin oyun terapisinin etkililiğini inceleyen bir meta analiz çalışmasında Bratton ve arkadaşları (2005) doksan üç oyun terapisi çalışmasını incelemiş ve 0.80 değerinde yüksek bir etki büyüklüğü belirlemişlerdir. Kenney-Noziska ve Lowenstein, (2017) boşanma sürecinde çocukların terapi görmesinin normal bir durum olduğuna ve oyun terapisinin çocuklar için gelişimsel olarak en uygun model olabileceğine dikkat çekmektedirler. Kenney-Noziska ve Lowenstein (2017) anne babası boşanmış çocuklar için yapılandırılmış (yönlendirilmiş) oyun terapisi yaklaşımının kullanılmasını oldukça önemli görmektedirler.

Yapılandırılmış oyun terapisi yaklaşımı ilk kez Schaefer (2001) tarafından tanımlanmış olup boşanmış aile çocuklarında oyun terapistine, belirli semptomlar için etkili olan oyun terapi programını seçme fırsatı vermektedir. Alan yazın ve araştırmalarda, oyun terapisi sürecinde bilgilendirme için kullanılır. Empatik olarak uyumlu terapötik ilişki bağlamında sunulan yaratıcı ve oyun temelli aktiviteler, çocuklar ile yakından ilişki kurulmasını sağlar. Yönlendirici oyun terapisi teknikleri, açık bildirim kolaylaştırır ve çocukların özel tedavi konularına yakınlaşmasını sağlar. Çocukların özel boşanma sorunlarını direkt fakat ilgi çekici şekilde açığa çıkarmak, onların utanç verici olmayan problemlerini bilmelerine ve tartışabilmelerine olanak tanır (Kenney-Noziska ve Lowenstein, 2017). Anne babası boşanmış aile çocukları

için düzenlenen grup terapileri, çocukların yalnız olmadıklarını hissedebilecekleri ve bağımsız bir şekilde birbirleriyle boşanma ile ilgili konularda ve duygularda iletişim kurabilecekleri destekleyici bir grup çevresini deneyimleme imkânı vermektedir (Ludlow ve Williams, 2006).

Çocuğun boşanmaya uyumunu sağlamaya yönelik okul tabanlı, ebeveyn odaklı oldukça fazla çalışma bulunduğu, bu çalışmaların bazılarında oyundan yararlandığı, çocukların boşanmaya uyumlarını sağlamada oyun terapisinin etkililiğini inceleyen çalışmaların ise, oldukça sınırlı olduğu belirlenmiştir. Türkiye’de ise, çocuğun boşanmaya uyumunu sağlamada psiko-eğitim programlarının etkililiğini inceleyen yalnızca iki çalışmaya ulaşılmış ve oyun terapisinin boşanmış aile çocuklarının uyumu üzerindeki etkililiğini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle oyun terapisinin anne babası boşanmış çocuklar üzerindeki etkisini ortaya koyan daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Ayrıca alan yazında boşanmış aile çocuklarının sorunlarının oyun terapisi ile el alınmasında yapılandırılmış oyun terapisi yaklaşımının ağırlıklı olarak kullanılması önerilmektedir (Kenney-Noziska ve Lowenstein, 2017; Lodlow ve Williams, 2006).

Diğer taraftan çocuklar orta çocukluk (6-12 yaş) döneminde büyümek için daha fazla zihinsel ve fiziksel çaba içerisindedirler. Bir yandan sosyal beceriler kazanmakta, arkadaşlık kurup, onları sürdürmeyi veya sona erdirmeyi öğrenmektedirler (Benedek ve Brown, 1997). Çocuğun ailesiyle kurduğu iletişimin niteliği, akranları ile kuracağı ilişkiyi etkilemekte olup akranları ile kurduğu iletişim çocuğun çevreye uyumunu kolaylaştırmaktadır (Ersanlı, 2012b). Çocuklar bu yaş döneminde ebeveynlerinin boşanması ile ilgili olarak özellikle yaşamlarına yansıyan sonuçları nedeniyle öfke duyarlar ve paranın yaşam için gerekli olduğunu bildiklerinden onlara nafaka ödemeyen ya da onları sık ziyaret etmeyen ebeveynlerine kin duyabilirler. Ancak aynı zamanda bu yaşta çocuklar evden ayrılan ebeveynlerine büyük bir özlem de duymaktadırlar (Benedek ve Brown, 1997). Bir meta-analiz çalışmasını gerçekleştiren Stathakos ve Roehle (2003) çalışmalarında boşanmış aile çocuklarına yönelik hazırlanan müdahale programlarının genel etkinliğini değerlendirmişlerdir. Araştırmacılar çalışmalarında yirmi üç çalışmayı incelemiş, müdahale programlarında en iyi sonuçların 9-12 yaş aralığındaki çocuklarda elde edildiğini ve programların çocukların uyumu üzerindeki etki büyüklüğünün 0.43 olduğunu belirlemişlerdir. Bu

sonuç anne babası boşanmış çocuklar ile gerçekleştirilen müdahalelerde en iyi sonuçların orta çocukluk döneminde alındığını göstermektedir.

Bilişsel gelişim sürecinin hız kazanması, ev ve aile ortamından ayrılan çocuğun toplumsal yaşama dâhil olması ve akran ilişkileri geliştirmesi, eğitim hayatının ilk yılları olması ve çevrenin çocuktan belli bir düzeyde akademik başarı beklentisi içerisinde olmaları, vicdanın gelişmeye devam etmesi ve ahlaki kurallara uymak gibi ciddi gelişimsel görevlerin olduğu bir dönem olması nedeniyle bu çalışmada oyun terapisi yaklaşımının 9-12 yaş grubu ile çalışılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan yapılan müdahale çalışmalarında en iyi sonucun orta çocukluk döneminde alınması ve bu yaş grubuna daha kolay ulaşılabilecek olması da çalışmada 9-12 yaş grubunun seçilmesinde etkili olmuştur.

Tüm bu etkenler doğrultusunda boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum ve depresyon düzeyleri üzerinde yapılandırılmış oyun terapisinin etkililiğinin inceleneceği bu çalışma ilk olması nedeniyle özgün değer taşımaktadır. Boşanma olgusunun çocuklar üzerinde oldukça olumsuz etkileri görülebilmekte ve bu etkiler çocuğun ilerdeki yetişkinlik döneminde devam edebilmekte ve yakın çevresi ile ilişkilerine bile yansiyabilmektedir. Çocuklar üzerinde oldukça olumsuz etkileri olan boşanma sorununun oyun terapisi ile ele alınacağı bu çalışmanın oyun terapisinin önümüzdeki yıllarda yaygınlaştırılmasında bu konuyla ilgili bilgi boşluğunu doldurarak alan yazına büyük katkı sağlaması beklenmektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, yapılandırılmış oyun terapisine dayalı geliştirilen psiko-eğitim programının, boşanmış aile çocuklarının boşanma sonrası uyum düzeyleri ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir.

1.3 Problem Cümlesi

Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerini artırmaya ve depresyon düzeylerini azaltmaya etkisi var mıdır?

1.4 Alt Problemler

1. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?
2. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları ile bu programa katılmayan kontrol grubundaki çocukların son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?
3. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları ve izleme testi puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?
4. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?
5. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları ile bu programa katılmayan kontrol grubundaki çocukların son test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?
6. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları ve izleme testi puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark var mıdır?

1.5 Denenceler

Araştırmanın alt problemlerine dayalı olarak test edilecek denenceler aşağıdadır:

1. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları, ön test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.
2. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları, bu programa katılmayan kontrol grubundaki çocukların son test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.
3. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları ve izleme testi puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.
4. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları ön test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşüktür.
5. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları, bu programa katılmayan kontrol grubundaki çocukların son test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşüktür.
6. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları ve izleme testi puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur.

1.6 Sayıtlar

1. Araştırmada deney ve kontrol grubunu oluşturan üyelerin Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği ve Çocuklar için Depresyon Ölçeği'ne içtenlikle cevap verdikleri kabul edilmiştir.

2. Grup üyelerinin grup oturumlarına katılımlarında gönüllülük ilkesi dikkate alınmıştır.
3. Çocuğun velayetinin kimde olduğunun uyum sürecini ve depresyon düzeyini etkilemediği varsayılmıştır.
4. Boşanmadan sonra geçen sürenin çalışmaya dâhil edilen çocukların uyum ve depresyon düzeylerini etkilemediği varsayılmıştır.

1.7 Sınırlılıklar

1. Çalışma grubu Çorum ili ve merkez ilçelerinden Sungurlu ilçesinde yaşayan, ilkokula devam eden, anne babası resmen boşanmış, 9-12 yaş çocukları kapsamaktadır. Bu yaş sınırı dışındaki bireyler çalışmaya alınmamıştır.
2. Çalışmaya katılan bireyler daha önceden psikolojik yardım almamış bireylerle sınırlandırılmıştır.
3. Çalışmaya katılan bireyler herhangi bir engel ve psikiyatrik tanı almayan bireylerle sınırlandırılmıştır.
4. Deney ve kontrol grubunun eşleştirilmesi grup üyelerinin ölçme araçlarından aldıkları puan ortalamalarına göre yapılmıştır.
5. Öğrencilerin boşanmaya uyum düzeyleri “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Envanterinden”, depresyon düzeyleri “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden” aldıkları puanlar ile sınırlandırılmıştır.

1.8 Araştırmanın Önemi

Boşanma, aile sisteminde büyük değişikliklere yol açan ve sancılı bir sürecin başlangıcına işaret eden bir hayat krizidir. Boşanma sonrasında çok sayıda kayıp olduğuna vurgu yapan Wallerstein’e göre (1983) bu kayıplardan en can alıcı olanı bir ebeveynin, bir ailenin kısmen veya tamamen kaybedilmesidir. Genellikle boşanma, ebeveynin fiziksel koruyuculuğu yanında, alışılmış günlük rutinler, gelenekler, aile evinin, okulun ve mahallenin kaybedilmesini ve bazen çok çeşitli keyif ve heyecan verici faaliyetler de dâhil olmak üzere daha ayrıcalıklı bir yaşam biçiminin kaybedilmesini içerir. Boşanma sonrasında çocuklar boşanmayı “inkâr”, boşanmayı

yaratan nedenlere “kızma”, anne ve babayı bir araya getirme “birleştirme” çabaları, “depresyon ve çöküntü” ve en son da boşanmayı “kabullenme” olmak üzere beş farklı aşama geçirmektedirler (Özgüven, 2014).

Boşanma sonrasında çocuklar birtakım sorunlar yaşamaktadırlar. Amato ve Keith’in (1991a) gerçekleştirdiği meta-analiz çalışmasına göre ebeveynlerin boşanması çocuklarda akademik başarı, davranış, psikolojik uyum, düşük benlik saygısı ve sosyal ilişkilerde zayıflık gibi problemler problemlere neden olabilmektedir. Boşanma gibi sıkıntılı bir süreçte çocuklar genellikle duygusal izolasyon, anksiyete, sorumluluk, çaresizlik, öfke, suçluluk, karışıklık, belirsizlik gibi olumsuz duygular (Ludlow, Williams, 2006) yaşarlar ve bunlara ek olarak boşanma sonrasında çocuklar üzüntü, korku, yalnızlık, reddedilme gibi duygular ile uyku sorunları, okul sorunları ve fiziksel yakınmalar da yaşayabilmektedirler (Benedek, Brown, 1997; Weyburne, 2000).

Bütün bu faktörler araştırmacıları ebeveynlerin boşanmasından kaynaklanan ve çocukları etkileyen sorunlara çözüm bulmaya yönlendirmektedir. Bu nedenle ruh sağlığı ile ilgilenen uzmanlar boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için terapötik çözüm arayışlarını yıllardır sürdürmektedirler. Oyun terapisi ise, birçok bilimsel araştırmada kullanılan ve etkililiği kanıtlanan bir yöntem olarak (Bratton ve arkadaşları, 2005) oyun terapistlerini anne babası boşanmış çocuklar ile çalışmaya yönlendirmektedir. Nitekim Cohen (2002) genellikle duygusal bir travma sonucunda ortaya çıkan ve eşler arasında uzun süreli anlaşmazlık ve kin içeren boşanma sürecinin bir sonucu olarak çocukların danışmanlık almasının bir zorunluluk olduğu görüşünü savunmaktadır. Tarihsel bir bakış açısıyla bakıldığında da çocuğu tedavi etmede en etkili aracın oyun terapisi olduğuna dikkat çekilmektedir (Axline, 1989; Rasmussen ve Cunningham, 1995).

Hafif, orta ve ağır düzeydeki problemler için oyun terapisinin faydalı olabileceği, birçok problemde olduğu gibi anne babası boşanmış çocuklarda da oyun terapisi önerilmektedir (Robinson, 2011, West, 1996). Lowenstein (2006) ailesi boşanan birçok çocuğun boşanmaya uyum sağlaması ile ilgili olarak psikolojik yardıma ihtiyaç duyduğunu; psikoterapi sürecinde kaygılı olabileceklerini ve boşanma konusunda doğrudan konuşmak için gönülsüz olduklarını fakat yaratıcı ve oyun temelli etkinliklerin ilgilerini çekerek düşünce ve duygularını güvenli bir şekilde ifade

etmelerine yardımcı olabileceğini ve özellikle de grup oyun terapisinin yararlı olacağını vurgulamaktadır (Lowenstein, 2006).

Delucia-Waack ve Gerrity (2001) anne babası boşanmış çocuklar için en uygun müdahalenin psiko-eğitim grupları olduğunu ve grupta şarkı söylemek, dans etmek, kukla kullanmak, rol oyunları gibi tekniklerin duyguları tanımak, ifade etmek, yeni davranışlar ve beceriler kazanmakta etkili yöntemler olduğunu ifade etmektedir. Grup düzeni içerisinde çocukların boşanmaya ilişkin düşünce ve duygularını paylaşabilecekleri gelişimsel olarak uygun bir ortam sağlanmaktadır. Grupta öncelikle terapist açısından çocuğun davranışlarının değerlendirilmesi mümkün olur. Çocuk boşanmış bir aileye sahip olmanın sadece kendisine özgü bir durum olmadığını fark eder. Sosyal öğrenmeyi kolaylaştırır; çocuk grup üyelerinin ifadelerini gözlemler ve onlardan öğrenir. Başlangıçta belirli konuların keşfedilip ifade edilmesi konusunda temkinli olan çocuklar diğer arkadaşlarının aktivitelerine katıldığını gördükçe açılabilir. Son olarak grup ortamında çocuklar akranları ile etkileşimde bulunma ve yeni davranışlar geliştirme fırsatı bulurlar (Lowenstein, 2006).

Bilindiği gibi anne babası boşanmış çocuklar yaşamlarında meydana gelen değişikliklerden kaynaklı bir takım güçlükler, anne babanın ayrılmasının yol açtığı bazı duygusal tepkiler, sosyal ve duygusal problemler ve akademik başarı düzeylerinin olumsuz etkilenmesi gibi birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Öğretmenler, rehber öğretmenler ve okul yöneticileri bu çocukların uyumlarının sağlanması konusunda sıkıntılar yaşamaktadır. Bu noktada yapılandırılmış oyun terapisi yaklaşımını temel alan ve anne babası boşanmış çocuklar ile gerçekleştirilen bu çalışmanın çocukların uyumlarının sağlanmasında onlar ile doğrudan temasta olan eğitimci ve rehberlik çalışanlarına yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Diğer taraftan yukarıda bahsi geçen bazı araştırmalarda ailesinde boşanma olan yetişkin ve çocukların ruh sağlığı hizmetlerine ailesinde boşanma olmayanlara göre daha yüksek oranda başvurduğu belirtilmiştir. Bu noktada bu çalışmanın anne babası boşanmış çocukların sosyal ve duygusal problemlerinin çözümlenmesi ve uyumlarının artırılmasında ruh sağlığı çalışanlarına kolaylık sağladığı ve bu popülasyonla gerçekleştirilecek grup oyun terapisi uygulamaları için bir örnek teşkil ettiği düşünülmektedir.

Vurgulanması gereken diğer bir hususta, boşanma oranları bu ailelerin yaşadıkları duygusal ve sosyal problemlerin ele alınmasına ve çözümlenmesine yönelik gerçekleştirilecek müdahalelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu noktada temel bir toplumsal kurum olan ailenin parçalanması istenmeyen bir durum olmakla beraber böyle bir durumun gerçekleşmesi durumunda parçalanan ailelerin toparlanması, aile üyelerinin, özellikle çocukların boşanma sonrası yaşamlarına uyumlarının sağlanması toplum sağlığının ve bütünlüğünün korunmasında son derece önemli bir olgudur. Ülke bekasının devam ettirilmesi hususunda toplum sağlığının ve bütünlüğünün korunması siyasi liderleri ve politikacıları da yakından ilgilendirmektedir. Bu doğrultuda anne babası boşanmış çocuklar ile gerçekleştirilen bu çalışmanın toplum sağlığının ve bütünlüğünün korunmasında ve bu popülasyonun uyumlarına yönelik politikaların geliştirilmesinde siyasi liderlere ve politikacılara da katkısı olduğu düşünülmektedir.

Son olarak yapılandırılmış oyun terapisi yaklaşımını temel alan bu çalışma anne babası boşanmış çocukların sorunlarını oyun terapisi ile azaltmaya çalışması bakımından özgündür. Boşanma ile birlikte aileler ve bu ailelerde yaşayan çocuklar birçok sorunla yüz yüze gelmektedir. Boşanma sonrası dönemde ebeveynlerin kendi sorunlarına yoğunlaşmaları nedeniyle çocukların bu dönemi sağlıklı bir şekilde geçirmeleri zorlaşmaktadır. Çocukların çevrelerinde duygusal ve sosyal destek bulmalarının zorlaşması ve boşanmanın çocuklar üzerinde yıkıcı etkileri olması nedeniyle çocukların boşanma sonrası sürece uyum sağlamalarını kolaylaştırmada yapılandırılmış oyun terapisini temel alan bu çalışmanın gerekli olduğu düşünülmektedir. Gerçekleştirilen bu çalışma günümüz toplumunda boşanmanın yaygınlaşması, her yıl artan sayıda çocuğun boşanmadan olumsuz etkilenmesi ve bu soruna çözüm arayışlarının devam etmesi nedeniyle de günceldir. Günümüzün önemli sorunlarından biri olan boşanma ve boşanma sonrası süreç ile çocukların başa çıkması ve uyum sağlamasında yapılandırılmış oyun terapisinin etkisinin sınanması önemli ve yararlı görölmektedir.

1.9. Tanımlar

Aile: Aralarında; evlilik, kan ve çocuk bağları olan, aynı çatı altında yaşayan, ortak geliri paylaşan, kendine özgü benzer görgü, inanç ve değerleri bulunan, toplumsal

rolleriyle iletişim ve etkileşim içinde olan insanlardan oluşan en küçük toplumsal kurumdur (Dönmezer, 1999).

Boşanma: Yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karıkoca olarak hiçbir bağları olmaksızın, varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesi ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlem olarak tanımlanmaktadır (Arıkan, 1996).

Çocukluk Depresyonu: Çocukluk depresyonu, çocuğun gelişimsel özellikleriyle bağlantısız olarak sıkıntı, huzursuzluk, hırçınlık, konsantrasyon kaybı, sosyal ilişkilerde zayıflık ve zevk alınan etkinliklere ilgisizlik şeklinde aniden kendini gösteren bir duygu durum bozukluğudur (Özağı, 2007).

Uyum: Bireyin sahip olduğu özelliklerle içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yavuzer, 1999).

Uyum Sorunu: Gelişim evrelerinin getirdiği doğal zorluklara yakın çevrenin olumsuz etkileri eklendiğinde, çocuk bu olumsuz etkilere tepki olarak çoğunlukla duygusal düzeyde bozukluklar görülebilmektedir. Bu olumsuz tepkiler, uyum sorunu ve daha ileri davranış bozukluğu şeklinde yaşanabilmektedir (Yavuzer, 1999).

Boşanmaya Uyum: Boşanmanın içerdiği çeşitli kayıplara uyum göstermek, boşanmanın yarattığı fiziksel ve psikolojik belirtilerin olmaması, boşanma sonrası yeni rolleri uygun bir işlevsellikle gerçekleştirebilmek ya da daha az problem ve daha düşük seviyede stres yaşamak şeklinde tanımlanabilir (Karahana, 2012).

Oyun Terapisi: Çocuk ve terapist arasında oyunu iletişim aracı olarak kullanan ve sorunlu çocukların sıkıntıları ile baş etmelerine yardımcı olan bir tedavidir (Cattanach, 2003).

Yapılandırılmış (Yönlendirilmiş) Oyun Terapisi: Çocuğa rehberlik ve yorumla beraber sorumluluğun terapistte ait olduğu, çocuğun çevresi, düşünceleri ve duyguları göz önünde bulundurularak uyumsuz davranışları yerine uyumlu ve yeni davranışların geliştirilmesinin hedeflendiği, merkezinde çocuğun yer aldığı, terapistin çocuğu yönlendirdiği, içeriği yapılandırılmış olan ve önceden belirlenmiş bir amaç

doğrultusunda terapistin çocuk ve aile ile çalıştığı oyun terapisi (Aygölü ve Özden, 2015).

İKİNCİ BÖLÜM

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde oyun terapisi ve boşanma kavramları hakkında genel bir bilgi verilmiş ve araştırma çerçevesinde, oyun terapisi ve boşanmış aile çocukları ve ile ilgili olarak yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelenmiştir.

2.1 Oyun Terapisi

2.1.1 Oyunun Tanımı

Oyun hakkında birçok görüş ve tanım bulunmaktadır. Bilim insanlarının bakış açılarındaki ve odaklandıkları özelliğin farklılığına bağlı olarak da oyun kavramının tanımı farklılaşabilmektedir. Bu nedenle oyunun yalnızca bir tanımının yapılması oldukça güçtür (Çalışandemir, 2016). Tarihçi Johan Huizinga'ya (1980) göre oyun *kültürden eskidir. İlkel insan yaşamı anlamakta oyunu kullanmıştır. İnsanoğlunun hukuk ve yasa, ticaret ve kâr, zanaat ve sanat, bilgelik ve bilim gibi üretimlerinin temelinde oyun bulunmaktadır. Bu nedenle ilkel insanın yaşamını oluşturan kültürün temeli oyundur.* Dolayısıyla insanoğlu doğuştan *homo ludens*; yani oynayan insandır. Huizinga'nın oyunla ilgili görüşlerinden etkilenen Caillois (2001) oyunu *serbestlik içeren, bağlayıcı kuralları olan (kurallı oyunlarda), önceden belirlenmiş alan ve zaman içinde sürdürülen, gerçek yaşamdaki kuralların geçerli olmadığı, sonu belirsiz olan, gerilim ve eğlence duyguları içeren ve gönüllü olarak gerçekleştirilen bir etkinlik* olarak tanımlamaktadır.

'Emile' adlı eseri ile çocuk eğitimine dair o güne kadar var olan anlayışı tümüyle değiştiren J. J. Rousseau (1712-1778) *çocuğun özgürlüğüne önem vermekte ve tam da bu nedenle çocuğun doğayla iç içe bir ortamda anne baba tarafından yetiştirilmesini* vurgulamaktadır (Rousseau, 1956). "Kindergarten" denilen anaokulu modelinin kurucusu ve bir Alman düşünür olan Froebel'in görüşleri J. J. Rousseau'dan etkilenmiştir. Çocuğun iç dünyasını ve duygularını oyunla yansıttığını vurgulayan Froebel (1782-1852) oyunu, *çocuğun gelişiminin en doğal parçası; tüm yaşamını belirleyen çekirdek (tohum)* olarak kabul etmektedir. ("Cogweb Definitions: Play")

Montessori yaklaşımı ile tanınan ve *The Absorbent Mind* isimli kitabında çocuğun bilinmeyen bir güce sahip olduğundan bahseden Maria Montessori (1949) çocuğun düşüncesi ile ilgili bazı tespitlerde bulunmaktadır: *Üç yaşlarında küçük bir çocuk izlerseniz, sürekli bir şeyler ile oynadığını görürsünüz. Bu aslında çocuğun elleriyle ayrıntılı bir şekilde çalışarak, bilinçaltının daha önce aldığı bir şeyleri bilincine yerleştirmeye çalıştığı anlamına gelmektedir. Çevresiyle gerçekleştirdiği bu deneyim ile çocuk oyun kılığında (aracılığı ile), bilinçdışı zihnine aldığı bazı şeyleri ve izlenimlerini gözden geçirmektedir. Bu iş sayesinde çocuk giderek bilinçlenir ve insan olur.* Bu sözleri doğrultusunda Montessori'nin oyunu çocuğun işi olarak gördüğü söylenebilir. Elkind (2011) ise, oyunu *dünyaya uyum sağlamayı ve yeni öğrenme yaşantıları yaratmayı sağlayan gereksinim* olarak tanımlamaktadır. Nutku (1998) oyunu *yaşama sevincinin dışı vurulması* olarak tanımlamaktadır. Dönmez (1992) ise oyunu *her çocuğun gerçek yaşantısından daha çok benimsediği, daha çok içinde yaşadığı ve mutlu olduğu bir dünya* olarak tanımlamaktadır.

Bruner' ve Piaget'in oyun tanımları bilişsel gelişim kuramlarını temel almaktadır. Bruner (1983) oyun, dil ve düşüncenin karşılıklı ilişkisi üzerinde durmaktadır. *Oyun ciddi bir aktivite olmasına rağmen çocuk için ciddi sonuçlar doğurmayan bir etkinliktir. Başkaları için değil kendisi için olan bir faaliyettir. Oyun çocuğa keşif ve buluşlar için cesaretlendiren bir ortam sunar.* Bruner'e (1983) göre oyun dış dünyayı içselleştirmeyi ve kendimizden bir parça haline getirmeyi öğrendiğimiz ve iç dünyamızı dışarıya yansıttığımız bir deneyimdir. Bruner oyun sırasında çocuğun dünyayı arzularına uygun hale dönüştürdüğünü, oyun içinde çocuğun deneyimlediği eylemleri öğrendiğini ve dışarda var olan bildiği (gerçek) dünyaya bu kez de kendini uyumsadığından, dönüştürdüğünden bahseder. Piaget (1999) *Play, Dreams and Imitations in Childhood* isimli kitabında oyunu bilişsel gelişim aşamalarına göre incelemektedir. O'na göre *oyun reflekslere uyum çabalarından ortaya çıkmaktadır. Oyun çocuğun çevresinde algıladığı uyaranları asimilasyon ve akomodasyon süreçleri içerisinde incelemesidir. Zekâ, taklit ve oyun bunların üçü de göz önüne alındığında, duyuşal-motor evresinde, taklit akomodasyonun, oyun asimilasyonun devamı ve zekâ her ikisinin uyumlu bir kombinasyonu olarak ortaya çıkmaktadır.*

Freud'a (1938) göre oyun *çocukların olumsuz duygularından kurtulmalarını ve yerlerine daha pozitif olanları koymalarına izin veren bir katarsis* olarak hizmet

etmektedir. Freud'a göre oyun travmatik olayların veya kişisel çatışmaların yol açtığı olumsuz duyguların serbest bırakılmasını sağlayarak çocuğun rahatlamasına yardımcı olmaktadır (aktaran Saracho ve Spodek, 1995). Oyun Landreth (2011) tarafından şöyle tanımlanmıştır:

“Oyun çocukluğun her yerde ve her zaman olan tek merkez aktivitesidir. Çocukların, ne nasıl oynanacağına öğretilmesine ihtiyacı vardır, ne de oynamak zorunda bırakılırlar. Oyun doğaldır, eğlencelidir, gönüllüdür ve hedefsizdir. Çocukların dünyaları somut gerçeklerden bir tanesidir ve tecrübeleri çoğunlukla oyunla bağlantılıdır” (Landreth, 2011, s. 7).

Oyun, çocukların hayal gücünü, becerilerini ve fiziksel, bilişsel ve duygusal gücünü geliştirirken yaratıcılıklarını kullanmalarını sağlar. Oyun, sağlıklı beyin gelişimi için önemlidir. Dahası, çocukların serbest oyunu, hayali roller ve etkinlikleri bir araya getirirken sosyal gelişimlerini kolaylaştırır, kararlar verdikleri aile ortamını ve diğer sosyal senaryoları canlandırır, sorunları çözer ve birbirlerinden öğrenirler. Akranlar, kardeşler ve ebeveynler ile oyun oynamak çocukların bağlanmalarını güçlendirir. Oyun, oyuna katılanlar için eğlenceli gözükmekte ve genellikle yaratıcılık, esneklik, risk alma, merak, uyarlanabilirlik, problem çözme ve "akış" gerektirmektedir (VanFleet, Sywulak ve Sniscak, 2010).

Yavuzer (2013) oyunu “sonucu düşünülmeden, herhangi bir amaca ulaşmaktan çok, zevk almak amacıyla girilen bir etkinlik” olarak tanımlamaktadır (s. 64). Oyunu çocuk ruhunun muhtaç olduğu temel gıdalardan biri olarak değerlendiren Ersanlı oyunu (2012a) “biliyor musun babacığım siz yetişkinlerin vakit geçirmeye yarayan ve belli kuralları olan eğlence olarak tarif ettiğiniz oyun, bizim için varoluş çabalarımızın ta kendisidir. Oyun bizim için kaygı ve korkularımızın, iç dünyamızdaki çatışmalarımızın rehabilite edildiği ... bir etkinliktir” sözleriyle tanımlamaktadır (s. 71). Ersanlı (2012a) ayrıca oyun sırasında çocuğun empati yapmayı, başkalarına saygı göstermeyi, sabırlı olmayı, kurallara uymayı, stresle baş etmeyi, problem çözmeyi öğrendiğini vurgulamaktadır.

2.1.2 Oyun Kuramları

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında oyun ile ilgili birçok kuram önceki kuramların etkisi ile gelişmiştir. Bu kuramları klasik ve modern olmak üzere iki ayrı kategoride incelemek mümkündür (E. Uluğ, 2016).

A. Klasik Kuramlar:

Fazla Enerji Kuramı: Fazla enerji kuramı Alman şairi Friedreich Schiller (1759-1805) ve İngiliz filozofu Herbert Spencer (1820-1903) tarafından ileri sürülmüştür (E. Uluğ, 2016). Bu kurama göre, ihtiyaçlarını giderebilmesi noktasında her canlı bir miktar enerjiye ihtiyaç duymaktadır, Bu ihtiyaçlar arttıkça organizma fazladan enerjiye ihtiyaç duyar. Fazla enerji organizma üzerinde zamanla baskıya yol açar. Kişi fazla enerjinin yarattığı baskıdan kurtulmak için oyunu bir araç olarak kullanır (Pehlivan, 2005).

Rahatlama veya Eğlenme Kuramı: Rahatlama ve Eğlenme kuramı Alman Şair Lazarus (1883) tarafından ileri sürülmüştür (Öğretir, 2008). Bu kurama göre organizmayı zorlayan etkinlikler insanı zihnen ve bedenen yıpratmaktadır. Bunun sonucu olarak insan dinlenme ve uyku ihtiyacı duyar. Ancak, insanın yaşamsal görevleri dışında başka etkinliklerle uğraşması ile gerçek dinlenme mümkün olabilir ve bu şekilde insan kendini yeniler (Sevinç, 2004). Rahatlama veya eğlenme kuramı, fazla enerji kuramının tersine, organizmanın az enerjiye sahip olduğunda enerjiyi artırmak için oyun oynama gereksinimi içinde olduğunu savunmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2014).

Hazırlık veya Ön Egzersiz Kuramı: Hazırlık veya Ön Egzersiz kuramı Karl Groos tarafından geliştirilmiştir. Bu kuramda oyunun içgüdüsel olduğu kabul edilmektedir (Pehlivan, 2005). Oyunun, yetişkinlik yaşamına hazırlayıcı bir etkinlik olduğunu ileri süren bu kurama göre çocuk, oyun yoluyla nasıl bir yetişkin olacağını araştırır ve oyun ortamında yetişkin rolüne ilişkin durumları uygulama fırsatı bulur (Oktay, 2013).

Rekapütilyon (Tekrarlama) Kuramı: G. Stanley Hall tarafından geliştirilen bu kurama göre oyun, çocuğun içinde yaşadığı kültürün bir özeti, bir yansımasıdır. Çocuklar oynadıkları oyunlarla atalarının geçmiş yaşam tarzlarını canlandırmaktadırlar (Oktay, 2013). Başka bir deyişle çocuğun oyunu içgüdüsel olarak

gelişmekte ve çocuklar oyun içerisinde ilkel atalarımızın geçirdiği ruhsal aşamaları tekrar yaşamaktadırlar (E. Uluğ, 2016).

B. Modern Kuramlar:

Psikoanalitik Kuram: Freud'a (1908) göre oyunun zıddı ciddi olan değil, gerçek olandır. Çocuk oyun dünyasına kattığı bütün duygulara rağmen, bu duygularını gerçeklikten oldukça iyi ayırt etmektedir. Çocuk hayalindeki nesnelere ve durumlarını gerçek dünyadaki somut ve görünür şeylerle ilişkilendirmeyi sever. Bu bağlantı, çocuğun "oyununu" "düşlemlerinden" ayıran her şeydir.

Bu kurama göre oyun çocuğun arınmasına yardımcı olmaktadır. Çocuklar oyun aracılığı ile travmatik olaylar sonucunda ortaya çıkan olumsuz duygularını dışa vurmakta ve oyun sonunda olumlu duygular edinmektedirler. Oyun, çocuğa gerçek hayatını askıya almasına ve ona kötü deneyimleri yaşatan kişi rolüne bürünmesine izin verir. Örneğin, ebeveyni tarafından tokat atılan bir çocuk, oyun sırasında oyuncak bebeğini ebeveyni gibi tokatlayabilir. Oyunun arındırıcı özelliği olmasa, çocuklar tüm hayatları boyunca travmatik olayların ve olumsuz duyguların etkisinden kurtulamayabilirler (E. Uluğ, 2016). Erikson'a (1977) göre oyun, *egonun bedensel ve toplumsal süreçlerini kendisi ile senkronize etme* çabasıdır.

Haz Arama Kuramı: Haz arama kuramı Berlyne (1960) tarafından geliştirilmiştir (Özdoğan, 2004). Bu kurama göre, çocuk oyun sırasında nesnelere ya da eylemleri farklı şekillerde ele alabilme fırsatı bulmaktadır. Oyun çocuklara yeterli yenilik, belirsizlik ve karmaşa sunarak haz seviyesini uygun seviyede tutma imkânı tanımaktadır. Aynı zamanda oyunun çocuğun kontrolünde olması da çocuğun aradığı yeterli düzeyde uyarıyı oyun içerisinde ayarlayabilmesini mümkün kılmaktadır (E. Uluğ, 2016).

Bilişsel Kuramlar: Çocuk gelişimi kuramcıları ve araştırmacıları bilişsel gelişim ile oyun arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Piaget, Vygotsky ve Bruner bu ilişkiyi araştıran önemli kuramcılarıdır.

Jean Piaget: Piaget'in oyunla ilgili düşünceleri bilişsel gelişim kuramına dayanmaktadır. Piaget (1999) *Play, Dreams and Imitations in Childhood* isimli kitabında oyunun zekâ, yaratıcılık ve özellikle yaratıcılığın sembolik oyun ile ilişkisi

üzerinde durmaktadır. Piaget (1999) oyunu sembolik düşüncenin en önemli tezahürü olarak görse de oyunu tam olarak sembolik düşünce ile özdeş bulmamaktadır. Piaget (1999) özümleme ve uyumsama işlemlerine dayanan şemalar ve zihinsel yapılar yoluyla bilişsel gelişimin ilerlediğinde ve bu gelişimde oyunun katkısı olduğunu vurgulamaktadır.

Lev S. Vygotsky: Vygotsky (2016) oyunla ilgili olarak oyunun gelişim sürecinde nasıl ortaya çıktığı ve oyunun okul öncesi çağıdaki çocukta bir gelişim biçimi olarak oynadığı rolün ne olduğu sorusuyla ilgilenmektedir. O'na göre oyun okul öncesi dönemin temel etkinliklerinden biri midir yoksa dönemin gelişimsel özelliklerinin baskın bir formu mudur? Vygotsky'e göre oyun gelişimsel bir bakış açısıyla bakıldığında okul öncesi dönemin temel bir faaliyet biçimi değil, belli bir anlamda, dönemin önde gelen özelliklerinden biridir.

Vygotsky (2016) oyunu benzersiz bir etkinlik türü olarak görmektedir. O'na göre oyunun çocukların belirli ihtiyaçlarını ve güdülerini karşıladığı gerçeğini görmezden gelmek mümkün değildir. Okul öncesi yaşta çocuğun gelişimi için çok önemli olan ve onu doğrudan oyuna yönelten özel ihtiyaçlar ve güdüler ortaya çıkmaktadır. Çok küçük bir çocuk arzularını bir anda çözme ve tatmin etme eğilimindedir. Arzularını yerine getirmede herhangi bir gecikme erken yaştaki çocuklar için zordur ve sadece belirli dar sınırlar içinde ertelemesi kabul edilebilirdir. Vygotsky'e göre okul öncesi dönemde, hemen gerçekleşmeyen arzulara olgunlaşma olmasaydı, oyun olmazdı.

Jerome Bruner: Bruner'e (1983) göre diğer çocuklarla oyun oynamak önemli bir terapötik role sahiptir veya her halükarda, çocukların daha sonraki yaşamlarında, karşılaşılabilecek stresli sosyal aktiviteleri ile daha kolay baş edebilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca oyun zekâyı geliştirmektedir. Oyun oynamak çocuklara düşünmeye, konuşmaya ve hatta belki de kendisi olmaya cesaret edebilecek ilk ve en önemli fırsatı vermektedir.

2.1.3 Oyun ve Çocuğun Gelişimi

Oyunun çocuğun gelişim alanlarını desteklemesi konusunda birçok araştırmacı görüşlerini bildirmiştir. “Oyun çocuğun yaşantısının doğal bir parçası olduğu gibi gelişiminde de aldığı gıdalar kadar önemli bir yer tutar” (Jones, 2007, s. 5). Oyunun insan yaşamında hava ve su kadar önemli olduğunu vurgulayan M. Uluğ (2011) oyunu

çocuğun tüm gelişimini önemli ölçüde etkileyen bir faaliyet olarak değerlendirmektedir. Goldstein'e (2012) göre oyun çocukların sosyal, bilişsel, fiziksel ve duygusal gelişimlerini desteklemektedir. Çocukların gelişiminde önemli bir role sahip olan oyun çocuk psikoterapisinde değişim için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Russ, 1998; Russ, 2004). Oyunun, çocuğun büyümesi ve sağlıklı bir şekilde gelişmesi için beslenme ve sevgi kadar gerekli olduğunu vurgulayan Cirhinlioğlu (2010) oyunun, çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimini destekleyen en önemli araçlardan biri olduğunu belirtmektedir. Diğer gelişim alanlarına ek olarak oyun çocuğun dil gelişimi ve kişilik gelişimini de etkilemektedir (M. Uluğ, 2011). Yavuzer (2013) oyunun "hem bilişsel gelişimin yansıması olduğu, hem de sosyal becerilerin öğrenildiği ve duygusal boşalmanın sağlandığı, eğlendirici ve özgür bir eylem" özelliklerini vurgulamaktadır (s. 64).

Oyunun Bilişsel Gelişime Etkisi

Oyun beynin büyümesini ve gelişimini artırır, sinirsel bağlantıları artırır ve oyun oynayan kişiyi daha zeki yapar (Ağyar, 2016). Singer ve Singer'a (1990) göre oyun, çocukların kelime dağarcığını genişletmelerine, nesne devamlılığını kazanmalarına, olay şemaları ve senaryolar oluşturmalarına, ıraksak düşünme yeteneği geliştirmelerine ve düşüncelerinde esneklik geliştirmesine yardımcı olmaktadır.

Oyunda çocuk daha önce doğrudan veya dolaylı olarak tecrübe ettiği başka şeyler için sembolik olan somut nesnelere duyguları hareket ettirici bir şekilde uğraşır. Oyun çocuğun iç dünyasına somut şekiller ve ifadeler verir. Oyunun temel fonksiyonu, gerçekte başılamayacak bir durumun içsel araştırmalarını birleştirerek mücadele etmeyi öğreten fırsatları sağlayan sembolik temsillerle başarılabılır duruma dönüştürmektir (Landreth, 2011). Oyun içerisinde çocuk deneyimlerini geliştirir ve öğrendiklerini pekiştirir. Oyun tüm duyularının gelişimine katkı sağlar. Oyun çocuğun büyüklük, renk, derinlik, uzaklık, sertlik, koku, tat ve sesleri tanıma, algılama ve ayırt etme becerilerini geliştirerek çocuğun çevreyi ve dünyayı öğrenmesini destekler (Cirhinlioğlu, 2010). Oyun içerisinde meydana gelen sorunların çocuklar tarafından yine oyun içinde çözümlenmesi zekâ gelişimini ve problem çözme becerilerinin gelişimini sağlar (M. Uluğ, 2011).

Oyun ve yaratıcılık birçok yolla birbiri ile bağlantılıdır. Yaratıcılığın geliştirilmesinde taklit oyunlarının önemli rolü bulunmaktadır. Oyun oynamak yaratıcı eylemde önemli olan bilişsel ve duygusal süreçlerin gelişimini desteklemektedir (Russ, 2003; Russ, Robins ve Christian, 1999). Russ (2013) ise, çocukluktaki oyun ve yaratıcılık deneyimleri ile yetişkinlikteki bilim ve sanat deneyimlerindeki yaratıcılık arasında ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bir çocuğun fantezi, semboller ve iraksak düşünce, hikâye ve karakterler kullanması gibi oyun ve yaratıcılık da doğal olarak birbirine bağlıdır (Hoffman ve Russ, 2012). Russ (2004), geniş kapsamlı gerçekleştirdiği bir çalışmada oyun ve yaratıcılığın (farklı düşünme, dönüştürme (transfer) yeteneği ve problem çözmeye) pozitif olarak birbirleriyle ilişkili olduğunu belirlemiştir.

Oyunun Dil Gelişimine Etkisi

Oyun çocuğun hayatının büyük bir bölümünü kaplar ve gerçek yaşamda olduğu gibi oyun içinde de çocuk insanlarla iletişim kurabilmek için dili kullanma ihtiyacı duyar. Çocuk oyunları genellikle dil gelişimini destekler. Özellikle bazı oyunlar (örneğin sembolik oyun) cümleleri düzgün kurmalarına, sesleri ve tonlamaları doğru kullanma becerisi kazanmalarına yardım eder. Oyun yoluyla çocuğun kelime hazinesi gelişir, anlatılanı daha iyi ve çabuk anlar, kendini daha iyi ifade eder (MEB, 2014). Çocuk oyun sırasında dille özgürce denemeler yapar, bilişsel sorunları çözer, sentaks ve semantik gibi dilbilgisine ait kurallara hâkim olur, sosyal oyun sırasında tonlamalar ve doğaçlama sözcük kullanma gibi imkânlar bulur (Doğanay, 2002).

Oyunun Sosyal Duygusal Gelişime Etkisi

Oyun çocukların duygularını ifade etmeyi, tolere etmeyi ve düzenlemeyi öğrenmeleri için en uygun ortam olabilir (Pearson, Russ ve Spannagel, 2008). Russ'a (2004) göre bir çocuğun duygusal ve bilişsel deneyimlerini oyuna aktarması, çocuğun kişiler arası ilişkilerinin gelişimini ve duyguları anlayışını kolaylaştırmaktadır. Nitekim oyun, empati ve sosyal fonksiyonlar için önem taşıyan bilişsel ve duygusal süreçleri içermektedir (Russ, 2004).

Plutchik (1987), başkalarının duygularına duygusal bir tepki vermeyi gerektiren, kişisel ve öznel bir deneyim olan “*empati*” yi başka birinin duyguları, düşünceleri ya da fikirleri ve bazen hareketlerine katılabilmek yeteneği, ya da başkasının hareketlerini, “bedensel hareketleri onun gibi gerçekleştirmek” noktasına kadar uzanan bir deneyim

olarak tanımlanmıştır. Çocuklar oyun yoluyla, birlikte oynadıkları kişilerin duygularını, düşüncelerini ve bakış açılarını öğrenme imkânı bulurlar (Ağyar, 2016). Seja ve Russ (1999) oyunda yüksek hayal gücü sergileyen ve duygularını ifade eden çocukların, oyunda daha az hayal gücü sergileyen ve duygularını daha az ifade eden çocuklardan daha yüksek düzeyde kendilerinin ve başkalarının duygularını anlayabileceğini ileri sürmüşlerdir. Çalışmada hayal gücüne dayanan oyunlarının kalitesinin duygusal yaşantıları tanımlama yeteneği ve başkalarının duygularını anlama ile önemli derecede ilişkili olduğu belirlenmiştir. Oyun, çocuğun günlük yaşamda çevresinde aldığı uyarıların oluşturduğu gerilimden kurtulmasını sağlar. Oyun sayesinde çocuk, en derin duygu ve ihtiyaçlarını ifade olanağı bulmakta ve duygusal sorunlarını kendi kendine çözümlenmektedir (Yavuzer, 2014a). Gerçek dünyadan tamamıyla ayrılarak oyun dünyasına giren çocuk, oyun ortamında duygu ve düşüncelerini rahatlıkla gerçekleştirir (M. Uluğ, 2011).

Oyunun Fiziksel Gelişime Etkisi

Oyun diğer gelişim alanlarını olduğu gibi fiziksel gelişimi de desteklemektedir. Özellikle fizik gücü gerektiren oyunlar (koşma, atlama, tırmanma vb.) vücut sistemlerini çalıştırarak büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Cirhinlioğlu, 2010). Çocuk oyun sırasında çevresindeki olayları ve kişileri gözlemleyerek kendine rol model alıp taklit etmeye başlar. Yaşlı bir insanın yürüme şeklini, araba sürme, market alışverişi gibi davranışları taklit ederek bu hareketler sırasında kendi bedenlerini keşfederler. Oyun çocuğun bu hareketleri deneyimlenmesine imkân vermektedir (Ağyar, 2016).

Oyun esnasında bütün bedeni hareket eden çocuğun büyük ve küçük kasları kasılma, gevşeme ve esnemelerle sürekli çalışma halindedir. Özellikle hareketli oyunlarda kalp atışı, kan dolaşım hızı ve solunum normalin üzerine çıkmaktadır. Böylelikle kana bol oksijen geçer ve kan akışı yoluyla dokulara daha çok oksijen ve besin taşınır. Oyun sırasında vücudun terlemesiyle bedendeki zehirli atıklar dışarı atılır. Oyun sırasında gerçekleşen enerji boşaltımı sayesinde çocuğun uykusu düzene girer ve iştahı açılır. Ayrıca açık havada oynanan oyunlar sırasında güneş ve temiz havadan yararlanmak mümkün olduğundan çocuğun bedensel gelişimini hızlanmaktadır (MEB, 2014).

2.1.4 Oyunun Terapötik Kullanımı

Çocuk gelişiminde oyunun işlevi son yıllarda artan bir önem kazanmaya başlamıştır (Chethik, 2001). Çocuk günlük yaşamı içinde sürekli yeni deneyimler yaşar. Çocuk oyun aracılığıyla bu deneyimleri tekrar ele alır ve kendi dünyasında anlamlı bir bütün haline getirir. Yaşanan durum çocuk için ne kadar yabancı ya da kabullenmesi zorsa, o denli tekrarlı olarak oyunlara yansır. Tekrarlı oyunlar ile çocuk iç dünyasının karmaşasına bir düzen getirir; hayal kırıklıklarını ve kırgınlıklarını onarır. Bu onarıcı özelliği oyunu, psikoterapi içinde değerli bir tedavi aracı haline getirmektedir (Uluç, 2005). Aslında, çoğu çocuk için kendi oyun deneyimi iyileştiricidir ve çoğu çocuk kendini iyileştirmek için yeterli oyun bulsa da, yaşamları ciddi şekilde bozulduysa, oynarken bir yetişkinin varlığına ve yardımına ihtiyaç duyabilirler (McMahon , 2005).

Çocuklar yetişkinlerden daha farklı düşünür ve bu düşünceye “mantıksal” denemez. Bu düşünce şekli yetişkinlerin anladığı anlamda “nedensel” ve “akılcı” bir düşünüyü olarak nitelendirilemez. Çocuk “mantık ve akla uygun” olmayan, mantıköncesi, animist, kişileştirici, sihirsel özellikler taşıyan çerçeve içinde düşünür. Bu nedenle erişkin psikoterapisinde uygulana gelen yöntemler yerine çocuklarda özel birtakım teknikler zorunludur (Zulliger, 1974, Bölüm 1-4). Oyunun kullanımı çocuklarla, özellikle de sözel olarak kendini ifade etmektен yoksun olan ve sorunlarını dillendirme konusunda direnç ya da yetersizlik gösteren daha büyük çocuklarla terapötik bir ilişkinin kurulmasına yardımcı olmaktadır (Schaefer ve Drewes, 2010). Russ, (2004) duyguların ifade edilmesi, bilişsel bütünleşme ve duyguların düzenlenmesi gibi oyunun pek çok özelliğinin oyun terapisinde kullanılabileceğini öne sürmüştür. Russ’un oyun üzerine yaptığı araştırma, oyunun aşağıda bulunan süreçlerle bağlantılı olabileceğini göstermiştir:

- İçgörü kapasitesi gerektiren problem çözümü
- Problem çözümünde esneklik
- Farklı düşünebilme becerisi
- Günlük problemlerle başa çıkmak için alternatif stratejiler düşünebilme becerisi

- Olumlu duygu deneyimi
- Duygu temalarını düşünebilme (pozitif ya da negatif)
- Başkalarının duygularını anlayabilme ve başkalarının fikirlerini kabul edebilme becerisi
- Genel uyum sağlama yolları

Schaefer (1999) ve Schaefer ve Drewes (2009) oyunun terapötik gücüne ait terapötik etmenleri sıralamışlardır. Bu etmenlerden her birinin danışan için kendine has bazı yararlı sonuçları vardır. (Kottman, 2011). Bu etmenler aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır:

1. *Kendini ifade etme*: Küçük çocuklar, yaşça büyük çocukların ve yetişkinlerin dil becerilerinden, kelime hazinesi ve soyut düşünme yeteneklerinden yoksun oldukları için kelimeler ile kendilerini ifade etmekte güçlük çekebilirler (Kottman, 2011). Belki de oyunun, alan yazında tanımlanan en büyük terapötik gücü iletişim gücüdür. Çocuklar bilinçli düşüncelerini ve duygularını oyun etkinlikleri aracılığıyla sadece kelimelerle ifade edebileceklerinden daha iyi ifade edebilirler (Schaefer ve Drewes, 2013).
2. *Bilinçdışına erişim*: Deneyimimizin büyük bir kısmı bilincin dışındadır (Crenshaw ve Tillman, 2014). Oyun terapistinin desteğiyle, çocuk, güvenli bir ortamda bilinçdışı arzu ve dürtülerini bilinçli oyun ve eylemlere dönüştürmeye ve bütünleştirmeye başlayabilir (Schaefer ve Drewes, 2010).
3. *Doğrudan ve dolaylı öğretim*: Birçok çocuk hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğu beceriden yoksundur (Kottman, 2011). Oyun, danışanların bilgi ve beceri eksikliklerini doğrudan öğretim yoluyla aşma imkânı sağlar (Schaefer ve Drewes, 2010). Örneğin, oyuncak bebekleri, kuklaları ve canlandırmayı kullanarak çocuklara sosyal becerileri öğrettiğinizde, çocukların bu dersi öğrenmeleri ve hatırlamaları daha muhtemeldir (Schaefer ve Drewes, 2013).
4. *Duygusal boşalma*: Yetişkinlerin konuşarak ifade edebildiği “ameliyat” gibi tatsız deneyimleri çocuklar oyunlarla dolaylı şekilde ifade ederler. Tekrarlayan

oyun yoluyla yavaş bir iyileşme süreci gerçekleşir (Schaefer, 1999). Duygusal boşalmanın amacı, çocuklara acı verici deneyimlerle ilgili bazı olumsuz düşünceleri ve duyguları serbest bırakabilecekleri bir araç sağlamaktır (Kottman, 2011). Oyunun kullanımı vasıtasıyla, çocuklar stresli ve travmatik yaşantılarını yeniden canlandırabilir ve rahatlayabilir; böylece bunlar üzerinde bir güç ve kontrol duygusu kazanabilirler (Schaefer ve Drewes, 2010).

5. *Stres aşılama*: Oyun terapisinde stres aşılama, çocukların stresli olma olasılığı bulunan gelecek olaylarla ilgili endişeli duyguları öğrenmesini ve bunları yönetmesini sağlar (Cavett, 2010). Evden taşınma, okula başlama, kardeş doğumu ya da doktor/diş hekimi ziyareti gibi yaklaşmakta olan stresli olan olaylarının öngörülen kaygısı, olayı önceden canlandırarak azaltılabilir. Olayın minyatür oyuncaklar ile bütün yönleriyle canlandırılması ve oyuncak bir bebek ile başa çıkma becerilerinin oyunda uygulanması; çocuk için bilinmeyen deneyimi tanıdık ve daha az korkutucu hale getirebilir (Schaefer ve Drewes, 2010; Schaefer, 2013).
6. *Olumsuz duyguların karşı şartlandırılması*: Kaygı ve rahatlama aynı anda yaşanamaz. Benzer şekilde, anksiyete veya depresyon gibi bu türden olumsuz duygulara karşı koymak ve üstesinden gelmek için neşe ve şevk duyguları kullanılabilir (Schaefer, 1999). Bu nedenle bir çocuğun karanlık bir odada saklambaç oynamasını sağlamak çocuğun karanlık korkusunu yenmesine yardımcı olabilir. Ya da hastane ile alakalı oyuncaklarla drama oyunu oynamak hastaneyle ilişkili korkuların belirgin biçimde azalmasına yardımcı olabilir (Schaefer ve Drewes, 2013).
7. *Katarsis*: Katarsis, duygusal dışa vurum (örneğin, ağlama) ya da etkinlikler (örneğin balon patlatma, kil yoğurma, şişme kum torbasını yumruklama) aracılığıyla daha önce bastırılmış ve kesintiye uğramış duyguların serbest bırakılmasına ve tamamlanmasına olanak tanır (Schaefer ve Drewes, 2010; Schaefer ve Drewes, 2013). Güçlü duyguların ifadesini izleyen serbest bırakma hissi (duygusal boşalım) çocuklar için büyüleyici bir deneyim olabilir (Kottman, 2011).

8. *Olumlu duygulanım*: Çocuklar oyun oynarken daha az kaygılı ve depresif hissetme eğilimindedirler. Keyifli etkinlikler, mutluluk duygusunun artmasına ve sıkıntının azalmasına katkıda bulunur (Schaefer ve Drewes, 2010; Schaefer ve Drewes, 2013). Olumlu duygular duygusal, psikolojik, bilişsel, fiziksel, davranışsal ve sosyal değişimlerin yaratılmasına katkıda bulunur (Kottman, 2014).
9. *Yüceltme*: Kabul edilemez dürtüleri serbest bırakmanın bir yolu, bunları toplumsal olarak kabul edilebilir alternatif etkinliklere kanalize etmektir (Schaefer, 1999). Diğerlerine fiziksel olarak zarar veren bir çocuk yeniden yönlendirilebilir ve çocuğun “savaşçı” masa oyunları (satranç, dama), kutu oyunları (savaş) ya da rekabete dayalı spor etkinliklerindeki dışa vurum gibi tekrarlayıcı alternatifleri uygulamasına ve bunlar aracılığıyla öğrenmesine yardım edilebilir (Schaefer ve Drewes, 2013).
10. *Bağlanma ve ilişkiyi geliştirme*: Bağlanma, bebek ve bakıcısı arasında oluşan sevgi bağına ifade eder; çocuklukta ve ömür boyunca çalışır. Tüm bebekler, fiziksel ve psikolojik güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için aileleri ile duygusal bir bağ kurmaya çalışır (Whelan ve Stewart, 2014). Oyun terapisine gelen çocukların bazılarının diğer insanlara bağlılığı sınırlıdır (Kottman, 2011). Oyun sağlıklı ve doyurucu bir bağlanma oluşturmak için hayati bir bileşendir ve küçük çocuklar ile olumlu duygusal bağlar kurmak için oyun terapisi kullanılır (Whelan ve Stewart, 2014). Filial terapi, Theraplay ve etkileşimsel ebeveyn- çocuk terapisi çalışmaları, ebeveyn ile çocuk arasındaki bağlanmayı ve ilişkiyi geliştirmede başarılı bulunmuştur (Schaefer ve Drewes, 2013).
11. *Ahlaki yargı*: İlk olarak Piaget, çocukların serbest ve gözetim altında olmayan oyun durumlarındaki spontan kural koyma ve kuralları uygulama oyununun, olgun ahlaki yargının gelişimi açısından kritik bir deneyim olduğunu ileri sürmüştür. Kurallı oyun yaşantıları, çocukların ahlaki gerçeklik döneminden, eşitler arasındaki işbirliği ve rıza ilkelerine dayalı ahlak kavramına geçmelerine yardımcı olur (Schaefer, 1999; Schaefer ve Drewes, 2010; Schaefer ve Drewes, 2013).

12. *Empati*: Empati ve perspektif alma, başkalarının duygularını anlama yeteneği olup oyun terapisine gelen birçok çocuk için önemli sosyal becerileridir (Kottman, 2011). Rol yapma aracılığıyla çocuklar empati kurma, bir başka ifadeyle olayları bir başkasının bakış açısından görebilme kapasitelerini geliştirebilirler (Schaefer, 1999; Schaefer ve Drewes, 2013). Terapistler çocuklarda empatik özelliklerin geliştirilmesi için oyun ortamında son derece etkili terapötik stratejiler oluşturmak için eşsiz bir fırsat bulmaktadır (Gaskill, 2014).
13. *Güç/Kontrol*: Bütün insanlar yaşamları üzerinde belli miktarda kontrole ihtiyaç duyarlar. Çoğu ailede, çocukların yaşına uygun kontrolleri yoktur; bazı ailelerde çocuklar çok fazla kontrole sahip olabilirler ve bazı ailelerde ise, çocuklar hiçbir şeyi kontrol edemezler. Bazı çocuklar deneyimleri sırasında çaresiz ve savunmasız hissi yaşarlar. Bu çocuklar ya pasif ve güvensiz olma eğilimindedirler ya da bu duygularını telafi etmek için başkalarını güçsüzleştirmeye çalışırlar. Oyun terapisinde çocuklar, oyun yoluyla kendi gücüne sahip olmayı ve diğer insanlar ile sağlıklı şekilde güç ve kontrolü paylaşmayı öğrenebilirler (Kottman, 2011).
14. *Yeterlilik ve öz denetim*: Oyun oynamaya gelen çocukların çoğu kendilerini yeterli hissetmezler (Kottman, 2011). Oyun, çocuklara hikayeler, kum tepesinde inşa edilen dünyalar ve çizimler gibi benlik saygılarını artıran yetkinlik ve öz yeterlik duygusunu kazandıran araçlar vasıtasıyla yaratıcılık için sınırsız olanak sunar. Ayrıca, çocuklar kurallı oyun ya da inşa oyunu gibi etkinliklere katılarak onların durup düşünmelerine ve plan yapmalarına yardım edebilecek düşünce ve davranış durdurma yöntemi aracılığıyla öz denetimi öğrenebilirler (Schaefer, 1999; Schaefer ve Drewes, 2010; Schaefer ve Drewes, 2013).
15. *Benlik algısı*: Terapist çocuğun oyununa açıklama getirerek onun içsel düşünce ve duygularını anlayabileceği bir ayna sağlar. Bu, genellikle özgün bir deneyimdir ve oyun alanı benlik algısının büyük ölçüde ortaya çıktığı yer olduğu vurgulamaktadır (Schaefer, 1999; Schaefer ve Drewes, 2013).

16. *Hızlanmış gelişim:* Çocuğun psikolojik gelişimini hızlandırmada oyun gücü önemlidir. Oyun, bilişsel, dilsel, sosyal ve duygusal alanlarda; çok sayıda beceri uygulamak ve geliştirmek için fırsat sağlar (Prendiwille, 2014). Çocukların her zaman oyun içinde ortalama yaşlarının ve gündelik davranışlarının üstünde hareket ettikleri bildirilmektedir (Kottman, 2011).
17. *Yaratıcı problem çözme:* Oyun yaratıcı bir süreçtir (Kottman, 2011). Çocuklar problemlerin çözümünde oyunu kullanırlar (Russ ve Wallace, 2014). Oyun esnasında süreç, ortaya çıkan üründen daha önemli olduğu için çocuklar sonuçlarından korkmadan, özgürce kendi sorunlarını ve problemlerini çözmelerine yardım edecek yeni kombinasyon ve keşiflerde bulunabilirler (Schaefer, 1999; Schaefer ve Drewes, 2010).
18. *Fantezinin dengelenmesi:* Çocuklar oyunlarında arzularını temsili olarak hemen tatmin edebilirler. Gerçek yaşamda ifade edilemeyen dürtüler ve ihtiyaçlar fantezi aracılığıyla çıkış yolu bulur (Schaefer ve Drewes, 2013).
19. *Gerçekliğin sınanması:* Oyunda çocuklar birçok kez yaşamlarındaki olayları metaforik olarak ifade ederler (Kottman, 2011). Sosyal hayali oyunlarda çocuklar genellikle oynadıkları roller ve gerçek benlikleri arasında bir ileri bir geri hareket ederler (Kottman, 2011; Schaefer, 1999). Sık sık hayali oyun oynama, gerçeklik ve fantezinin daha iyi ayırt edilmesini sağlamaktadır (Schaefer ve Drewes, 2010).
20. *Davranışsal prova:* Güvenli oyun ortamında, sosyal olarak kabul edilebilir davranışlar prova edilebilir ve uygulanabilir. Oyun terapisti, kuklalar ve rol oyunları aracılığıyla çocuk için daha uyumsal olan yeni davranışlara model olabilir ve böylece çocuk becerilerini geliştirmek ve ustalaşmak için bu davranışları tekrar tekrar uygulayabilir (Schaefer, 1999; Schaefer ve Drewes, 2010; Schaefer ve Drewes, 2013).
21. *Dayanışma ilişkisi inşa etme:* Çoğu çocuk terapiye kendi isteğiyle gelmez (Kottman, 2011). Bu nedenle, başlangıçta terapist ile çocuk arasındaki oyuna dayalı etkileşimleri yoluyla sürece dahil olurlar. Ayrıca, "oyun çocuğun dili

olduğundan," çocukla iletişim kurmak ve çocukla ilişki kurmak için doğal bir ortam sağlar (Schaefer ve Drewes, 2010).

2.1.5 Oyun Terapisinin Tarihçesi

Oyunun çocukların hayatında önemli bir yere sahip olduğu çok öncelerden biliniyordu. On sekizinci yüzyılın başlangıcında Rousseau çocukluğu bilmek ve çocukları anlamak için oyunun gözlemlenmesinin önemi hakkında yazmıştır. Rousseau (1956) "*Emil*" adlı eserinde çocukların eğitimi ve öğretimi konusundaki fikirlerini belirtmiş ve onların küçük yetişkinler olmadığını vurgulamıştır. Çocuklarla yapılan ilk oyun terapisi örnekleri yaklaşık yüz yıl önce psikanalistler tarafından gerçekleştirilmiş ve ilk çalışma Von Hug-Helmuth (1921) tarafından yayımlanmıştır. Freud (1908) erken dönem analistlerini, psikanalitik kuramın araştırılması ve geçerli kılınması için çocukları tedavi etmeye teşvik etmiştir. Freud'a (1908) göre her çocuk oyun içinde yaratıcı bir yazar gibi hareket eder, oyunda kendisine ait bir dünya yaratır ya da kendine ait şeyleri kendini hoşnut eden yeni bir biçimde düzenlemektedir.

Melanie Klein, psikanalitik ekol içinde çocuk terapisinde oyunun kullanılması fikrini sürdüren kişi olmuştur. Klein, özellikle oyunun bilinçdışı materyalin bilince çıkmasına imkân tanıdığına; böylece terapistin çocuğa kendi sorun ve gereksinimlerini anlaması konusunda yardım etmek için bastırılmış arzu ve çatışmaları yorumlayabileceğine inanmıştır. Klein'in (1955) ayrıca minyatür oyuncakların kullanımını içeren tekniğin kullanımına da öncülük etmiştir. Çocuklar minyatür oyuncaklarla oynarken, çoğunlukla gerçek nesne ve insanların temsil ederler. Bu temsilleri sırasında da oyuncaklar üzerinde bir kontrol duygusu hissederler. Margareth Lowenfeld bu fikri geliştirmiş ve Dünya Tekniği'ni (The World Technique) ortaya atmıştır. Bu tekniğin kullanımı sırasında bir kum tepsisi, suya ulaşma imkânı ve daha büyük öğeleri temsil eden minyatür nesnelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Terapötik bir araç olarak oyunu kullanan bir başka psikanalist Anna Freud (1946) olmuştur (Nash ve Schaefer, 2013). Anna Freud, çocuğun hayal gücüne dayalı oyunlarının, çizimlerinin ve resimlerinin arkasında bilinç dışı güdülenmelerini aramış ve çocuğun oyunlarını, ancak onunla ilişki kurduktan sonra yorumlamıştır. Anna Freud, ancak çocuğun benliği ile güçlü bir bağ kurulduğu zaman kendisini terapi ortamına getireceğini belirtmiştir. Ona göre terapistle oluşan bu şefkatli bağlanma

veya olumlu aktarım, çocukla yapılacak terapi çalışmasının ön şartıdır. Anna Freud, ek olarak olumsuz aktarımın önemine de vurgu yapmaktadır. Örneğin çocuğun, terapisti, annesine rakip olarak görmesini, olumsuz aktarım olarak yorumlamaktadır (aktaran K. Geldard ve D. Geldard, 2011).

Oyun terapisi çalışmaları ses getiren bir diğer araştırmacı Virginia Axline'dır. Axline'ın (1981, 1989) çalışmalarında yönlendirici olmayan oyun tedavi ilkelerini kullanması oyun terapisi alanında belkide en önemli gelişimin habercisi olmuştur. Axline çocukların oyunlarını incelemiş ve onların oyun yoluyla sorunlarını çözebileceklerini gözlemlemiştir. Axline'ın problemlili küçük bir çocuk olan Dibs ile gerçekleştirdiği terapisi de dâhil olmak üzere 1940'ların sonları ile 1950'li yıllar arasındaki çalışmaları çocuklara psikoterapisi alanında bir yöntem olarak oyun terapisini popüler hale getirmiştir.

2.1.6 Oyun Terapisi

Oyun terapisi, çocukların psikososyal güçlüklerinin üstesinden gelmelerine yardım etme ve onların gelişimlerini destekleme sürecinde oyunu temel alan bir yaklaşım olması nedeniyle çocuklarla yürütülen psikoterapi çalışmalarında öne çıkmaktadır. İlk örnekleri yirminci yüzyılın başlarında verilmeye başlanmış olan bu yaklaşım, yıllar içinde farklı psikoterapi modellerinin etkileri ile birlikte sağlam kuramsal dayanaklara sahip olmuş, çeşitlenmiş ve tüm dünyada yaygın şekilde kullanılır hale gelmiştir (Schaefer, 2013).

Axline (1989) oyun terapisini çocuğun kendini oyunla ifade edebildiği doğal bir ortam olması temeline dayandırarak açıklamaktadır. Axline oyun terapisini *tıpkı yetişkin terapisinde bireylerin zorluklarını "konuşarak anlattığı" gibi, çocuğun duygularını ve sorunlarını "oyun oynayarak" anlatması için çocuğa verilen fırsat* olarak açıklamaktadır. Axline'dan eğitim alan Moustakas (1953) oyun terapisini *çocukların, -kendi yollarıyla- kendilerini ifade edebilecek kadar özgür hissettikleri bir yönelim* olarak düşünülebilir, şeklinde tanımlamaktadır. Böylece bu terapi sonunda çocuklar güvenlik, yeterlilik, değerlilik ve duygusal içgörü elde ederler. Oyun terapisi, çocukta iletişim, ilişki, açılma ve sorun çözmeyi teşvik eden, duygusal güvenli terapötik bir ortam yaratmak için çocukların doğallıkla oyun oynamakta kullandıkları "alan" olarak tanımlanabilir (VanFleet, Sywulak ve Sniscak, 2010). Cattanach (2003) oyun

terapisini *çocuk ile terapist arasındaki iletişimi sağlamada oyunu kullanan ve sorunlu çocukların sıkıntılılarıyla baş etmelerine yardım etmek için kullanılan bir araç* olarak tanımlamaktadır.

Çocuk merkezli oyun terapisinin önde gelen isimlerinden Landreth (2011) oyun terapisini, *oyun terapisi prosedürleri ile eğitilmiş, seçilmiş oyun materyalleri ve olanakları sağlayan, kendisini (duygularını, düşüncelerini, tecrübelerini, davranışlarını) doğal bir iletişim olan oyunu kullanarak ifade etmede ve keşfetmede çocuğa güvenli bir iletişim geliştiren terapist ve çocuk arasındaki dinamik bir ilişki* olarak tanımlamaktadır. Schaefer ve Cangelosi (2016) oyun terapisini *profesyonel bir ilişki yoluyla danışanın iyileşmesini ve büyümesini teşvik etmek için oyunun terapötik gücünün kullanılması* olarak tanımlamaktadır. Adler oyun terapisini geliştiren Terry Kottman (2011) ise, oyun terapisini *danışmanın oyuncakları, sanat malzemelerini, oyunları ve oyunla ilgili diğer materyalleri ve çocukların 'dilini-oyununu' kullanarak çocukla iletişim kurduğu ve gerçekleştirdiği danışma* olarak tanımlamaktadır.

Yalın'a (2012) göre oyun terapisi, *terapistin oyunun gücünü kullanarak çocuğun optimal düzeyde büyümesi ve gelişmesi için, onu koruyan ve psikososyal zorlukları yenmesini sağlayan arkasında kuramsal modelleri olan bir terapi tekniğidir*. Oyun Terapisi Derneği'nin tanımına göre "oyun terapisi eğitilmiş oyun terapistlerinin, danışanların psikososyal sorunları engellemelerine ya da çözmelerine ve ideal büyüme ve gelişimi gerçekleştirmelerine yardımcı olmak amacıyla oyunun terapötik gücünden yararlandıkları kişiler arası bir süreç tesis etmek için kuramsal bir modelin sistemli bir biçimde kullanılmasıdır" (Nash ve Schaefer, 2013, s. 3).

Virginia Axline (1981) oyunun, çocuğun kendini ifade etmesinde kullandığı doğal bir yöntem olduğunu vurgulamaktadır. Yetişkinlere yönelik danışmada danışanların zorluklarını "konuşarak" anlattığı gibi çocuk da oyun sırasında kendini açarak gerginlik, hayal kırıklığı, güvensizlik, öfke şaşkınlık gibi duygularını ifade eder. Oyun terapisi, oyunun terapötik gücünün kullanılarak çocukların psikolojik ve sosyal sorunlarını çözmelerine, büyüme ve gelişimlerini sağlamalarına ve olgunlaşmalarına yardımcı olmaktadır (Aygölü ve Özden, 2015).

Dighton (2001) temelde üç yaklaşım açıklamaktadır:

1. Yönlendirmeyen Oyun terapisinde terapist terapi gündemini, odak noktasını ve terapi saatinin kullanılış tarzını çocuğa bırakır. Çocuk terapiyi yönlendirir. Böyle bir yaklaşım çocuk-merkezli bakış açısı temelinde yapılanmış olup; insancıl psikoloji hareketi ve Axline'nın yönlendirici olmayan oyun terapisi ile ortaya çıkmıştır.
2. Yönlendirici Oyun terapisinde terapist terapi gündemi, terapinin odağını ve terapi saatinin kullanılış tarzını kendi yönlendirir. Bu yaklaşım bilişsel davranışçı terapi, filial terapi gibi yapılandırılmış ve yönlendirici müdahalelerden etkilenecek ortaya çıkmıştır.
3. İşbirlikçi yaklaşımda terapist hem yönlendirmeyen yaklaşımı hem de yönlendiren yaklaşımı benimser. Bu doğrultuda terapist terapi gündemi, odaklanma ve zamanın kullanımında hem kendisinin hem de çocuğun yönlendirmede bulunmasına izin verir. Bu yaklaşıma öyküsel terapiyi, çözüm odaklı terapiyi ve aile terapisini örnek verebiliriz (aktaran Cattanach, 2003).

Oyun terapisinin yönlendirici olması (directive) veya yönlendirici olmaması mı (non-directive) gerektiği ile ilgili soru üzerindeki tartışmalar devam etmektedir (Kenney-Noziska, Schaefer ve Homeyer, 2012; Venter, 2006). Ancak bu soru doğru soru mudur? Araştırmacılar “en iyi yönelim hangisi” ikileminin ötesine geçme zamanı geldiğine inanmaktadırlar. Çünkü her iki yönelimin de ilke ve stratejilerini repertuara dâhil etmek önemlidir. Terapistin teorik yöneliminin seçiminde terapistin değerleri, kişilik özellikleri ve deneyimleri gibi etkenler belirleyicidir (Kenney-Noziska, Schaefer ve Homeyer, 2012). Buckman ve Barker (2010) klinik psikologların terapötik yönelimlerinin kişilik, dünya görüşü, eğitim aldıkları kuramsal yönelim ve süpervizörlerinin yönlendirmeleri ile ilişkili olduğunu belirlemiştir. Andrews (2009) oyun terapistlerinin çocuklar ile çalışırken yönlendirici ve yönlendirici olmayan yönelim arasında nasıl tercihte bulduklarını belirlemeyi amaçladığı çalışmasında terapistin kişiliği, kendisini hangi yönelimle rahat hissediyor olduğu, klinik süpervizyonu ve eğitim geçmişi gibi etkenlerin teorik yönelim ile ilgili seçimlerini etkilediğini belirlemiştir (Kenney-Noziska ve arkadaşları, 2012). Oyun terapisi yönlendirici olabilir. Yönlendirici oyun terapisinde terapist liderlik ve yorum için

sorumluluğu üzerine alır. Ya da yönlendirici olmayan (non-directive) oyun terapisi olabilir. Yönlendirici olmayan oyun terapisinde, terapist terapinin yönü için sorumluluğu çocuğa bırakır (Axline, 1989).

Çocuk merkezli oyun terapisi birey merkezli danışma temel alınarak geliştirilmiştir (Jane ve Ray, 2016). Rogerian psikoterapisinde “bireylerin kendi içlerinde sağlıklı ve iyi olmalarını sağlayan bir güç olduğunu ve bireylere fırsat ve doğru ortam verildiğinde kendi sorunlarını çözme yeteneğine sahip oldukları” temeline dayanan bir öğretimi tanımlanır (Cattanach, 2003). Terapistin çocuğun içsel motivasyonu, iyileşme gücü ve uyumu ile ilgili olarak sarsılmaz bir inanç içerisinde olması çocuk merkezli oyun terapisinin temel prensibini oluşturmaktadır (Kılıç, 2016). Bu nedenle terapistler çocuğu değiştirmek ve kontrol etmek için çaba sarf etmezler (Aygözü ve Özden, 2015).

David Levy (1938), Joseph Solomon (1938) ve Gove Hambridge (1955) yapılandırılmış oyun terapisi alanının tanınmış uygulayıcıları arasındadır. David Levy (1939), Release Therapy adlı yapılandırılmış oyun terapi tekniğini geliştiren ilk klinisyendir (Schaefer ve Cangelosi, 2002) ve klinik pratikte otuz yıl boyunca, çocukların tedavisi için yararlı gördüğü yapılandırılmış oyun terapisini uygulamıştır. Yapılandırılmış oyun terapisi çocuk psikoterapisinde tedavi yönteminin etkinliğini artıran bir yöntemdir. Aynı zamanda uygulayıcıya zaman kazandırır (Hambridge, 2002; Venter, 2006). Joseph Solomon (1938), dürtüsel çocuklar ile çalışmak için aktif oyun terapisini geliştirmiştir. Solomon’a göre çocuklar, oyun terapisi sürecinde dürtülerini harekete geçirebilir ve hayal kırıklıklarını serbest bırakabilir ve sosyal açıdan daha uygun davranışları deneyimleyerek oyun terapisinden ayrılabilir. Levy’nin (1938) fikirlerini temel alan Gove Hambridge (1955), oyun terapisinde daha direktif bir yaklaşımı benimsemiştir. Hambridge (2002) çocuklarla güvene dayanan bir ilişki kurduktan sonra, onlardan hayatlarındaki stresli deneyimler ve ilişkiler gibi belirli durumları oynamalarını istemektedir. Terapide çocuğun serbest oyunu içinde yarattığı özgürlüğünü kolaylaştırmada yapılandırılmış oyun bir uyarıcı olarak kullanılmaktadır (Hambridge, 2002; Tsai, 2009). Çocuk yapılandırılmış oyunun başlangıcında kendisine verilenlerin dışında başka oyun materyallerini seçme fırsatı bulur. Çocuğun kendi seçimi, tedavide önemli ve anlamlı bir unsur olduğu için, oyun terapisi sınırlı materyalle yapılmamalıdır. Annenin göğsünde yeni bir bebek, balon patlatma, akran çatışması, yetişkinler tarafından cezalandırma ya da kontrol edilme,

ayrılık, cinsiyet farklılığı, ebeveynlerin yatak odasında görünmeyen bir çocuk, bebeğin doğumu, rüya görme gibi yapılandırılmış oyun durumları yapılandırılmış oyun terapisinde ele alınmaktadır (Hambridge, 2002).

Yapılandırılmış oyun terapisinde terapist her hafta hangi oyuncak ve materyallerin kullanılacağını belirler. Hikâye kartları, sanat malzemeleri ve masa oyunları kullanılır. Oturumların formatı önceden belirlenmiştir. Gruptaki oyun terapistinin rolü, grubu oluşturmak, faaliyetleri seçmek ve grubun amaçları doğrultusunda ilerlemesini ve devamını sağlamak ve tedavi planını uygulamaktır (Cattanach, 2003). “Yapılandırıcı oyun terapistleri savunma mekanizmalarını zorlar, bilinçdışı süreçleri ve aktif yapıyı uyarır ve oyun terapisti ortamı oluştururlar (Venter, 2006).

2.1.7 Oyun Terapisinde Başlıca Kuramsal Yaklaşımlar

Schaefer (2013) oyun terapisinde kuramsal yaklaşımları psikodinamik modeller, hümanistik modeller, sistemik modeller ve gelişmekte olan modeller başlıkları altında ele almaktadır.

2.17.1 Psikodinamik Modeller

Psikodinamik modeller Psikanalitik oyun terapisti (Levy, 2013), Jungian analitik oyun terapisti (Green, 2013), Adlerian oyun terapisti (Kottman, 2009), Serbest bırakma oyun terapisti (Kaduson, 2013) kuramlarından oluşmaktadır.

Psikanalitik Oyun Terapisti

Psikanalitik kuram temelli oyun terapisti 1900'lü yılların başında başlamış ve günümüzde çocuk ve ergenlerin tedavisinde önemli olmaya devam etmektedir (Punnet, 2016). Hermine Hug-Hellmuth (1921) Freud'un Hans'ından sonra, çocukların terapisinde oyunun gerekli olduğunu vurgulayan ve terapistin çocuğun kendini ifade etmesi için oyun malzemeleri temin eden ilk terapisttir. Hermine Hug-Hellmuth, Anna Freud ve Melanie Klein'in çalışmasından daha önce bunu gerçekleştirmesine rağmen önemli bir terapötik girişimde bulunmamıştır. Ancak Hug-Hellmuth, çocuklar için yetişkin terapisti metotlarına başvurmadaki zorluklara dikkati çekmiştir (Landreth, 2011). Erken dönem analistler, oyunun biçimi ve içeriğinin çocuklar için büyük bir sembolik anlam taşıdığını ve oyun durumunun önceki ve o andaki çatışmaların sembolik dışı vurumuna imkân verdiğini fark etmişlerdi. Bu

analistler, yetişkinlerle yapılan psikanaliz ilkelerinde yapılacak, bazı değişikliklerle de olsa psikanalizin çocuklara uygulanabilir olduğunu savunuyorlardı. En bilinen erken dönem analistlerden biri olan Melanie Klein, terapi yöntemlerinde oyunu kullanarak çocukları tedavi etmiştir. Klein, çocukların da yetişkinler gibi analistleri ile aktarım nevrozu geliştirdiğini ve oyunlarının analizi aracılığıyla çatışmalarının kökenlerinin kolayca ayırt edilebildiklerini savunmaktadır. Bu yüzden, Klein'in terapisinde oyun yetişkinlerle analizdeki serbest çağrışım yönteminin eşdeğeri olarak görülmektedir (Levy, 2013).

Jungian Analitik Oyun Terapisi

Jungian oyun terapisi, çocuk terapisinde sembolik anlamı vurgulayan dinamik, yaratıcı bir yaklaşımdır (Green, 2016). Jungian oyun terapisine göre; çocuklar gelişimleri sırasında içe yansıtma (diğerlerinin inançlarının içselleştirilmesi) ya da özdeşleşme (diğerlerinin değerlerine ve duygularına güçlü bir şekilde bağlanma) yoluyla birincil bakım verenlerin duygu, düşünce ve özellikleri kadar, bu önemli bakım verenlerle ilişkili herhangi bir işlev bozukluğunu ya da travmayı/travmaları içselleştirmektedirler. Jungian oyun terapisinin uygulanması ve kapsamı, çocuklara duygusal açıdan güvenli bir çevre ya da *vas* (kapsayıcı) içinde yeterli alan sağlamak bulunmaktadır; bu duygusal güvenli alan ile birlikte kişisel gelişim hayata geçebilir (Green, 2013). Green (2016) Jungcu oyun terapisinin temel hedefi ve Jungcu oyun terapistleri ile ilgili şunları söylemektedir:

“Jungcu oyun terapisinin temel hedefi çocuklukta bireyleşme (örn: bütün olma, psikolojik olarak birey olma) sürecidir. Süreç, eğitimli bir yetişkin ve çocuk arasındaki sıcak empatik bir ilişki aracılığıyla kolaylaşmaktadır. ... Bireyleşme hedefi, sembolün dönüşümüyle harekete geçmektedir-çocuğun sembolleri, terapi sürecinde oluşturulmaktadır. Jungcu oyun terapistleri, klinik süreç boyunca çocuğun sembol üretimini ve dönüşümünü gözlemlemektedir. Terapist imgelere değer verir (ya da yargılamadan gözlemler) böylece çocuklar dürtülerini kontrol edebilir ve iç ve dış dünyalarındaki enerji akışının dengesini sürdürebilir” (s. XVIII).

Adlerian Oyun Terapisi

Alfred Adler tarafından yirminci yüzyılın başlarında geliştirilen psikolojik teori olan Kişisel Psikoloji, Adler oyun terapisinin temelini oluşturur. Adler teorisi, insanların doğasının – kişiliklerinin nasıl oluştuğu, başkaları ile nasıl etkileşim kurdukları, nasıl motive oldukları ve nasıl uyumsuz hale geldikleri hakkında bir açıklama sunmaktadır (Kottman ve Meany-Wallen, 2016). Adler teorisine göre, insanlar toplumsal, hedefe yönelik ve yaratıcı varlıklardır. Kendilerini, başkalarını ve dünyayı öznel bir perspektiften görürler. Çocuğu, insanın doğası hakkındaki bu görüş temelinde kavramsallaştırdıkları için, Adler oyun terapistleri, ailenin ve toplumun çocuğun kişiliği ve etkileşim şekilleri üzerindeki etkisini göz önünde bulundururlar. Ayrıca, çocuğun davranışlarının amaçlarını veya motivasyonlarını ve çocuğun aidiyet ve anlam ifade etme konusundaki kişisel ve benzersiz yollarını anlamaya çalışırlar (Kottman ve Meany-Wallen, 2016). “Adlerian oyun terapisi, çocuklarla terapötik olarak çalışırken iletişim aracı olarak oyunu (oyuncaklar, hikâyeler, drama, kuklalar, rol yapma) kullanan aktif ve bir hayli yönlendirici bir yaklaşımdır” (Kottman, 2013, s. 87). Adlerian oyun terapisi, Alfred Adler’in geliştirdiği Bireysel Psikoloji’nin kuramsal yapısını ve bazı terapötik müdahale stratejilerini oyun terapisinin temel ilkeleri ile bütünleştirmektedir (Kottman, 2013).

Serbest Bırakma Oyun Terapisi

Serbest bırakma oyun terapisi, çocukların oyununu iyileşme ya da değişim için bir araç olarak kullanılmaktadır. Ancak terapist psikanalitik tedavide o zamanlar yapıldığı gibi yorumlama üzerine odaklanmamaktadır (Kaduson, 2013). Bu yaklaşımda çocuk değişik oyuncak ve materyaller arasında serbest bırakılmaz. Çocuğa oyun sırasında oyuncakların ne düşündüğü ve ne hissettiği sorulur. Üstü kapatılmış, bastırılmış gizli duygular özgür kalana kadar bu kontrollü ortam pek çok kez yinelenir. Terapist çocuğun sözel ya da sözel olmayan biçimde yansıttığı duygularını not alır ve yansıtır (Öktem, 1999).

Bu yaklaşımda terapistin ana rolü çocuğu endişelendiren tecrübeleri seçilmiş oyuncaklar ile tekrar canlandırmak için ortamı değiştirmektir. Çocuğun odaya ve terapistle alışması için serbest bir oyun kurmasına izin verilir ve sonra terapist uygun hissettiği bir zamanda stres oluşturan durumları belirtmek için oyun materyallerini kullanır. Gove Hambridge (1955) Levy’nin çalışmasını “*Yönlendirilmiş Oyun*

Terapisi” başlığı altında genişletmiştir. Terapötik ilişkilerdeki gelişmeleri takip eden bu yaklaşım, endişe oluşturan durumları doğrudan tekrar yaşatmayı, durumu oynatmayı içerir ve çocuğa zorla yöneltilen prosedürlerden uzaklaşıp serbest oyun oynamasını sağlar (Landreth, 2011).

Psikanalitik yaklaşımdan farklı olarak serbest bırakma terapisinde, terapist yorumlama üzerine odaklanmamaktadır; çocukların oyunu iyileşme ya da değişim için bir araç olarak kullanılmaktadır. Serbest oyun terapisi, çocukların oyun aracılığıyla hissettiklerini dışa vurmalarına yardım etmek için miş gibi oyunun yanı sıra çeşitli oyun etkinliklerini ve tekniklerini kullanmayı içerir. Oyun etkinlikleri çocuklara, konuşma ya da hayali oyun aracılığıyla tek başlarına çözemedikleri saldırganlık, korku gibi sıkıntılı duyguları serbest bırakma becerisi kazanma fırsatı vermektedir (Kaduson, 2013). Serbest Oyun Terapisinde terapist çocuğun travmatik bir olay ile ilgili olumsuz düşüncelerini canlandıracak materyalleri kullanarak, çocuğun oyun yardımı ile duygusal problemlerini açığa çıkarmayı ve farklı konularda yapılandırılmış çevrede ne düşündüğünü bulmayı amaç edinir (Astramovic, 1999).

2.1.7.2 Hümanistik Modeller

Hümanistik modeller arasında Çocuk merkezli oyun terapisi (Sweeney ve Landreth, 2013), Filial oyun terapisi (VanFleet, 2013), Gestalt oyun terapisi (Oaklander, 2013), Deneyimsel oyun terapisi (C. Norton ve B. Norton, 2013) sayılabilir.

Çocuk Merkezli Oyun Terapisi

Çocuk merkezli oyun terapisi Carl Rogers’ın birey merkezli terapi temelindeki görüşlere dayanmaktadır. Rogers bireylerin kendi hedeflerini belirlemek ve bu hedeflere ulaşma yönünde çalışmak için doğuştan gelen bir kapasiteye sahip olduklarına inanmaktadır (Ojiambo ve Bratton, 2014). Çocuk merkezli (non-directive) oyun terapisi Carl Rogers’ın danışan merkezli terapi metodunu, çocuk gelişimi teorileri ve bağlanma teorisini temel almakta ve Virginia Axline’in prensiplerini kullanmaktadır (Kahyaoğlu, 2011).

Bu yaklaşımın temel amacını birey olarak çocuğun üzerine odaklanmak oluşturmaktadır. Çocuk merkezli oyun terapisi tanı, semptomlar gibi probleme özgü özelliklere ya da vakaya özgü tedavi teknikleri üzerine odaklanmaz. Danışan merkezli

terapide olduğu gibi çocuk merkezli oyun terapisi yaklaşımı da bir uygulama prosedürünün aksine çocuklarla birlikte olma sürecine dayanmaktadır. Çocuğun oyununun içeriği ve yönü çocuk tarafından belirlenir (Sweeney ve Landreth, 2013). Oyun kendi kendini ifade etmenin doğal aracı olduğu için çocuğa birikmiş hislerini, gerginliklerini, hüsrانlarını, güvensizliklerini, saldırganlıklarını, korkularını, şaşkınlıklarını, kafa karışıklıklarını paylaşma şansı vermektedir (Axline, 1989). Çocuk merkezli oyun terapistinin rolü basit ama güçlüdür. Çocuğun davranışı her zaman çocuğun bakış açısından anlaşılmalıdır. Bu nedenle terapist çocuğun algısal bakış açısını anlamaya önem verir (Sweeney ve Landreth, 2013). Axline (1989) terapide çocuğa tam bir kabul gösterir. Çocukla sakin, istikrarlı ve arkadaşça bir ilişki sürdürür. Sabırsız davranmamaya özen gösterir. Çocuk merkezli oyun terapisinde, terapistin rolü Axline’ın (1989) sekiz temel ilkesi ile özetlenebilir:

1. Terapist, çocukla arkadaşça ve sıcak bir ilişki geliştirmelidir.
2. Terapist, çocuğu olduğu gibi kabul etmelidir.
3. Terapist, ilişkide güvenlik ve izin vericilik duygusu yaratmalıdır; böylece çocuk kendini tam anlamıyla araştırmak ve ifade etmek için özgür hisseder.
4. Terapist, çocuğun ifade ettiği duyguları tanımak için tetikte olmalı ve içgörü kazanabilmesi için bu duyguları ona geri yansıtmalıdır.
5. Terapist, çocuğun sorunlarının üstesinden gelebileceğine ilişkin derin bir inanç taşımalıdır.
6. Terapist, çocuğun konuşmasına veya eylemine hiçbir tarzda doğrudan müdahale etmemelidir.
7. Terapist, terapi süresince acele etmemelidir.
8. Terapist, yalnızca gerektiği durumlarda gerçeklikle bağlantı kurmalıdır.

“Çocuk merkezli oyun terapisi çocukların esnekliğine ve kapasitesine olan inanca dayanır. Çocuklar kendileri hakkındaki bilginin en iyi kaynağıdır. Çocuk oyun odasında kendi tarihini oluşturur ve terapist çocuğun belirlediği yola saygı duyar ... terapist çocuğun iç dünyasına açıkça güvenir ve inanır” (Landreth, 2011, 49).

Terapistin iyi stoklanmış bir oyun odası bulunmaktadır ve çocuk isterse oynama, isterse sessiz kalma özgürlüğüne sahiptir. Oyun tecrübesi terapatiktir çünkü çocukla yetişkin arasında güvenli bir ilişki oluşturur. O anda, kendine ait zamanda ve kendi yolunda olduğundan çocuğun kendisini kendi ifadesiyle belirtme serbestliği vardır (Landreth, 2011).

Filial Oyun Terapisi

Guerney (1964) çocuklarının oyun seanslarını yönetmeleri için çocuk merkezli oyun terapi becerilerinin ailelere öğretildiği bir psiko-eğitim programı geliştirmiştir. Filial terapi ebeveynlerin çocuklarıyla sıcak ve duyarlı bir ilişki kurarak çocuklarının davranışlarını daha etkili yönetmelerine yardımcı olmak için kullanılmaktadır (Pincus, Eyberg ve Choate, 2005).

Çocuklar yaşadıkları psikososyal güçlükler nedeniyle terapiye getirildiği zaman, çocuğun ait olduğu birincil ve genellikle en etkili sistem olan aileyle çalışmak gerekmektedir. Tüm oyun terapisi yaklaşımları ebeveynleri çocuğun tedavi sürecine çeşitli düzeylerde dahil etseler de filial terapi ebeveynlerin terapötik değişimden sorumlu başlıca kişiler olduğunu ileri süren özgün bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde ebeveynlerin duygusal ve psikolojik gelişim açısından çocukların hayatındaki en önemli figür olmaları bulunmaktadır. Bu nedenle, ebeveynlerin terapiden birinci derecede sorumlu olmalarına yardım etmek terapinin etkilerini, doğrudan profesyoneller tarafından yürütülen çocuk terapilerine kıyasla daha güçlü, hızlı ve kalıcı kılmaktadır (Özkaya, 2015). Filial terapi her şeyden önce bir aile terapisi yaklaşımıdır, fakat ebeveyn-çocuk ilişkisini kuvvetlendirmek, problemleri çözmek ve geleceğe yönelik olumlu psikolojik gelişimi teşvik etmek için ağırlıklı olarak oyunun gücüne dayanmaktadır (VanFleet, 2013). Filial terapistler, ebeveynlere çocukları ile çocuk merkezli oyun terapisi seansları gerçekleştirmeleri konusunda eğitim vermekte olup, önce terapi odasında daha sonra evde gerçekleştirilen bu seanslarda ebeveynlere yakın süpervizyon verir ve son olarak da onların seanslar esnasında geliştirmiş oldukları ebeveynlik becerilerini çocukları ile gündelik ilişkilerine aktarmalarına yardımcı olur. (Özkaya, 2015).

2.1.7.3 Sistemik Modeller

Sistemik modellere Grup oyun terapisi (Sweeney, 2013) ve Ekosistemik oyun terapisi (O'Connor, 2013) örnek verilebilir.

Grup Oyun Terapisi

Grup oyun terapisi özel bir teknik ya da belirli bir kuramsal yaklaşım olarak sınıflandırılmasa da (birey olmaya yönelik) mücadelenin yalnızlığının, gelişimsel açıdan uygun ve dışı vurumcu bir şekilde ele alınması için fırsat yaratır. Grup oyun terapisi, oyun ve grup olmak üzere etkili iki terapötik yaklaşımın doğal bir bileşiminden oluşur. Oyun terapisti ve grup terapisti, birtakım önemli özellikleri paylaşmaktadırlar. Her ikisi de yaratıcı ve dinamik bir terapötik sürece sahiptir. İkisi de güven ve terapötik ilişkilerin gelişimini ve devamını önemserler. İkisi de acil bir çözümden ziyade, yavaş yavaş gelişen bir sürecin kolaylaştırılması üzerine odaklanır. Oyun terapisi ve grup sürecinin birlikteliği, duygusal acı çeken çocukların ihtiyaçlarını doğal ve sezgiye dayalı bir şekilde karşılar (Sweeney, 2013).

Ekosistemik Oyun Terapisi

Adından da anlaşılacağı üzere ekosistemik oyun terapisi, her şeyden önce ekosistem üzerine temellenmiştir. Bu, bir vakayla ilgili her ögenin (yani, değerlendirme, kavramsallaştırma ve müdahalelerin uygulanması ve değerlendirilmesi), danışanın (çocuk) ve ailesinin yerleşik bulunduğu bağlama bağlı olduğu anlamına gelir. Ekosistemik yaklaşımın önemi çoğunlukla bir vakaya yaklaşımın planlanacağı aşamada ortaya çıkar (O'Connor, 2016). Ekosistemik oyun terapisinde yer alan çoğu kavram ve uygulama yeni değildir; psikoloji, tıp, biyoloji, sosyal hizmetler, danışmanlık, eğitim ve örgütlenme ile ilgili çeşitli kuramların içinde mevcuttur. Bunlar ekosistemik oyun terapisinin yararlandığı modellerden bazılarıdır. Ekosistemik oyun terapisini özgün kılan nokta, bu modelleri sağlam bir kuramsal çerçevede içinde bütünleştirmesidir (O'Connor, 2013). Aslında, Ekosistemik oyun terapisi, biyoloji bilimi kavramları, çocuk psikoterapisi ve gelişim teorisinin bütünleşmesinden kaynaklanan bir "hibrid model"dir. Ekosistemik yaklaşımda terapi, çok yapılandırılmış ve yönlendiricidir; terapist, herhangi bir oturumda kullanılan materyal ve etkinlikler hakkında birçok karar verir (Kottman, 2011).

2.1.7.4 Gelişmekte Olan Modeller

Son grupta gelişmekte olan modeller bulunmaktadır. Theraplay: Bağlanmayı geliştirici oyun terapisi (Munns, 2013), Çözüm odaklı oyun terapisi (Nims, 2013) ve Bilişsel davranışçı oyun terapisi (Knell, 2013) gelişmekte olan modeller arasında sayılabilir.

Theraplay: Bağlanmayı Geliştirici Oyun Terapisi

Thereplay Booth ve Jernberg (2014) tarafından şöyle tanımlanmıştır:

“Theraplay, kişiyi içine çeken, neşe dolu ve ilişki odaklı bir tedavi yöntemi olup, aynı zamanda etkileşimsel, fiziksel, kişiye özel ve eğlencelidir. Temel prensipleri, bağlanma teorisine dayanmakta ve model olarak da güvenli bağlanmanın ve yaşam boyu ruh sağlığının yolunu açan, sağlıklı ve uyumlu bir ebeveyn-çocuk ilişkisini kullanmaktadır” (s. 31).

Theraplay, sözel bir terapi yaklaşımı değildir. Terapide yorumda bulunulmaz ama çocuğun duyguları yansıtılır, böylece çocuk yetişkinin kendisine uyum sağladığını hisseder. Çocuğun davranışlarının altında yatan duygu ve anlamları görmeleri için ebeveynlere rehberlik edilmesi terapinin boyutlarından biridir. Terapist ve ebeveynler süreçte çocuğun kendini düzenlemesine yardım ettikçe, çocuklar neşeli coşkunluk ile sessiz ve yatıştırıcı sakinlik arasında değişen bir dizi duyguyla karşı karşıya kalırlar. Theraplay uygulamalarında oyuncaklar kullanılmaz. Önce ebeveynler gözlem yaparken, terapist ve çocuk arasında oyuna dayalı, olumlu, fiziksel etkileşimler üzerine odaklanılır. Daha sonra, ebeveynler Theraplay etkinliklerine katıldığında, aşamalı olarak etkinliklerin öncülüğünü üstlenmeleri konusunda terapist tarafından yönlendirilirler (Munns, 2013).

Çözüm Odaklı Oyun Terapisi

Çözüm odaklı oyun terapisi, diğer oyun terapisi modellerinden farklı olup bu farklılıklardan en dikkat çeken, Çözüm odaklı oyun terapisi terapötik sürecinin, mekanik dışsal güçler tarafından değil, çocuk ve terapist arasındaki diyalog tarafından yönetilmesidir. Bunlar, “çözüm düşüncesi” ve “çözüm konuşmasının” ilkeleridir. Terapist, çocuğun ne istediğini ve neye ihtiyacı olduğunu bildiğine inanmaktadır. Bundan dolayı, terapist her zaman terapötik deneyimi nasıl şekillendireceğini düşünür.

Çözüm odaklı oyun terapisinde oyun terapisi teknikleri, çocukların amaçlarını açık bir şekilde ifade etmelerine yardım etmek için tasarlanmış olan “çözüm konuşmasının” gerçekleşmesi için kullanılır. Sanat, kum tepsi ve kuklaların kullanımı gibi oyun terapisinin doğasında var olan deneyimsel etkinlikler, çözüm diyalogu için bir araç sağlamaktadır (Nims, 2013).

Bilişsel Davranışçı Oyun Terapisi

Bilişsel davranışçı oyun terapisi bilişsel terapi ilkelerini temel almaktadır (Knell, 2013). Bilişsel-davranışçı oyun terapisi, küçük çocuklarda esnekliğe dayanan, çocuktan sözel ifade beklentisini azaltan ve deneyimsel yaklaşımlara daha fazla dayanan, gelişimsel olarak duyarlı bir tedavidir (Knell, 1998).

Bilişsel davranışçı oyun terapisi, yapılandırılmış, yönlendirici ve hedefe yönelik bir yaklaşımdır (Kottman, 2011). Bilişsel davranışçı oyun terapisi sorun olan davranışın yerine daha olumlu düşünce ve davranışların geliştirilmesini amaçlamaktadır. Oyun çocuk ile terapistin arasındaki iletişim aracı olup tedavi edici özelliği bulunmaktadır (Kılıçarslan, 2010). Bilişsel terapist uyumsuz yada işlevsel olmayan inanç ve tutumların davranış üzerindeki etkileri ile ilgilenir (Knell, 1998). Terapist çocukların yeni baş etme becerilerini öğrenmelerine ve alternatif uygun davranışlar uygulamalarına yardımcı olmak için yaşadıkları davranışsal ve duygusal ikilemlere paralel bir oyun senaryosu oluşturur (Kottman, 2011). Bilişsel davranışçı oyun terapisi bireyin kendi davranışlarını değiştirmesine yönelik kontrol ve sorumluluk unsurları üzerinde yoğunlaşarak, tedavide çocuğun katılımına bilhassa önem vermektedir. (Knell ve Ruma, 2015).

Bilişsel davranışçı oyun terapisi özellikle çok küçük çocuklar, özellikle 2,5 ile 6 yaş arasındaki çocuklar için kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Genel olarak, bu yaklaşımdan fayda sağlayabilecek olan popülasyon, kontrol sorunları olan çocuklar, endişeli ve depresyondaki çocuklar ve kötü muamele görmüş çocuklardır (Knell, 1998). Bilişsel davranışçı oyun terapisinin etkili olabilmesi için, yapılandırılmış, hedefe yönelik etkinliklerin yanı sıra çocuğun kendiliğinden olan materyali ortama getirdiği yapılandırılmamış bir zaman sağlanmalıdır (Knell, 2009). Bilişsel davranışçı oyun terapisi sıklıkla bir oyun odasında ya da uygun oyun malzemeleri ile donatılmış

herhangi bir odada gerçekleştirilir. İdeal olarak odada oyuncaklar, sanat malzemeleri, kuklalar, oyuncak bebekler ve diğer materyaller bulundurulması gerekir (Knell, 2013).

2.2 Boşanma

2.2.1 Boşanmanın Tanımı

Türk Medeni Kanunu'nun 185. Maddesinde (2001) “*evlenmeye eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler*” ifadesi yer almaktadır. Bunun gibi kanun maddeleri ile aile kurumu ve eşlerin birbirlerine karşı yükümlülükleri koruma altına alınmıştır. Ancak bazen evlilikler boşanmayla sonlanabilmektedir. Zara'ya (2013) göre boşanma “çiftlerin birbirlerine yabancılaşarak beklentilerinin karşılanmadığı ve yoğun tatminsizliğin yaşandığı bir dönemin, yasal, duygusal ve sosyal olarak bitirilmesidir” (s. 18). Arıkan'a (1996) göre boşanma hukuki kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı-koca olarak hiçbir bağları kalmaksızın; varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlemdir.

2.2.2 Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkilerini Açıklayan Teoriler

Boşanmanın çocuk ve ergenler üzerine etkileri iki farklı teori ile açıklanmaktadır. Bu teoriler; Boşanma – Stres – Uyum Teorisi ve Risk ve Toparlanma Teorisidir.

2.2.2.1 Boşanma-Stres –Uyum Teorisi

Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini açıklamada 1990'lı yıllarda birçok teori ve kavram geliştirilmiştir. Birçok araştırmacı, çalışmalarını aile stresi ve baş etme kuramı, genel stres teorisi, risk ve esneklik perspektifi gibi stres perspektifine bağlamaktadır. Birçok farklı araştırmadaki varsayımları birleştiren, 1990'lardaki spesifik araştırma bulgularını özetleyen, düzenleyen ve Amato (2000) tarafından geliştirilen Boşanma – Stres – Uyum Teorisi” (Şekil 1) boşanma üzerine gelecekte yapılacak araştırmalar için de bir rehber sağlamaktadır. Eşlerin birbirinden ayrılma süreci çok sayıda stresli ve tatsız olayı da beraberinde getirmektedir. Bu stres etkenleri çocuk ve yetişkinler için duygusal, davranışsal ve sağlıkla ilgili risk faktörlerini arttırabilmektedir. Bu olumsuz etkenlerin süresi ve şiddeti bireyin dengeleyici ve koruyucu kaynaklarına (desteklerine) bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Amato, 1993; Amato, 2000). Aile

çocukların gelişiminde özellikle önemli bir rol oynadığı için boşanma gibi bir olayın çocukların stres ve kaygısına katkısı olması şaşırtıcı değildir (Fine, 1997). Boşanma sürecinde eşler arasında yaşanan çatışmalar çocuklarda davranış ve uyum problemlerine neden olmaktadır (Amato, 1993; Amato ve Keith, 1991a; Emery, 1982; Emery, 2013; Güler, 2017; Johnston, Roseby ve Kuehnle, 2009).

Boşanma sonrasında eşler arasında ilişkilerine yönelik giderek artan bir memnuniyetsizlik gelişir. Bu süreç ayrılan eşler arasında yabancılaşmaya yol açar. Yabancılaşmayla birlikte eşler biten ilişkiyi zihinlerinde tartmak, başkalarından tavsiye almak ya da problemlerini çözmek (ya da inkâr etmek) için ciddi zaman harcayabilirler. Eşler, süreçte boşanma olayında duygusal olarak farklı sıkıntılar yaşayabilirler. Bu durum çocuklar için de geçerlidir. Yaşça büyük olan çocuklar boşanma öncesi dönemde yoğun stres yaşarken, aynı ailede daha küçük bir çocuk için ebeveynin evden ayrılması yoğun endişe yaratan bir olay olabilir. Başka bir ifadeyle ailedeki her birey farklı şekilde stres yaşayabilir ve uyum sergileyebilir.

Boşanmanın yasal olarak gerçekleşmesi boşanmayı başlatan eş için bile evlilikle ilgili stresin son bulduğu anlamına gelmemektedir. Daha ziyade evliliğin sona ermesi sırasında ve sonrasında, insanın duygularını, davranışlarını ve sağlığını etkileme potansiyeline sahip yeni etkenler (arabulucular) ortaya çıkmaktadır. Yetişkinler için stres yaratan etkenler şöyledir:

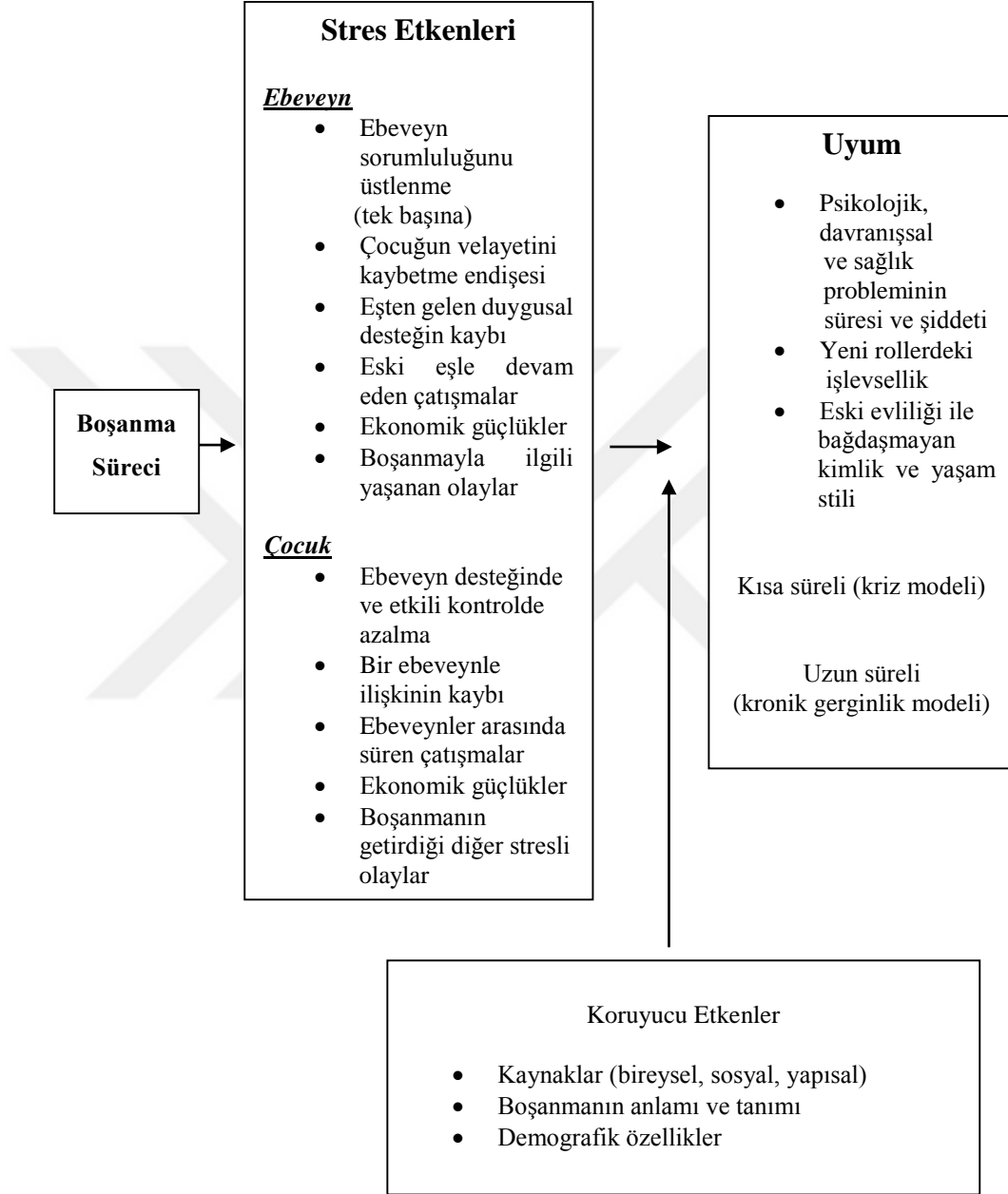
- Velayeti alan ebeveynin çocuğun bakımıyla ilgili daha fazla sorumluluk yüklenmesi, çocukları ile iletişimini kaybetmek (velayeti taşımayan ebeveyn için),
- Çocuğun maddi ve manevi desteklenmesi,
- Ziyaret ya da velayet gibi konularla ilgili olarak eski eşle yaşanan tartışmalar,
- Evli arkadaş ve komşularla kurulan ilişkinin azalmasına bağlı olarak duygusal desteğin azalması,
- Özellikle anneler için ekonomik yönden yaşanan olumsuzluklar ve diğer stresli yaşam olayları.

Çocuklarda ise, boşanma süreci ve sonrasında stres yaratan etkenler şöyledir:

- Çocuğun anne ve babasının destek ve denetiminden mahrum kalması,
- Çocuğun velayetinde olmadığı ebeveyniyle ilişkisinin azalması,
- Ebeveynler arası çatışmalar, ekonomik düzeyde azalma ve ev, okul ve arkadaş değişimi gibi çevresel değişikliklerdir (Amato, 2000).

Yukarıda belirtilen stres etkenleri çocuğun boşanma sonrası uyumunu, iyilik halini olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu stres etkenlerine rağmen, ebeveyn ve çocukların bireysel ve sosyal kaynaklarının kullanabilmesi, boşanmayı algılaması ve demografik özellikleri (cinsiyet, yaş vb.) bireyi boşanmanın olumsuz etkilerinden koruyan faktörler arasında sayılabilir (Amato, 1994, Amato, 2000).

Boşanma–Stres–Uyum teorisi *kriz modeli* ve *kronik gerginlik modeli* olmak üzere işleyen iki model içermektedir. İlk olarak *kriz modeline* göre boşanma, çoğu bireyin zaman içinde uyum sağladığı bir karmaşa ortamı yaratmaktadır. Bireyin kaynakları ve algısı gibi etkenler bireyin boşanmaya uyum hızını belirler. *Kronik gerginlik modeline* göre boşanma ekonomik güçlükler, yalnızlık, tek başına ebeveynlik sorumlulukları gibi birçok gerginliği içermektedir. Bu sorunların sürekliliği bireyde gerginlik hali yaratır. *Kronik gerginlik modeline* göre bireylerin yaşadıkları sıkıntı düzeyini bireylerin kişisel kaynakları ve algıları gibi faktörler belirler. *Kriz modeline* göre bireylere uyum için yeterli süre verildiğinde boşanma öncesi iyilik hallerine dönebilirken, *kronik gerginlik modeline* göre boşanmış bireyler, genel olarak, evlilikte erken yaşlarda yaşadıkları refah seviyesine geri dönememektedirler (Amato, 2000).

Şekil 1: Boşanma-Stres-Uyum Teorisi (Amato, 2000)

2.2.2.2 Risk ve Toparlanma Teorisi

Risk ve toparlanma teorisini temel alan bakış açısına göre boşanma, aile ilişkilerini ve çocukların uyumunu etkileyen yeni aile düzenine geçişin ilk aşaması olarak kabul edilmektedir. Aile üyeleri bu geçişin nasıl olacağı konusunu görüşürken, riskler ve koruyucu faktörler statik, yani sabit değildir. Çocuğun ailesi ve yaşam koşulları boşanma sırasında ve sonrasında değişmeye devam etmektedir (Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999). Bu kurama göre anne babası boşanmış çocukların ilk iki yılda akut kriz döneminde oldukları bu süreçten sonra gelişimlerinin normale döndüğü ve toparlandıkları ileri sürülmektedir.

Çocuğun yeniden toparlanma sürecinin başlayabilmesi için gerekli koşullar aşağıda verilmiştir:

- Ebeveynlerinin çatışmalarını sonlandırarak, kendi yaşantılarını kurmaları,
- Ekonomik güçlüklerin fazla olmaması,
- Çocuğun her iki ebeveyniyle sürekli görüşebilmesi

Boşanma öncesi aile içinde meydana gelen değişimler, daha sonra tek ebeveynli bir yaşam ve sonrasında ise, olası bir ebeveyn evliliği çocuğun uyum sağlamasını etkilemektedir. Boşanma, ailedeki bireyler için stresli değişimler yaşatması ve tehdit unsurları taşınmasına rağmen, daha uyumlu, anlamlı ilişkiler yaratabilme, kişisel gelişim, rahatlama ve kavgadan bir kurtuluş yolu olarak da görülebilir. Tüm stres ve zorluklarına karşın, uzun vadede koşulları uygun olduğunda boşanmış aile çocuklarının çoğunluğu yeniden toparlanmakta ve boşanmaya uyum sağlayarak tam aileye sahip çocuklardan ayırt edilememektedir. Ancak bu toparlanma durumu, boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini küçümseme olarak algılanmamalıdır. Boşanmaya geçiş döneminde çocuğun yaşadığı sorunlar çözümlenmiş gibi gözükse de zaman içinde çocuğun yaşantısına yeni stresörlerin eklenmesi, uyum ve davranış sorunlarını ortaya çıkarabilir. Boşanma ve tek ebeveynli ailede yaşamak ailenin işlevselliğini bozarak stres yaratmaktadır (aktaran Arifoğlu, 2006; R. Aydın, 2013)

2.2.3 Boşanmanın Eşlerin Yaşama Uyumu Üzerindeki Etkileri

Uzun süreli ve mutlu bir hayat amacıyla çıkılan evlilik yolunun boşanma ile sonuçlanacak olması eşler açısından zor bir durumdur (Altunkaya, 2010). Boşanma süreci, aile içindeki tüm üyeleri farklı biçimde etkilemektedir. Ayrılık sonrası yaşamda kaybedilen sadece bir eş değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi ve kimliktir ve bu nedenle taraflar tıpkı ergenlik dönemindekine benzer bir kimlik bulma sorunu ile karşı karşıya kalırlar (Yavuzer, 2014b).

Aile içi yaşanan her tür parçalanma sonrası eşler pek çok duygu yaşamaktadırlar. Eşler kayıptan dolayı üzüntü, reddedilmekten dolayı öfke gibi çok yoğun, olumsuz ve yıkıcı duygular (Ketterman, 1998), yine endişe, suçluluk, utanç gibi olumsuz duygular yaşayabilirken diğer taraftan, zor bir şeyi başarmış olmaktan dolayı gurur duygusu bile yaşayabilirler. Boşanmayı istememiş olan taraf kendini değersiz bulabilirken karşı taraf doğru yapıp yapmadığından emin olamaz. Bu duyguların bazen biri, bazen diğeri öne çıkar ve dönem dönem yok olup sonra tekrar belirir (Benedek ve Brown, 1997). Velayete sahip olan ebeveynin çocuğu tek başına büyütmesinin getirdiği yük, velayet sahibi olmayan ebeveynin ise çocuğu ile sık sık görüşememesi stres ve kaygıya neden olur. Çocuğun bakımı ile ilgili yaşanan çatışmalar, boşanılan eşin ailesi ve evli olan arkadaşlar ile bağların kopması da kişinin bu dönemde daha fazla yalnızlık çekmesine katkıda bulunur. Boşanma sürecinde yaşanan stres oranı, kişinin eğitimi, işi, yakın arkadaş ve aile desteği ile ters orantılıdır. Boşanma sırasında ya da hemen sonrasında yeni bir romantik ilişki yaşayan insanların bu süreci daha kolay atlattığı düşünülse de birçok sorun inkâr edildiğinden kişinin ilerleyen dönemlerde sorun yaşamayı kaçınılmaz hale gelir (Zara, 2013).

Evlilik sona ereceği zaman, bu eşler için kırıklık ve kızgınlığın hissedildiği, ümitlerin solduğu fakat aynı zamanda yeni bir gelecek için ümitlerin ve rahatlığın da yeşerdiği bir zamandır (Walzak ve Burns, 1999). Boşanmadan sonra eşler yaşadıkları duygusal karmaşanın yanı sıra yeni yaşam düzenlerine de alışmaya çalışırlar. Giden eşin boşluğunu hissetme gibi durumlar ve yaşam yeri değişikliği, işe başlama ya da iş değişikliği, yaşam standardının düşmesi gibi değişiklikler olabilir. Boşanmadan sonra bazı anne ve babalarda görülen bir çeşit gerileme sonucu, ebeveyn çocuğuna/çocuklarından birine veya hepsine bağımlı hale gelebilir. Aslında olay, rollerin değişimidir. Çocuklar ebeveynin bakımını üstlenir ve onun sırdaşı olurlar.

Ebeveyn kendini çaresiz, mutsuz ve yalnız hisseder ve kendi sorumluluğunu taşımayı reddeder ya da beceremez (Benedek ve Brown, 1997).

Boşanma sonrasında ortaya çıkan tek ebeveynlik değişen rollere uyum sağlamayla beraber ebeveynlerde stres düzeyini de artırabilmektedir. Bratton ve Landreth (1995) 3-7 yaş arası çocuğu olan ve filial terapi uyguladıkları tek ebeveynlerin empatik davranış becerilerinin ve kabul tutumlarının arttığını, ebeveynlikle ilgili stres düzeylerinin azaldığını ve çocuklarıyla ilgili daha az sorun bildirdiklerini belirlemişlerdir. Boylu ve Öztop (2013) tek ebeveynli ailelerin özellikle ekonomik sorunlar, sosyal yaşam, ebeveynlik, çocuk bakımı ve ev ile ilgili sorumlulukların yürütülmesi ile ilgili zorluklar yaşadıklarını vurgulamaktadır. Amato ve Keith (1991b) meta-analiz çalışmalarında boşanmadan sonra ailelerde yaşanan sorunlar ile ilgili olarak ailenin gelirinin düşmesi, ebeveynlerde sıklıkla depresyon gibi ruh sağlığı sorunları görülme tehlikesi olduğunu ve yeniden evlenme ve birden fazla boşanmaların ilk boşanmadan sonraki birkaç yıl içinde meydana geldiğini bildirmektedirler. Çalışmada ayrıca çocukluğunda anne babası boşanmış olan bireylerin anne babası birlikte olan bireylere göre daha düşük yaşam kalitesine sahip olduklarını belirlemişlerdir.

2.2.4 Boşanmanın Çocukların Yaşama Uyumu Üzerindeki Etkileri

Çocuklar için yaşamlarındaki en önemli olgu, anne ve babasıyla aynı ortamı paylaşmaktır. Ancak, ailedeki ilişkiler soğuk, gergin ve huzursuz bir hal aldığıında, çocuğa boşanmadan daha fazla zarar verebilir. Boşanma sırasında ve sonrasında çocuğun olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır (Pırtık, 2013). Anne babanın ayrılmasıyla birlikte, çocuk da kendisini sanki annesinden ya da babasından boşanmış gibi hisseder. Boşanan ailelerde çocukların genellikle “anne” yanında kalmalarının sağlıklı olduğu görüşü savunulsa da, çocuğun daima babasına da ihtiyacı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir (Öz, 2005).

Boşanma çocukların anlaması için zor bir kavramdır ve kabul edilmesi zor bir gerçekliktir (Ludlow ve Williams, 2006). Boşanma olayının etkileri çocuğun yaşına göre değişiklik göstermektedir. Çok erken yaşlarda çocuğun boşanmayı algılamadığı, ancak boşanmadan dolayı anne babasıyla aynı evde yaşayamamasının etkilerini yaşamının ileriki yıllarında hissedeceği ileri sürülmektedir (Wolf, 2002). Bir diğer

görüş ise, süt çocuğunun boşanmadan önceki aile çatışmalarını anlamaması, taraf tutmak zorunda kalmaması ve genellikle anneye bırakılması nedeniyle boşanma olayından fazla zarar görmediği şeklindedir. Ancak bebeklik dönemi ve okul öncesi döneme kadar olan süre boyunca, anne boşanmanın etkisinde kalarak bunu çocuğuna yansıtırsa, çocukta korku, inatçılık, uyku ve beslenme bozuklukları, yatak ıslatma gibi olumsuz davranışlar görülebilmektedir. İki üç yaşlarına rastlayan boşanmalarda ise, çocukta terk edilme korkusu görülebilmektedir. Boşanma, üç-dört buçuk yaşlarına rastlarsa, çocukta saldırganlık ve çekingenlik, suçluluk ve bunun sonucunda özgüveninin zedelenmesi ve hayal gücünde azalma görülebilir, bunların yanı sıra çocuğun diğer kişilerle ve çevreyle iletişim yolları da kapanabilir. Beş-altı yaşları arasında bu tepkilere ek olarak endişe, rahatsızlık ve abartılmış korkular görülebilir (Gürsoy, 2002). Okul öncesi döneme rastlayan boşanmalarda çocuk, yaşamlarında önemli bir değişiklik olduğunun farkındadırlar (Wolf, 2002) ancak olayı tam kavrayamamakta ve kendinin annesinin mi yoksa babasının ailesine mi ait olduğu konusunu çözümleyememektedir. Çocuk, anne ve babasının eş olmadıkları halde, nasıl anne-baba olduklarını anlayamamaktadır (Gürsoy, 2002). Bu dönemdeki çocuklar yaşadıklarına anlam verebilmek için fantezilere ve masallardaki büyülü olaylara sığınabilirler. Her olayın merkezinde kendilerinin olduğuna inandıkları için ebeveynin gidişinin kendilerinin suçu olduğunu düşünürler. Hayallerinde anne ve babanın hiç ayrılmadığını canlandırır, reddedilme ve kaybetme duyguları ile başa çıkabilmek için hayali şeyler uydururlar (Benedek ve Brown, 1997). Bu çağdaki çocuklar evden ayrılan ebeveyni sonsuza dek kaybettikleri endişesine kapılabilirler. Kendilerinin yerini başka birinin almasından korkarlar (Weyburne, 2000). Boşanma ya da bir ebeveynin ölümü gibi sarsıcı bir olayla birlikte çocukların gelişimleri yavaşlayabilir, hatta durabilir. Çocuk, boşanma olayı sürecinde içinde bulunduğu gelişimsel aşamada takılıp kalabilir veya önceden tamamlamış olduğu aşamaya gerileyebilir. Çocukların hayatlarındaki karmaşanın büyüklüğü ve anne baba arasındaki bitmeyen kavga çocukların ebeveynlerinin ayrılma ya da boşanmasına gösterdikleri tepkinin yoğunluğunu belirlemektedir (Benedek ve Brown, 1997). Boşanmanın aile bireylerine etkileri konusundaki alan yazında yer alan araştırmalara göre, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerinin beş aşamayı izlediği belirlenmiştir:

1. Çocukların boşanmayı “inkâr” etmeleri

2. Boşanmayı yaratan nedenlere “kızma”
3. Anne ve babayı bir araya getirme “birleştirme” çabaları
4. Depresyon ve “çöküntü”
5. Boşanmayı “kabullenme” (Özgüven, 2014).

Çocukların ailede parçalanma sonucu sıklıkla yaşadıkları duygular şunlardır:

1. *Korku*: Ailenin parçalanmasından dolayı duyulan korku, küçük çocuklarda daha çok birlikte yaşadıkları ebeveynin de onları terk edip gitmesinden, yiyecek bulamamak gibi özbakımlarının karşılanmayacağı ile ilgili korkular ve giden ebeveyn tarafından eskisi kadar sevilememekten korkmak şeklindedir. Daha büyük yaştaki çocuklarda korku daha çok boşanmanın hayatlarını nasıl etkileyeceği ile ilgili olmaktadır (Benedek ve Brown, 1997).
2. *Üzüntü*: Anne babanın ayrılmasına yaygın olarak gösterilen bir tepki olan üzüntü; çocuklar tarafından farklı şekillerde ortaya koyulabilir. Yalnız kalmak istemek, normalden az konuşmak, dostça davranmamak, üzüntü içeren resimler çizmek, sürekli hayal kurmak ya da hoşlanılan aktivitelere karşı ilgisizlik gözlenen tepkiler arasındadır (Benedek ve Brown, 1997). Üzüntülerini ağlama, karamsarlık, uykusuzluk, huzursuzluk, boşluk hissi, konsantrasyon güçlüğü, çekingenlik, aşırı yemek yeme ya da somatik belirtiler gösterme gibi tepkiler ile de ortaya koyabilirler (Weyburne, 2000).
3. *Öfke*: Ailenin dağılmasına karşı duyulan öfkeyi çocuklar yaşlarına, kişilik özelliklerine ve ailenin durumuna göre değişen şekillerde ifade ederler. Çoğu çocuk, özellikle erkek çocuklar sık sık kavga ederek, anne babaya, öğretmenlere ve onlarla ilgilenen kişilere bağırarak ve kırıp dökerek öfkelerini açığa vururlar (Benedek ve Brown, 1997). Çocuklar bazen ebeveynlerinden birine ya da her ikisine de öfkeli olabilirler. Ancak hangi koşulların sorunları doğurduğunu bilmez ve anlamazlar (Weyburne, 2000). Özellikle daha büyük çocuklar ise, olayları daha iyi analiz edebildiklerinden öfkelerini boşanmadan sorumlu tuttıkları ebeveynine yöneltebilirler. Bazı çocuklar ise, öfkelerini içine

kapanarak ve dış dünyayla ilişkilerini keserek yaşarlar (Benedek ve Brown, 1997).

4. *Suçluluk*: Çocuk ailenin dağılmasından dolayı kendisini sorumlu tutabilir (Weyburne, 2000); ailesine karşı gerektiği şekilde davranmadığı için ayrıldıklarını düşünebilir. Bu duygunun nedeni kendilerinin dünyanın merkezi olduğuna inanmaları ve bu yüzden her şeyin nedeninin kendileri olduğunu düşünmeleridir (Benedek ve Brown, 1997:). Bazı çocuklar boşanmadan dolayı ebeveynlerinden birini ya da ikisini suçlayabilir. Burada çocuğun amacı ebeveyni kınamak ya da eleştirmekten ziyade kendini kötü hissetmesi ve suçlayarak duygularını anlatmak istemesidir (Wolf, 2002).
5. *Yalnızlık*: Aileden bir üyenin ayrılması ile büyük bir boşluk oluşur. Çocuklar giden ebeveynin yokluğunu onunla ilişkileri iyi olmasa bile hissederler. Evden giden ebeveynin yokluğunun hissedilmesinin yanı sıra yeni yaşam biçimi çocukları çeşitli yalnızlıkların içine iter. Velayeti taşıyan ebeveynin, evden ayrılan ebeveynin sorumluluklarını üstlenmek zorunda kalması ile birlikte bu durum ebeveynin daha çok çalışmasını ve evle ilgili işlere eskisinden daha fazla zaman ayırmasını gerektirir. Bu nedenlerden dolayı çocukların yalnız kalacağı süre uzar. Bu durum çocukta yalnızlık duygusu yaratabilir. Küçük çocuklar hayali arkadaşlarıyla bu durumu telafi etmeye çalışırlar (Benedek ve Brown, 1997).
6. *Reddetme*: Çocuklar evliliğin iki yetişkini ilgilendiren bir şey olduğunu kavramakta zorlanırlar. Ebeveynler artık birbirlerini istemediği için çocuklar kendilerinin de istenmediği şeklinde bir düşünce geliştirebilirler (Benedek ve Brown, 1997). Bu nedenle reddedilme, kayıp, kime sadık kalınacağına daire çelişkiler ve suçluluk duyguları taşıyabilirler. (Weyburne, 2000).
7. *Uyku Sorunları*: Birçok çocuk boşanma sürecinde yatağa gitmeyi reddeder, uykusuzluk, endişe ve kâbuslar görme gibi sorunlar yaşarlar. Çünkü uyku bilinmeyen bir karanlığa dalmaktır ve çocuklar onu kaybetmek ve terk edilmek ile özdeşleştirirler. Bir sabah uyandıklarında bir ebeveynin evden gitmiş olması gerçeği ile yüz yüze kalan çocuklar uyku ile ilgili daha ciddi sorunlar yaşayabilirler (Benedek ve Brown, 1997).

8. *Okul Sorunları:* Ebeveynleri ayrılan çocuklar sıklıkla okulda başarısızlık gösterirler (Benedek ve Brown, 1997; Weyburne, 2000). Bu çocuklar okula gittiklerinde anne babalarının başına kötü bir şey geleceğinden korkarlar. Çocuğun hissettiği yalnızlığı azaltmak için çocuğu okula göndermemek, çocuğun sosyal hayattan uzaklaşmasına ve çocukla ebeveyn arasında bağımlılık oluşturmak gibi sorunlara neden olacağından uygun değildir (Benedek ve Brown, 1997).

Boşanma, çocukların alıştıkları yaşam şeklinin değişmesine ve ebeveynlerden biriyle daha az görüşmesine (M. Öztürk, 2005) sebep olduğu için çoğunlukla çocukların stres (Wallerstein, 1983) yaşamasına sebep olmaktadır. Çocuk doğal olarak bu kaos ortamında kendi durumunun ne olacağı ile ilgili yoğun bir merak ve endişe yaşamaktadır (M. Öztürk, 2005). Çocuğun yaşamıyla ilgili yaşadığı bu belirsizlik yaş grubu ne olursa olsun anne babası ayrılan tüm çocukların temel kaygısını oluşturmaktadır. Evden ayrılmış ebeveynle iletişim kopukluğu ve yeterli zaman geçirememek, ebeveynlerden birisinin ya da her ikisinin yeniden evlenmesi veya bir gün evleneceği düşüncesinin yarattığı kaygı, ekonomik sıkıntı, okul değiştirme ve taşınma çocukların boşanma sürecini zorlaştıran etkenlerin başında gelmektedir.

Eşinden ayrılınca çocuklarından da tamamen ayrılan babalar da bulunmaktadır. Böyle davranan babalar eşlerinin çatışmalı duygular yaşamalarına ve buna bağlı olarak anne-çocuk ilişkisinin örşelenmesine sebep olabilirler. Aile içinde tartışma ve kavgaya tanık olarak büyüyen çocuklar ebeveynlerinin ayrılmasıyla birlikte ruhsal olarak rahatlayabilirler. Diğer taraftan anne baba geçimsizliğine tanık olmamış çocukların ebeveynlerinin boşanmasına ruhsal olarak daha ağır tepkiler vermeleri söz konusu olabilir (Zara, 2013). Erkek çocuklar kız çocuklara göre anne babanın ayrılığından daha çok etkilenmektedirler. Genellikle boşanma sonrası erkek çocuklar anneye verildiği için erkek çocuğun erkek modeli görme şansı azalmaktadır. Boşanmış ailelerden gelen çocukların kendi evliliklerinde de boşanma eğilimi gösterdikleri gözlenmiştir. Bazı ebeveynler, çocuklarının ayrılık olayından olumsuz etkilenmelerini engellemek adına, boşanma sırasında davranışlarında hassasiyet göstermekte, kavgadan, tartışmadan uzak durmaktadır. Anne babaların bu davranışlarının, çocuklarının evliliklere ve kendi evliliğine bakışlarını ve evliliklerdeki sıkıntılarla mücadelelerini olumlu yönde etkilediği gözlenmiştir (Çelik, 2006).

2.2.4.1 Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Kısa Süreli Etkileri

Son yıllarda pek çok araştırmacı, boşanmanın çocuklar üzerindeki kısa süreli etkilerini ortaya koyan araştırmalar yapmıştır. Doksan iki çalışmaya ilişkin yapılan bir meta analiz çalışmasında, Amato ve Keith (1991a) anne babanın boşanmasının çocukların düşük iyilik hali ile ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Simons, Lin, Gordon, Conger ve Lorenz (1999) boşanma sonrası dönemde çocuklarda görülen içselleştirme problemlerinin artmasında boşanma öncesi ebeveyn çatışması, anne depresyonu ve annenin zayıf ebeveynlik becerileri sergilemesi olmak üzere üç faktörün etkili olduğunu belirlemişlerdir. Amato (1994) ebeveynleri boşanan çocukların, anne babası birlikte olan çocuklara kıyasla daha fazla davranış sorunu, daha fazla psikolojik uyumsuzluk, daha düşük akademik başarı, daha fazla sosyal zorluk ve daha zayıf benlik kavramı sergilediklerini bulmuştur. Canlı (2017) anne babası boşanmış çocukları dâhil ettiği araştırmasında çocukların benlik saygıları ile depresyon düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğunu belirlemiştir. Öngider (2011) ise çalışmasında anne babası boşanmış olan çocukların anksiyete düzeylerinin, anne babası evli olan çocuklara göre daha yüksek olduğunu ve benzer şekilde boşanmış annelerin anksiyete düzeylerinin evli annelere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

2.2.4.2 Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Uzun Süreli Etkileri

Boşanma konusunda gerçekleştirilen bazı araştırmalarda boşanmanın çocuklar üzerinde uzun süreli etkileri olduğu belirtmektedir (Furstenberg ve Kiernan, 2001; Richardson ve McCabe, 2001). Amato ve Keith (1991b) ebeveynleri boşanmış ya da evli kalmış toplamda 81.000'in üzerindeki yetişkinde uyumu kıyaslayan 37 çalışmanın meta analizini yaptığı çalışmalarında kendisi çocukken ebeveyni boşanan yetişkinlerin, anne babası boşanmamış yetişkinlere göre daha düşük iyilik hali gösterdiklerini ortaya koymuşlardır. Benzer olarak Amato da (1994) çocukken ebeveyni boşanma yaşayan yetişkinlerin, anne babalarının boşanma yaşamadığı bir aile ortamından gelen yetişkinler ile karşılaştırıldığında, psikolojik, kişilerarası ve sosyo-ekonomik iyilik hallerinin daha düşük olduğunu belirlemiştir. Hetherington ve arkadaşlarının (1985) altı yıllık bir izlem çalışmasında boşanmanın ebeveynlere ve çocuklara etkisi açık bir şekilde ortaya koyulmuştur. Boşanma, erkek çocuklar için daha olumsuz etkilere sahipken, ebeveynin yeniden evlenmesi, kız çocukları için daha

yıkıcı olmuştur. Boşanmanın uzun dönem etkileri kız ve erkeklerde farklılaşmış olup; erkek çocuklarda dışsallaştırma davranışları daha istikrarlı seyrederken, kızlarda içselleştirme davranışları daha istikrarlı seyretmiştir. Boşanmış ailelerde yaşayan çocuklar, anne babası boşanmamış ailelerdeki çocuklardan daha fazla olumsuz yaşam değişiklikleri ile karşılaşmış ve bu olumsuz yaşam değişikliklerinin boşanmayı izleyen altı yıl sonraki davranış sorunları ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Huure, Junkari ve Aro'nun (2006) gerçekleştirdiği 16 yıllık izlem çalışmasında ulaşılan sonuçlar boşanmanın uzun süreli etkileri açısından dikkat çekicidir. Çalışmada araştırma sırasında 32 yaşında olan ve 16 yaşından önce ebeveyni boşanma yaşayan yetişkinler, anne babası boşanma deneyimi yaşamayan yetişkinler ile kıyaslanmıştır. Çocukluğunda anne ve babası boşanmış olan kadınların, anne babası boşanma deneyimi yaşamayan kadınlara göre daha fazla psikolojik sorun yaşadığı ve kişiler arası ilişkilerinde de sorunlar olduğu belirlenmiştir. Erkekler için ise, anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Ayrıca ebeveyni boşanma geçmişine sahip her iki cinsiyetten olan kişilerin eğitim seviyelerinin düşük, işsizlik ve boşanma oranlarının yüksek olduğu, daha fazla yaşam ve sağlık sorunu yaşadıkları da ulaşılan sonuçlar arasındadır. Bir başka çalışmada çocukluğunda anne babası boşanmış yetişkinler ile ebeveynlerinin boşanması ile ilgili deneyimlerini keşfetmek amacıyla 21 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada katılımcıların çoğunluğu boşanma haberini ebeveynlerinden birinden öğrendikleri, katılımcıların ebeveynlerinin boşanma deneyimlerini olumsuz değerlendirdikleri; yarısından fazlasının ebeveynleri boşanma haberini öğrendiklerinde rahatladıkları ve boşanmadan haberdar edilirken her iki ebeveynin de hazır bulunmasını tercih ettiklerini bildirmişlerdir. Çalışmada bu tercihin boşanmanın uzun vadeli etkileri açısından önem taşıdığı belirtilmektedir (Westberg, Nelson ve Piercy 2002). Wolfinger (2003) boşanmış aileden gelen bireylerin %58 oranında boşanmış aileden gelen bireyi eş olarak seçme ihtimalleri olduğu ve her iki eşin de boşanma kökenli ailelerden gelen bireylerin evliliğinin, eşlerden sadece birinin boşanma kökenli bir aileden geldiği evliliğe göre daha fazla ihtimalle başarısızlıkla sonuçlanabileceği bilgisine ulaşmıştır.

Çocuklara ebeveynleri tarafından ayrılacaklarını bildiren konuşma, hayattaki en zor işlerden biridir. Ebeveynler farklı yaşlardaki çocukların farklı açıklamalara gereksinimi duyabileceğini bilebilirler; fakat çocuğun ne dereceye kadar bunu

anlayabileceği ve onun daha söylemeden zaten konuyu ne kadar bildiği ile ilgili olarak kararsız kalırlar (Walzak ve Burns, 1999). Ayrılma kararını çocuğa anne ve baba birlikte açıklamalıdır. Ayrılık kararını açıklanırken, hangi yaş grubu olursa olsun, genel temanın anlaşmazlık üzerine kurulması önem taşımaktadır. Ayrılık nedeniyle ilgili detay verilmemelidir. Yani çocuğun algılamasının mümkün olmadığı nedenlerin (aldatılma gibi) açıklanması uygun değildir (M. Öztürk, 2014). Anne babalar, boşanmalarına çocuklarının kendilerinin neden olduğunu düşünebileceğini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Çünkü boşanma sürecinde, genellikle çocukların durumu sık sık tartışıldığından ve çocuk çoğu zaman ana baba arasındaki anlaşmazlıkların konusu olduğundan, çocuğun bu yargısı güçlenmektedir (Salk, 1995).

2.2.5 Çocukların Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Etmenler

Çocukların boşanmaya uyumunu etkileyen etmenler velayeti alan ebeveyn ile çocuğun ilişkisinin kalitesi, velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun ilişkisinin kalitesi, ebeveynler arası çatışma, ekonomik güçlükler, çevresel etkenler ve çocuğun özellikleri başlıkları altında incelenmiştir.

2.2.5.1 Velayeti Alan Ebeveyn ile Çocuğun İlişkisinin Kalitesi

Alan yazında bazı araştırmalar velayeti alan ebeveynin psikolojik uyumuna odaklanmaktadır. Velayeti almış olan ebeveynin çocuğuna karşı destekleyici olması ve çocuğunu uygun şekilde kontrol etmesi çocuğunun gelişimi ve iyiliği için önem taşımaktadır. Bir meta analiz çalışmasında, velayeti taşıyan ebeveynin boşanma sonrası uyumu ile çocukların iyilik halleri arasında pozitif yönde ilişki belirlenmiştir (Amato, 1993). Simons ve arkadaşları (1999) velayeti alan ebeveyn (annenin) ebeveynlik becerilerinin kalitesi ve babanın ebeveynliğe katılımının erkek çocukların dışsallaştırma problemiyle ilişkili olduğunu; yine velayeti alan ebeveynin (annenin) ebeveynlik becerilerinin kalitesi ve ebeveyn çatışmasının, kızların dışsallaştırma problemleri ile ilişki olduğunu bulmuştur. Amato (1994) boşanma sonrası velayeti alan ebeveynin sıklıkla depresyon ve anksiyete semptomları sergilediğini; duygusal iyilik halindeki azalmanın, yalnız olan ebeveynin çocuk yetiştirme davranışlarını bozabileceğini bildirmektedir. Wolchik, Wilcox, Tein ve Sandler (2000) boşanmış annelerin annelik davranışlarını değerlendirmeyi amaçladığı çalışmasında annenin kabul ve disiplin tutarlılığı için anneler ile çocukların değerlendirmeleri arasında paralellik olduğunu; annelerin ve çocukların kabul ve disiplin tutarlılığı

değerlendirmeleri ile çocukların yaşadıkları içselleştirme ve dışsallaştırma problemleri arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Madden-Derdich ve Leonard (2000) boşanmadan sonra anne ve babanın çocukla ilgili sorumlulukları eşit paylaşımlarının çocuğun boşanma sonrası sürece daha iyi bir uyum sağlanmasına katkıda bulunduğunu bildirmektedir.

2.2.5.2 Velayeti Almayan Ebeveyn İle Çocuğun İlişkisinin Kalitesi

Ebeveynler arasında gerçekleşen boşanma sonrası çocuk genellikle velayeti alan ebeveyn ile yaşamakta; velayeti almayan ebeveyn ise, başka bir evde yaşamını sürdürmektedir. Genellikle ebeveyn çocuk ilişkisinin sıklığında ve kalitesinde düşüşe neden olan boşanma ve sonrasında çocuk ile yakın ilişkiyi sürdürmek özellikle velayeti taşımayan ebeveyn için güç hale gelmektedir (Fagan ve Churchill, 2012). Velayeti taşıyan taraf %50 oranda anne, %10 oranda baba ve %40 oranda ortak velayet olmaktadır (Peters ve Ehrenberg, 2008). Babalar ve çocukları arasındaki temasın boyutunu kurumsal (hukuki) engeller, muhalif süreç, psikolojik ve ilişkiye ait değişkenler, eşler arası çatışma, çocuğun temas kurmaya istekliliği, ebeveynin yer değiştirmesi veya (ebeveynlerin) yeniden evlenmesi gibi birçok faktör belirlemektedir (Kelly, 2007). Alan yazında velayeti almayan ebeveyn ile çocuğun ilişki düzeyinin çocuğun iyilik halini etkilediği ileri sürülmektedir (Seltzer, 1991; Amato, 1993).

Yanında ikamet edilmeyen ebeveyn ile çocuk arasındaki iletişime yönelik istatistiksel oran sunan kapsamlı bir çalışma Seltzer (1991) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada boşanmış babaların yaklaşık üçte birinin çocuklarını son bir yıl içinde bir defa gördüğü ya da hiç görmediği; dörtte birden fazlasının ise, çocuklarını haftada bir defa ya da daha sık gördüğü bulunmuştur. Görüşme sıklığı boşanmadan bu yana geçen zamanla güçlü bir ilişki içindedir. En fazla 2 yıldır ayrı olan babaların yalnızca % 13'ü çocuklarını yılda bir ya da daha az görürken, % 43'ü haftada bir ya da daha sık görmektedir. 11 yıl ve üzeri bir süredir ayrı olan babaların ise % 50'si çocuklarını yılda bir veya daha az sıklıkla görmekte, yalnızca % 12'si çocuklarıyla haftada bir ya da daha sık iletişim kurmaktadır. Yanında ikamet edilmeyen babaların bir kısmı, görüşme yoksunluğunu mektup veya telefon aracılığıyla telafi etmektedir. Çalışmada ebeveynlerin evleri arasında kısa mesafe bulunması, yeniden evlenmemek, nafakanın ödenmesi, daha yüksek sosyoekonomik düzey ve ırk sık görüşmeyle ilgili faktörler olarak belirlenmiştir (Emery, 2013; Seltzer, 1991). Amato'nun (1993) gerçekleştirdiği

bir meta analiz çalışmasında, incelenen 16 araştırmada çocuk ile velayeti taşımayan ebeveynin sık görüşmesinin çocuğun iyilik halini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Campbell (1992) boşanmadan sonra velayeti taşımayan ebeveynin çocukla ilişkisini sürdürmesinin güçleştiğini, bazen bunu velayeti taşıyan ebeveynin engelleyebildiğini ve bazen bir eve iki ebeveynin birden çocuklarından diğer ebeveynlerini reddetmelerini beklemekte ve aynı zamanda kendilerine karşı da sadık olmalarını istediklerini ileri sürmektedir. Simons ve arkadaşlarının (1999) gerçekleştirdiği çalışmada anne ve babalarının yeterli ebeveynlik sergilemeleri durumunda anne babası boşanmış erkek çocukların suça karışma konusunda anne babası birlikte olan çocuklara kıyasla daha fazla risk taşımadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yani velayeti taşımayan babanın ebeveynlik sürecine dâhil olması erkek çocukların suça yönelik davranışta bulunmalarını engellemektedir.

2.2.5.3 Ebeveynler Arası Çatışma

Çocuklar, ebeveyn çatışmasına boşanmadan önce mahkeme salonunda ve boşanma sonrası aile hayatında şahit olabilir. Çocuklar, ebeveyn olmaya devam eden eski eşler arasında hala devam eden bir bağ olduğu için evliliğe ya da boşanmaya yönelik çözümlenmemiş öfke, çocuk yetiştirme üzerine tartışmalara aktarılabilir. Ebeveynler nispeten iyi bir işbirliği yaptığında bile, pek çok çocuk her bir ebeveyne olan sadakati nedeniyle kendini parçalanmış hissedebilmektedir (Emery, 2013). Çocuklar doğal yetenekleri ve esneklikleri ile pek çok duruma uyum sağlayabilirler. Aileyi bunaltan sorunlar bile neşelerini kaçırmayabilir. Ancak anne baba kavgası, çocukların sinirli, hırçın, gergin, çekingen, ürkek ve korkak olmasına neden olabilir (Çağdaş, 2002). Kimi zaman anneler, çocuklarını babaya göstermeyerek öç almaya çalışırlar. Bundan çocuğun etkileneceğini düşünmezler. Bazı durumlarda da baba, eşinin yanı sıra çocuklarıyla da bağlantılarını keserek, onları uzun bir süre ya da hiçbir zaman görmek istemez. Ebeveynler arasındaki rekabet, zamanla çocuğu sevme yarışına dönüşür ve ayrı eşler, çocuğu şımartma derecesinde hoş tutarak, daha iyi anne ya da baba olduklarını kanıtlamaya çalışırlar (Yavuzer, 2014a). Örneğin, Johnston (1994), ebeveyn çatışması yüksek ailelerin çocuklarının, ulusal normlara kıyasla, klinik düzeyde duygusal ve davranışsal uyum sorunları yaşama olasılığının 2-4 kat fazla olduğunu ileri sürmektedir.

Alan yazında ebeveyn çatışmasının çocuk üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalar yer almaktadır. Velayeti taşıyan annelerin psikolojik sıkıntı, başa çıkma ve ebeveynlik davranışları arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada önemli ve küçük olayların annelerin psikolojik sıkıntıları ve ebeveynlik davranışları üzerinde etkili olduğu bununla birlikte ekonomik sıkıntılar, sosyal izolasyon ve eski eş ile çatışma gibi günlük küçük sorunların büyük sorunlardan üç kat daha etkili olduğu belirlenmiştir (Tein, Sandler ve Zautra, 2000). Başka bir çalışmada ebeveyn çatışması ile çocukların ve ergenlerin benlik saygısı arasında negatif ilişki; evlilik çatışması ile çocukların babaları ile ilişkilerinin kalitesi arasında negatif ilişki ve çocuklar ile her iki ebeveyni ile olan ilişkilerinin kalitesi zayıf olduğunda ise, çatışmanın olumsuz etkilerinin daha güçlü olduğu belirlenmiştir (Amato, 1986).

Aile ortamında çok nadir durumlarda çocuk, anne baba arasındaki anlaşmazlığın dışında tutulmaktadır. Çocuk genellikle pasif ya da aktif olarak olaya katılır. Kendini anne baba çatışmasının ortasında bulan çocuğa zaman zaman “hakem olma”, “karar verme”, “taraf tutma” gibi sorumluluklar yüklenebilir (Yavuzer, 2014b). Oysa çocuk için en zor şey anne baba arasında seçim yapmaktır (Çağdaş, 2002). Amato (1993) ebeveynler arasındaki çatışmaların azaltılmasının çocukların iyilik hallerini artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Richardson ve McCabe (2001) yüksek düzeyde ebeveyn çatışmasının psikolojik uyum ve ebeveynle yakınlık ile negatif yönde ilişkili olduğunu belirlemiştir. Madden-Dedrich ve Leonard (2002) eski eşlerin boşanma sonrası yaşam koşulları ile ilgili algılarını inceledikleri çalışmalarında annelerin babaların ebeveynlik davranışlarından memnuniyetlerinin, babaların annelerin ebeveynlik davranışları ile ilgili memnuniyet düzeylerinden daha düşük düzeyde olduğunu belirlemişlerdir. Özen (1998) çatışmalı ve boşanmış anne babaların çocuklarının depresyon ve kaygı düzeylerinin çatışmasız olanlara oranla daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

2.2.5.4 Ekonomik Güçlükler

Ebeveynlerin boşanması ve ayrılığı çocuğun gelişimine ve psikolojik iyi oluşuna zarar vermektedir. Boşanmanın bu olumsuz etkilerine önemli ölçüde katkıda bulunan faktörlerden biri de ekonomik faktörlerdir (Lamb ve arkadaşları, 1997). Amato ve Keith (1991a) boşanmış aile çocukları tarafından sergilenen sorunların tek ebeveynli bir ailede yaşamakla ilgili ekonomik sıkıntılarla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Amato'nun (1993) gerçekleştirdiği bir meta analiz çalışmasında, incelenen altı

araştırmada boşanmış ailelerdeki gelir düzeyi ile çocukların akademik başarısı, psikososyal uyumu, benlik-kavramı ve sosyal ilişkileri alanları arasında pozitif yönde ilişki belirlenmiştir. Buna karşın incelenen diğer dört çalışmada ise, gelir düzeyi ile çocukların uyumu açısından bir ilişki bulunamamıştır.

2.2.5.5 Çevresel Etkenler

Bazı araştırmacılara göre çocukların ruh sağlığını boşanma olayından çok, çevresel stresörler etkilemektedir. Çocuğun yaşantısında önemli yer tutan okul, arkadaş ve komşular gibi sosyal destek etkenler bu gruba girmektedir (Arifoğlu, 2006). Bazı araştırmalarda boşanma sonrası çocukların uyumunu yaş, cinsiyet, velayeti almayan ebeveynin yokluğu, velayeti alan ebeveynin uyumu, kişiler arası çatışmalar, ekonomik zorluklar ve yaşam stresi gibi faktörlerin etkilediği ileri sürülmektedir (Amato, 1994; Simons ve arkadaşları, 1999). Richardson ve McCabe (2001) çalışmalarında boşamaya uyumun en önemli yordayıcısı olarak anne ya da babaya yakınlık düzeyini ele almışlardır. Anne babası boşanmış çocuklar için stres yaratan çevresel etkenlerden biri olarak anne babanın yeniden evlenmesi sayılabilir. İstatistikler boşanmış kadınların üçte ikisinin, boşanmış erkeklerin de dörtte üçünün yeniden evlendiğini göstermektedir. Ebeveynler için tekrar evlenmek mutlu ve hoş bir gelişme olsa bile bu durumun çocukların hayatında yeni bir karmaşaya yol açtığı bildirilmektedir (Benedek ve Brown, 1997).

2.2.5.6 Çocuğun Özellikleri

Boşanma olayının çocuğu etkilemesi çocuğun yaşı, cinsiyeti, kişilik özellikleri ve boşanma olayını algılama biçimi gibi çocuğa ait birçok faktörden etkilenmektedir.

Çocuğun Yaşı

Wallerstein (1983) çocuğun ailesinde gerçekleşen olaylar hakkındaki algısı ve anlayışının çocuğun kronolojik yaşı ve gelişimsel düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak gerçekleştiğini bildirmektedir. Benedek ve Brown (1997) çocuklara yapılacak boşanma açıklamasının çocukların yaşına göre yapılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Boşanma olayının etkileri de çocukların yaşına göre değişiklik göstermektedir (Gürsoy, 2002). Birçok araştırmada farklı yaştaki çocukların boşanmaya tepkilerinin farklılaştığı bildirilmektedir. (Grych ve Fincham, 1992; Hetherington ve arkadaşları, 1989; Hoyt ve arkadaşları 1990).

Çocuğun Cinsiyeti

Boşanma sonrası çocukların yaklaşık % 90'ı velayetin anneye verilmesi nedeniyle anne ile ikamet etmektedir (Hetherington ve arkadaşları, 1989). Amato (2001) Amato ve Keith'in (1991) meta-analiz çalışmalarını inceledikleri çalışmalarında cinsiyet açısından erkek çocukların kızlara göre davranış sorunlarına daha eğilimli olduklarını belirlemişlerdir. Hetherington ve arkadaşları (1989) çocuk açısından boşanmayı inceledikleri derleme çalışmalarında bazı araştırmalarda evlilik çatışmasından ve velayetin annede olduğu tek ebeveynli aile ortamından kızlara göre erkek çocukların daha fazla zarar gördüğünü ifade etmektedirler. Bekâr anneler ve evlenmemiş ebeveynlerle birlikte yaşayan kız çocuklarla karşılaştırıldığında, bekâr annelerle birlikte yaşayan erkek çocukların daha yüksek oranda davranış bozukluğu yaşadıkları; hem evde hem de okulda öğretmen ve akranlarıyla kişilerarası ilişkilerde sorun olduğu belirlenmiştir.

Çocuğun Kişilik Özellikleri

“Mizaç, kişinin genel etkinlik düzeyi, duygusal donanımı, tepkilerinin hızı ve şiddeti gibi bünyesel olan ve daha sonra kişiliğinin gelişiminde belli bir rol oynayan davranış ve tepki yapılarının toplamı” olarak tanımlanabilir (Budak, 2009). Çocuğun mizacı boşanmaya uyumunu etkileyebilir (Grych ve Fincham, 1992; Hetherington, 1989; Hetherington ve arkadaşları, 1989). Çocuğun mizacı ile boşanmaya uyumunu doğrudan doğruya inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır, ancak var olan bulgular, mizacın belirli koşullar altında çocukların uyumuyla ilişkili olduğunu göstermektedir

Mizaç bakımından zor çocukların, mizaç bakımından kolay çocuklara göre değişime daha az adapte oldukları ve olumsuzluklara karşı daha savunmasız oldukları belirlenmiştir (Hetherington, 1989). Lengua, Wolchik, Sandler ve West (2000) çocuğun boşanmaya uyumunda mizacın etkisini araştırmışlardır. Dürtüsellik eğilimi yüksek olan çocukların sorun geliştirme açısından daha büyük risk altında olabileceğini, buna karşın olumlu duygular içinde olmanın uyum problemleri riskini azaltmada koruyucu bir faktör olabileceğini belirlemişlerdir.

2.2.6 Çocukların Boşanmaya Uyumu

Uyum bireyin güdülerinin doyumu için özellikle sosyal çevresi ile arasında var olan ilişki olarak tanımlanabilir (Morgan, 2011). Yavuzer'e (1999) göre uyum bireyin sahip olduğu özelliklerinin kendi benliğiyle içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesidir. Çocuklarda uyum bozukluğuna yeterli ve uygun olmayan anne-baba-çocuk ilişkilerinin neden olduğu bilinmektedir (Güler, 1993). McPhee'ye (1984) boşanmaya uyumu tüm aile bireyleri için boşanma öncesi ailesel rollerden boşanma sonrası ailesel rollere başarılı geçiş olarak tanımlamaktadır. Alan yazında boşanmaya uyumun nasıl tanımlanacağına dair bir fikir birliğine ulaşılamamıştır, ancak boşanmaya uyum kısaca *eski yaşam biçiminin kaybını kabul ve yeni yaşam biçiminin getirdiği değişimlerle etkin şekilde başa çıkabilmek* olarak tanımlanabilir.

Amato'ya (1993) göre çocuğun sağlıklı gelişmesinde her iki ebeveynin aynı evde yaşıyor olması çocuğa tek ebeveynli ailelerden daha iyi bir ortam sağlamaktadır. Bu bakış açısına göre, anne ve baba çocuk için önemli kaynaklardır; her biri çocuğa duygusal destek, pratik yardım, bilgi, rehberlik ve denetim sağlamaktadır. Buna ek olarak, evde bulunan iki yetişkinin varlığı, ebeveynlerin çocukların işbirliği, müzakere ve uzlaşma gibi sosyal becerileri öğrendikleri rol modelleri olmasını da sağlar. Ebeveynlerden birinin yokluğu çocuğun sosyalleşmesinde sorun yaratmaktadır. Boşanmayı takiben birçok çocuk evden ayrılan ebeveynle olan temasın miktarında ve kalitesinde azalma yaşamaktadır.

Bazı araştırmacılar ortak olarak boşanmış aile çocuklarının boşanmamış aile çocuklarına göre uyum sorunları gelişmesi yönünden risk altında olduğu sonucuna varmışlardır (Amato, 2000; Amato, 2003; Boring, Sandler, Horan ve Velez, 2015; Botha ve Wild, 2013; Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999; Hetherington ve arkadaşları, 1989; Hoyt ve arkadaşları, 1990; Kelly ve Emery, 2003). Özellikle çocukların, boşanma sonrası uyumları incelendiğinde psikolojik ve davranışsal sorunlar, ebeveyn-çocuk ilişkileri, sosyal ilişkiler ve akademik sorunlarının diğer çocuklara oranla daha fazla olduğu belirtilmektedir (Hetherington ve arkadaşları, 1989). Bazı araştırmaların sonuçlarına göre boşanma sonrası izleyen süreçte çocuklar bazı duygusal ve davranışsal karışıklık göstermektedirler. Örneğin, Guidubaldi, ve arkadaşları (1983) boşanmış ailelerin birinci, üçüncü ve beşinci sınıf

çocuklarını anne babası birlikte olan çocuklara göre karşılaştıran ulusal çapta bir çalışmada anne babası boşanmış çocukların çok daha ciddi uyum sorunları, gelişimsel gecikme ve daha düşük akademik başarı düzeyi gösterdiklerini belirlemiştir. Kelly ve Wallerstein (1976) ise, boylamsal olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında boşanma ile ilgili öfke, üzüntü ve kaygı duygularının bireylerde ailenin parçalanmasından sonra uzun yıllar devam ettiğini belirlemiştir. Dolayısıyla anne babası boşanmış çocuklarda öfke, kızgınlık, üzüntü, korku ve hatta suçluluk ile anksiyete ve depresyon yaşanan duygusal ve davranışsal sorunlar arasındadır.

Birçok çocuk ebeveynlerinin boşanması ile karşılaşır ve yaşamını tek ebeveynli bir ailede geçirir. Üstelik ebeveynlerin çoğunun yeniden evlenmesi nedeniyle çocuğun tek ebeveynli evde geçirdiği süre, üvey ebeveynli yaşama geçiş süreci olarak da düşünülebilir. Çocukların çoğu ebeveynlerinin yeni evliliğe hazırlık süreçlerinde stres yaşarlar. Boşanma ve yeniden evlenme, genellikle çocukların sosyal, psikolojik, davranışsal ve akademik problemler geliştirme riskini artıran deneyimlerle ilişkilidir. Birçok çocuk ebeveynlerinin boşanması veya yeniden evlenmesiyle başa çıkmayı başarır, yetkin ve hatta gelişmiş bireyler olarak yaşamlarına devam ederler (Hetherington ve arkadaşları, 1989). Boşanmanın çocuklarda psikolojik problemler görülmesi riskini artırdığına şüphe yoktur. Bir çocuğun ebeveynleri boşandığında çocuk sık sık ebeveyn çatışmasına maruz kalabilmekte, sadece evden ayrılan ebeveynin yokluğuna değil aynı zamanda ekonomik gelirin kısıtlanmasına, ebeveynlerin ulaşılabilirliğine, değişen ebeveyn tutumlarına (Emery, 2013), değişen ev rutinlerine ve hatta ebeveynlerinin yeniden evlenmesine de uyum sağlamak zorunda kalabilmektedir. Alan yazında ebeveynler arası çatışmanın azaltılması, ebeveynin çocuğa desteği (duygusal destek, yardım, rehberlik ve rol model), ebeveynin sosyoekonomik desteği ve velayeti almayan ebeveyn ile temasın sık olması gibi faktörler çocukların boşanmaya uyumunu kolaylaştıran kaynaklar olarak ele alınmaktadır (Amato, 1993).

2.3 Boşanma ile İlgili Yayın ve Araştırmalar

Bu bölümde yurtiçinde ve yurtdışında anne babası boşanmış çocuklar ile ilgili ulaşılabilen deneysel ve betimsel araştırmalara yer verilmiştir.

2.3.1 Yurtiçinde Yapılmış Araştırmalar

Anne babası boşanmış çocuklar ile ilgili Türkiye’de yapılmış deneysel araştırmalar gözden geçirildiğinde, anne babası boşanmış çocukların anne babası evli olan çocuklar ile depresyon, anksiyete, benlik saygısı, uyum ve davranış bozuklukları yönünden kıyaslandığı görülmektedir.

Karakuş (2003) çalışmasında anne babası boşanmış ve anne babası evli olan 9 – 13 yaşlar arasındaki çocukların depresyon düzeylerini incelemiş ve depresyon düzeylerinin okul başarılarına yansımalarını incelemiştir. Çalışmaya 117 anne – babası boşanmış çocuk ile 127 anne – babası evli olan çocuk dâhil edilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak Çocuk Depresyon Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları anne–babası boşanmış ve anne babası evli olan çocukların depresyon düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığını; ancak çocuğun yanında kalmadığı anne ya da babasını ne sıklıkla gördüğüne bağlı olarak anne-babası boşanmış çocukların depresyon ölçeği puanları arasında anlamlı farklılık olduğu ve anne babası boşanmış çocukların okul başarı puanlarının anne babası boşanmamış çocuklara göre daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Öngider (2006) çalışmasında evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma, anne – babası evli 138 çocuk ile anne – babası boşanmış 124 çocuk ve bu çocukların anneleri olmak üzere toplam 524 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar çatışmalı evliliklerdeki çocukların, anne – babası anlaşarak boşanmış çocuklara göre hem daha fazla ebeveyn reddi algıladıklarını hem de psikolojik açıdan daha fazla yıprandıklarını göstermiştir. Anne-baba arasındaki çatışma hem annelerin hem de babaların çocuklarına karşı daha reddedici davranışlarına yol açmaktadır. Çalışmada ayrıca, evli ailelerde babaların çocuğun psikolojik uyumu üzerinde en az anneler kadar etkili olduğu; ancak, boşanma sonrasında babaların çocukları üzerindeki bu etkisinin oldukça azaldığı ve çocuğun yaşamına annenin daha fazla damga vurduğu bulgusuna da ulaşılmıştır.

Öztürk, S. (2006) araştırmada anne babası boşanmış çocuklar ile anne babası evli çocukların benlik kavramı ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya 9–13 yaş arası 308 çocuk dâhil edilmiş olup; ölçme aracı olarak Piers-

Harris'in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği, Çocuklar İçin Sürekli-Durumluk Kaygı Envanteri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda anne babası boşanmış çocuklarla, anne babası evli olan çocukların benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve anne babası boşanmış çocuklarla, anne babası evli çocukların kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Cebeci (2009) tarafından yapılan araştırmada anne babası boşanmış 7-12 yaşları arasındaki çocuklar ile aynı yaştaki anne babası evli çocukların bağlanma stilleri ile kaygı durumları arasındaki ilişki karşılaştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini tek ebeveyne sahip 44; tam aileye sahip 58 çocuk oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak çocukların sosyodemografik özelliklerini belirleyen "Bireyi Tanıma Çizelgesi" ile "Bağlılık Stili Anket Formu", kaygı durumlarını ölçmek için de "Çocuklar İçin Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri" kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre boşanmış ebeveynlerin çocuklarının güvenli bağlanma durumları ile durumluk kaygı düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Boşanmış ebeveynlere sahip çocukların durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamalarının, tam aileye sahip çocukların durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. Erkek çocukların güvenli bağlanma puan ortalamaları, kız çocuklarının güvenli bağlanma puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Yaş değişkenine göre yapılan incelemede boşanmış aileye sahip 7-8-9 yaş grubundaki çocukların durumluk ve sürekli kaygı puan ortalamaları, 10 -11-12 yaş grubundaki çocukların puan ortalamalarından düşük çıkmıştır.

O. Aydın (2009) çalışmasında boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ile bu düşünceler üzerinde etkili olabilecek etmenlerin belirlenmesi ve ebeveynleri boşanma sürecinde olan 9-12 yaş grubundaki çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin belirlenmesi incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini, boşanma davaları devam eden, bu süreçte velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan 93 çift ile bu çiftlerin 93 çocuğu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanana Ebeveyn Bilgi Formu ve Çocuk Bilgi Formu kullanılmıştır. Çalışma sonucunda çocukların boşanmaya uyum düzeylerinde doğum sırasının anlamlı farklılığa neden olduğu; ortanca ya da ortanca kardeşlerden birinin uyumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır. Diğer yandan cinsiyetin, yaşın, kardeş sayısının, anne –

baba ayrılığını öğrendiği kişinin, birlikte yaşadığı ebeveynin, diğer ebeveyn ile görüşme durumunun, anne-babanın yaş grubunun, öğrenim düzeyinin, çalışma durumunun, çocuk için profesyonel yardım alınmasının ve anne-babanın ayrı yaşadığı sürenin anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir.

Seyfik (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın amacı boşanmış aile çocukları ile çift ebeveynli yaşayan 13-18 yaş arası kız ergenler arasında yeme tutumları açısından fark olup olmadığının araştırılmasıdır. 60 kız ergenin dâhil edildiği çalışmada veri toplama araçları olarak Yeme Tutum Ölçeği, Anoreksia Belirtileri Anketi ve Bulmia Nervoza Belirtileri Anketi ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Çalışmada annesi babası birlikte olan kız ergenlerin %20'sinde yeme bozukluğu bulunma olasılığı olduğu ve annesi babası boşanmış olan kız ergenlerin %56,7'sinde yeme bozukluğu bulunma olasılığı olduğu saptanmış olup annesi babası ayrı olan kız ergenlerin annesi babası birlikte olan kız ergenlere oranla yeme tutum düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yeme tutum bozukluğu tanısı almış grubun yeme tutum bozukluğu tanısı almamış gruba oranla Anoreksia ile Bulmia Nevroza'ya daha meyilli oldukları bilgisi ulaşılan diğer bir sonuç olmuştur.

Tekin (2017) çalışmasında annesi babası boşanmış olan ergenlik çağındaki 12-15 yaş grubu çocukların benlik saygıları, iletişim becerileri ve baş etme yollarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Örnekleme İstanbul'da birçok ortaöğretim okulunda öğrenim görmekte olan 12-15 yaş aralığında 190 öğrenci dahil edilen çalışmada tarama model araştırma deseni kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak Rosenberg Benlik Saygısı Envanteri, İletişim Becerileri Envanteri, Başa Çıkma Stratejileri Kısa Formu ve demografik bilgiler için Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilere göre anne babası boşanmış olan çocuklar daha çok işlevsel olmayan başa çıkma tutumlarını, anne babası evli olanlar ise, duygu odaklı başa çıkma tutumlarını kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ulaşılan sonuç ise, benlik saygısı, insanlara güven duyma, depresif duygulanım, psikosomatik belirtiler, tartışmalara katılabilme derecesi, ana-baba ilgisi ve psişik izolasyon alt boyut puanları ergenlerde anne babanın evlilik durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Altunkaya (2010) çalışmasında anne babası ayrılmış ya da boşanmış ilköğretim öğrencilerinin sınıf, ev ve sosyal ortamlarda yaşadıkları problemlere ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın örneklemini 4 ilköğretim okulunda okuyan, farklı sınıf düzeylerindeki 33 öğrenci ile onların farklı branşlardan 20 sınıf ve sınıf rehber öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan ve uzman görüşüne başvurularak kullanılan öğrenci ve öğretmen görüşme formları ile veri elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen nicel verilerin çözümlenmesinde frekans hesaplamaları; nitel veriler için içeriksel analizi uygulanmıştır. Araştırma bulgularında anne babası boşanmış öğrencilerin okula devam etme, derslerine ilgi duyma ve ders başarı düzeylerinde düşüşler olduğu, boşanma sürecinin olumsuz etkilerini üzerinde taşıyan öğrencilerin sınıf ortamında dengesiz, huzursuz ve uyumsuz davranışlar sergileyebildikleri, anne babası boşanmış öğrencilerin yakın arkadaşlarından aldıkları sosyal desteğin boşanmaya uyum sürecinde önemli bir etmen olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara ek olarak boşanma süreci ve sonrasında ebeveynlerinden sevgi, ilgi ve destek gören öğrencilerin boşanmaya uyum sürecinde daha az problem yaşadıkları ve öğretmenlerin anne babası boşanmış öğrencilerinin sosyal ilgililikleri ile yakından ilgilenmesinin öğrencilerin boşanmaya uyum sürecinde önemli bir etmen olduğu belirlenmiştir.

Demirci (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın amacı anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin yaşadıkları deneyimleri öznel ve çok yönlü olarak tanımlamaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma metodu kullanılan çalışmada anne babasının boşanmasının üzerinden en az bir yıl geçmiş olan 15 çocuk ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anne babası boşanmış çocuklarla yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yapılan yüz yüze görüşmeler, kişisel bilgi formu ve anne babası boşanmış çocukların görüşme sonrasında çizmiş oldukları boşanmaya ilişkin neler hissettiklerini ifade eden resimler kullanılmıştır. Verilerin analizi için nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılan çalışmada anne babası boşanmış çocukların boşanmaya ilişkin yaşadıkları deneyimler aile yaşamı, okul yaşamı, duygusal yaşam ve sosyal yaşam olmak üzere 4 ana kategori altında toplanmıştır. Araştırma sonuçları boşanma sonrasında çocuğun alışkın olduğu aile ortamının ve yaşam düzeninin değişmesinin çocuğun okul yaşamını, duygusal yaşamını ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkilediğini

göstermiştir. Araştırmaya katılanların çoğu okul hayatını, duygusal yaşamını ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkileyecek bir yaşam düzeni değişikliğine uğramıştır. Boşanmanın olumsuz etkileri çocukların yaşamı ve ders başarılarında da etkisini göstermektedir. Boşanma sonrasında boşanmanın vermiş olduğu öfke, üzüntü, korku, özlem, değersizlik duygusu, utanç, dışlanma korkusu gibi duygular çocukların okul derslerini dikkatlerini vermelerini olumsuz etkilemiş ve ders başarılarında düşme ve okula uyum sağlamada problemler yaşamışlardır. Anne babası boşanmış çocuklar boşanmaya dair yaşadıklarını birsiyle paylaşmalarının kendilerini rahatlattığını ifade etmişlerdir. Çocuklar anne babalarının boşanmalarından sonra sosyal yaşamlarının bu durumdan olumsuz etkilendiklerini, içine kapandıklarını ve etraflarına duvarlar ördüklerini ifade etmişlerdir. Boşanma sırasında ve boşanma sonrasında yaşanan olumsuz olaylardan etkilenen çocuklar, kendi çocuklarına bunu yaşatmak istemediklerini ifade etmişlerdir.

Erol (2005) çalışmasında grup rehberliği programının ilköğretim ikinci kademedeki okuyan anne babası boşanmış çocukların uyum düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Ön test son test deney ve kontrol gruplu araştırma deseni izlenen çalışmaya 30 çocuk dâhil edilmiş olup; veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve Hacettepe Kişilik Envanteri kullanılmıştır. Deney grubundaki çocuklara haftada bir saat olmak üzere on hafta grup rehberliği programı uygulanmıştır. Araştırmada uygulanan grup rehberliği programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerini geliştirmede etkili olduğu belirlenmiştir.

Arifoğlu (2006) çalışmasında “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programının” çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisini araştırmıştır. Çalışmanın örneklemini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Milli Eğitimi’ne bağlı üç ilkokulda okuyan, ebeveynleri Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programına katılmasına izin veren, 9 – 12 yaşlarındaki 31 boşanmış aile çocuğu oluşturmuştur. Çalışmada Pedro–Carroll ve Cowen (1985) tarafından geliştirilen, Alpert–Gillis ve arkadaşları (1989) tarafından düzenlenen Boşanmış Aile Çocukları İçin Müdahale Programı (Children of Divorce Intervention Program) Türkçeye çevrilerek Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı adı verilmiş ve psiko-eğitim programı olarak dokuz hafta uygulanmıştır. Ölçme aracı olarak Boşanmaya Uyum Ölçeği, Çocuklar için Depresyon Ölçeği ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği ve kişisel bilgi formu

kullanılmıştır. Kontrol grubu kullanılmayan çalışmada Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı sonrasında, Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği son test puan ortalamasının program öncesine göre önemli ölçüde arttığı, Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalamasının önemli ölçüde azaldığı saptanmıştır. Durumluk Kaygı Ölçeği ve Depresyon Ölçeği son test puan ortalamalarının ise, önemli ölçüde azalmadığı saptanmıştır.

R. Aydın (2013) çalışmasında yaşam becerileri psiko-eğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyumları üzerindeki etkilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma kontrol gruplu ön-test, son-test ve izleme testi modeline dayalı bir deneysel çalışma olup 4. ve 5. sınıfta öğrenim görmekte olan annesi ve babası boşanmış 10 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Deney grubuna haftada bir kez her biri ortalama 90 dakika süren 9 oturumluk psiko-eğitim programı uygulanmıştır. Deney grubuna programın ilk haftası ön-test, programın son haftası son-test ve program tamamlandıktan altı hafta sonra izleme testi uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise, deney grubuyla paralel bir şekilde ön-test, son-test ve izleme testi uygulanmıştır. Programın etkililiğini değerlendirmek için Portes, Lehman ve Brown tarafından geliştirilen, Arifoğlu tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulguları yaşam becerileri psiko-eğitim programının öğrencilerin çatışma ve kötü uyum ve sosyal destek düzeylerine bir etkisinin olmadığı fakat depresyon ve kaygı düzeylerini anlamlı bir düzeyde azalttığı ve boşanmaya uyumlarını anlamlı bir düzeyde arttırdığı ve bu artışın kalıcı olduğunu göstermektedir.

2.3.2 Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Sameck (1990) çalışmasında dördüncü ve beşinci sınıf çocuklarının ebeveynlerinin boşanmalarına uyum sağlamaları amacıyla tasarlanmış yapılandırılmış grup danışmanlığı müdahalesinin etkililiğini incelemeyi amaçlamıştır. Ölçme aracı olarak Pier-Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği, Okul Davranışı Ölçeği (Teacher Report Form of the Achenbach Child Behavior Checklist) ve Çocuklar için Boşanmaya yönelik İnançlar Ölçeği (Children Beliefs About Parental Divorce) kullanılmıştır. Ön test son test kontrol gruplu deneysel desen uygulanan çalışmada örnekleme 88 çocuk dâhil edilmiştir. Deney grubu ile 7 oturum halinde gerçekleştirilen eğitim okul-tabanlı içeriğe sahip bir psikolojik danışma programıdır. Araştırmada deney grubundaki çocukların kontrol grubuna göre boşanma ile ilgili sorunlu inançlarının anlamlı

derecede azaldığı ve çocukların benlik kavramı ile okul davranışı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Guitierrez (1996) araştırmasında Latin ve İspanyol kökenli çocukların boşanmaya uyumlarını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada özellikle aile fonksiyonlarına ve çocuğun boşanma sonrası uyumunda algıladığı sosyal desteğe odaklanılmıştır. Tanımlayıcı araştırma modeli izlenen çalışmada örnekleme 4 ile altıncı sınıfa giden 60 çocuk ve bu çocukların bir ebeveyni dâhil edilmiştir. Çalışmada İspanyol kökenli çocukların boşanmaya uyumlarının Latin çocuklardan daha iyi olduğu, İspanyol kökenli çocukların Latin kökenli çocuklara göre istatistiksel olarak anlamlı olmasa da ebeveynlerinden daha çok destek algıladıkları belirlenmiştir. Bulgularda ayrıca Latin ve İspanyol kökenli ebeveynler arasında çatışma yönünden farklılık olmadığı bununla birlikte Latin kökenli ebeveynlerin İspanyol kökenli ebeveynlere göre çocuğu ile ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşadıkları ve disiplin güçlükleri olduğu belirlenmiştir.

Roherty (2000) çalışmasında 7-13 yaş arasında anne babası boşanmış çocuklara verilen Rainbow destekleyici grup müdahalesinin ebeveynlerinin boşanmasına uyumları üzerindeki etkililiğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada çocukların müdahale öncesi ölçülen benlik saygısı, davranış ve kaygı düzeylerinde müdahale sonrasına göre anlamlı derecede farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Faber (2006)) çalışmasında 10 ile 14 yaş arası 921 anne babası evli, 230 anne babası boşanmış çocuk ve 35 ebeveyni yeniden evlenmiş çocuğun ebeveynlerinin boşanma ve yeniden evlilik gibi evlik geçiş sürecinde çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma davranışlarını ve anne-çocuk bağlanmasını incelemiştir. Araştırma bulgularında evlilik geçişinin hemen ardından anne babası boşanmamış ergenlere göre anne babası boşanmış ve yeniden evlenmiş ergenlerin içselleştirme ve dışsallaştırma davranışlarını daha yüksek seviyede sergilediklerini, ebeveyni yeniden evlenmiş ergenlerin en yüksek seviyede bu davranışları sergilediklerini belirlemiştir. Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç araştırma tarihinden 3-4 yıl sonra, ebeveyni yeniden evlenmiş çocuklar içselleştirme ve dışa dönük davranışları anne babası evli olan çocuklarla benzer seviyelerde sergilemeye başlamalarıdır.

Berla (2000) çalışmasında çocukların boşanmaya uyumunda psikolojik danışmanlık programının etkililiğini ve yaş, cinsiyet ve zaman değişkenine göre boşanmaya uyumu

incelemiştir. Deney grubunda 55 kontrol grubunda 42 olmak üzere toplam 97 çocuk örnekleme dâhil edilmiştir. Çalışmada cinsiyet kukla değişken, yaş ve boşanmadan sonra geçen süre bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Araştırma bulgularında aracı değişkenler kontrole edildikten sonra boşanma danışmanlığı programının çocukların boşanma uyumlarında olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir.

Behmuaras (2003) çalışmasında medeni durum ve evlilik çatışmasının 7 ila 12 yaşlarındaki üst orta sınıf Türk çocuklarında etkisini incelemiştir. Örneklem Dr. Norma Razon'un son on iki yıldaki klinik uygulamasından elde edilen arşiv verilerinden elde edilmiştir ve bu verilerden rastgele seçilen 200 çocuk çalışmaya katılmıştır. Bu çocukların 35'i çatışmalı olarak ayrılmış/boşanmış ailelerden, 30'u dostça ayrılmış/boşanmış ailelerden, 65'i çatışmalı ve anne babası bir arada olan ailelerden ve 70'i çatışma olamayan ve anne babası birlikte olan ailelerden gelmektedir. Çalışmada veri toplama aracı olarak Child Behavioral Checklist'in Türkçe formu kullanılmıştır. Araştırmada anne baba arasındaki çatışmanın çocuklarda duygusal/davranışsal sorunlara ve dışsallaştırma belirtilerine yol açtığı ve tüm gruplarla karşılaştırıldığında dostça boşanmış ailelerdeki çocukların en az uyum sorunu yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Angacian, Bray, Kehle, Byer-Alcorage, Theodore, Cross ve Debiase (2015) çalışmalarında anne babası boşanmış ilköğretim öğrencileri için hazırlanan, okul temelli sosyal beceri müdahalesinin etkililiğini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmaya banliyö bölgesinde dört ve beşinci sınıflarda okuyan dört ilköğretim öğrencisi dâhil edilmiştir. İşbirliği, empati ve duyguların yönetimine odaklanan sosyal beceri programı sekiz oturum olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları sosyal beceri müdahalesinin katılımcıların çoğu için etkili olduğu, ancak programının genelleştirilmesinin karışık sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Pampliega, Aguado, Corral, Cormenzana, Merino ve İriarte (2015) çalışmalarının amacı, ebeveynlere boşanma sonrası müdahale eden psiko-eğitim programı Egokitzen'in ve bekleme listesi karşılaştırma grubuyla yarı deneysel bir tasarım yoluyla etkinliğinin ön verilerini sunmaktır. Boşanma, çatışma, ebeveyn tutumları ve disiplini içeren Egokitzen programı on bir hafta uygulanmıştır. Çalışmaya 34 ebeveyn ve 2-23 yaş arasında 51 çocuk katılmıştır. Çalışmada ölçekler denekler ön test, son test

ve uygulamadan altı ay sonrasında izleme testi olarak uygulanmıştır. Algılanan çatışma çocuklarda zihinsel sağlık belirtileri açısından özellikle izlemede anlamlı farklılık elde edilmiştir. İletişim, aile memnuniyeti ya da ebeveyn-çocuk ilişkileri gibi daha yapısal değişkenlerde anlamlı ve istikrarlı değişim için daha fazla zaman gerektiği düşünülmektedir. Egokitzen programının boşanma sürecinde olan çocukların sağlıklı psikolojik gelişimini desteklemeye yardımcı olmada umut verici bir girişim olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. Oyun Terapisi ile İlgili Yayın ve Araştırmalar

2.4.1 Oyun Terapisi İle İlgili Çalışmalar

Özağı (2007) tez çalışmasında depresyon düzeyi yüksek parçalanmış aile çocuklarıyla yapılan eğitsel grup oyunlarının bu çocukların depresyon düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 3. ve 4. sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrenciler dâhil edilmiştir. Örnekleme depresyon düzeyi yüksek ve katılmaya istekli olan on sekiz öğrenci alınmış, bunlardan dokuzu deney dokuzu da kontrol grubunu oluşturmuştur. Deney grubu ile 10 hafta boyunca haftada bir gün eğitsel oyun çalışmaları yapılmıştır. Araştırmaya katılan çocukların ailelerinin ve yakın arkadaşlarının, araştırma öncesinde ve sonrasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile görüşleri alınmış, deney grubuna çalışma sonrasında aile resmi çizdirilmiştir. Sonuç olarak, eğitsel oyun çalışmalarına katılan çocuklar ile bu çalışmaya katılmayan çocukların depresyon düzeyini belirten puanlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Araştırma sonucunda depresyon düzeyi yüksek parçalanmış aile çocuklarıyla yapılan eğitsel oyun çalışmalarının, çocukların depresyon düzeylerinin azalmasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Durualp (2009) tez çalışmasında, anasınıfına devam eden altı yaşındaki çocukların sosyal uyum ve becerilerinin incelenmesi ve Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi Programı'nın çocukların sosyal uyum ve becerilerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma 60-72 aylık çocuklar üzerinde yapılmıştır. Araştırma ön test-son test-kalıcılık testi kontrol gruplu deneysel desende gerçekleştirilmiştir. Araştırmada "Aile Bilgi Formu", Işık (2007) tarafından geliştirilen "Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği" ile Acun-Kapıkıran ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen "Sosyal Beceri Ölçeği" kullanılmıştır. Deney grubuna anasınıfına devam eden 48 çocuk, kontrol grubuna da anasınıfına devam eden 48 çocuk dâhil edilmiştir. Deney

grubundaki çocuklara okul öncesi eğitim programlarına ek olarak sekiz hafta süreyle haftada üç kez araştırma kapsamında geliştirilen Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitim Programı uygulanmıştır. Verilerin analizinde, tek faktörlü Kovaryans analizi (ANCOVA), t testi ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda deney ve kontrol grubundaki çocukların sosyal uyum ve beceri puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir ve Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitim Programı'nın etkili olduğu görülmüştür.

Tural (2012) tez çalışmasında ameliyat öncesi dönemde anksiyete ve korku düzeyinin düşürülmesinde kullanılan eğitimin ve terapötik oyunun, çocuğun ameliyat sonrası anksiyete, korku ve ağrı düzeyi üzerine etkinliğini belirlemek amaçlamıştır. Araştırmanın evreni, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Hastanesi Çocuk Cerrahisi Servisi ve Samsun Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesi Çocuk Cerrahisi Servisi ile oluşturulmuştur. Araştırmanın örneklemini, belirtilen kurumlarda, 7- 12 yaş arası ameliyat olmak için gelen, araştırma kriterlerine uyan 300 çocuk oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında, çocukların ve annelerinin sosyodemografik özelliklerini belirleyen soru formu, Çocuklar İçin Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri, Tıbbi İşlem Korku Ölçeği, Wong ve Baker'in "Yüz İfadeleri Derecelendirme Skalası" kullanılmıştır. Verilerin analizinde Non parametrik testlerden Kruskal Wallis testi, Mann Whitney U testi, Wilcoxon test ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Eğitim grubundaki çocuk ve annelerine hazırlanan eğitim kitapçıkları ile birlikte video gösterisi yapılmıştır. Eğitim ile birlikte oyun ile ameliyata hazırlanan gruba da çeşitli oyun malzemeleri ve bazı tıbbi araçlarla dramatizasyon yöntemi ile oyun oynanmıştır. Araştırma sonunda kontrol grubuna göre eğitim ve eğitim ile birlikte terapötik oyun ile ameliyata hazırlanan çocukların ameliyat sonrasında kaygı ve korkularının azaldığı ve bu farkın istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı olduğu ($p < 0.001$) görülmüştür. Eğitim ve oyunun, çocuğun ameliyat sonrası ağrısında etkili olmadığı saptanmıştır ($p > 0.05$). Araştırmanın sonunda verilen eğitim ve yapılan terapötik oyunun çocuğun anksiyete ve korkusunu azaltmada oldukça etkili olduğu ama ağrıya etkisi olmadığı görülmüştür.

Sezici (2013) tez çalışmasında, sosyal bilişsel öğrenme teorisine temellendirilmiş oyun terapisinin okul öncesi çocuklarda sosyal, duygusal, davranış becerileri üzerindeki etkinliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yarı deneysel olup, 4-5 yaşında

olan 79 çocukla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçilmemiş, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Okul Öncesi Çocuğu ve Aileyi Tanılama Formu, Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Oyun terapisi kapsamında hazırlanan “Oyun Hamuru Çalışma Programı” deney grubunda bulunan 39 çocuğa uygulanmıştır. Araştırmada analiz olarak ön test, son test, tekrar testlerden elde edilen ortalamalar arası farkın anlamlılığında bağımlı gruplar için varyans analizi ve tekrarlı ölçümler için Anova testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında deney ve kontrol grubundaki çocukların oyun hamuru çalışması öncesi alt boyutların puan ortalamaları arasında anlamlı fark olmadığı belirlenmiştir. ($p>0.05$). Ancak son testte ve tekrar testte, deney ve kontrol grubundaki çocukların puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.05$). Deney grubundaki çocukların alt boyutlardan aldıkları puan ortalamaları oyun hamuru çalışması sonunda düzenli olarak artmıştır ($p<0.05$). Ancak kontrol grubundaki çocukların son test ile tekrar testteki puan ortalamaları arasında fark yoktur ($p>0.05$). Araştırma sonucunda oyun terapisinin okul öncesi çocuklarda sosyal, duygusal ve davranış becerilerini arttırdığı belirlenmiştir.

Yıldız (2015) tez çalışmasında grup oyun terapisinin çocukların utangaçlık düzeylerine etkisini incelenmesi amaçlamıştır. Araştırma öntest-sontest ve terapi modeline dayanan deneysel bir çalışmadır. Araştırmaya 2. ve 3. Sınıf öğrencileri dâhil edilmiş olup deney grubuna 8, kontrol grubuna 12, denek atanmış ve çalışma sürecinde denek kaybı olmamıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Güngör tarafından dilimize uyarlanan “Utangaçlık Ölçeği” kullanılmıştır. Ön test verileri çalışma başlamadan 7 gün önce, son test verileri ise, 6 haftalık terapi sürecinden sonra elde edilmiştir. Bu araştırmanın sonucunda, çocukların bazısına grup terapisi uygulanmadan önceki utangaçlık düzeyleri yönünden gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Araştırmada grup terapisi alan çocukların grup terapisi almayan çocuklara oranla grup terapisi öncesi utangaçlık düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Koçkaya, (2016) tez çalışmasında okul öncesi dönemde oyun terapisinin çekingenlik davranışı olan bir çocuk üzerindeki etkisinin ebeveyn ve öğretmen değerlendirmeleri aracılığıyla incelenmesi amaçlamıştır. Araştırma, 2014 – 2015 eğitim öğretim yılında Denizli ili Sarayköy ilçesinde bulunan Sarayköy Merkez Mükerrerem Tokat

Anaokulu'nda öğrenimine devam eden altı yaş grubundan bir çekingen öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada tek denekli desenlerden AB deneysel desen kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak gruplara “Güçler ve Güçlükler Anketi” ve “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Öğrenci her biri 40 dakika süren, 6 oturumdan oluşan çekingenlik davranışını azaltmak için hazırlanmış oyun terapisi programına katılmıştır. Araştırmada çekingenlik davranışı olan okul öncesi dönem çocuğuna uygulanan oyun terapisi sonrasında anneden ve öğretmenden alınan değerlendirmeler doğrultusunda, çocukta duygusal sorunların, akran ilişkileri problemlerinin ortadan kalktığı ve prososyal davranışların büyük oranda arttığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, oyun terapisi programının okul öncesi dönem çocuğunun çekingenlik davranışında anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır.

Zorlu (2016) tez çalışmasında yönlendirilmiş olmayan oyun terapisi yaklaşımının dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtileri gösteren çocukların duyguları ve davranışları üzerindeki etkisinin incelemeyi amaçlamıştır. Deney–kontrol gruplu, ön-test, son-test ve izleme kontrol gruplu deneysel model izlenen çalışmada ilkokula devam eden 10 öğrenci örnekleme oluşturmuştur. Ölçme aracı olarak Connors Öğretmen Değerlendirme Ölçeği ve Connors Ebeveyn Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda deney grubundaki öğrencilerin Connors Ölçeği ile belirlenen dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile ilişkili duyu ve davranışlarında olumlu yönde gelişme olduğu, kontrol grubu öğrencilerinde ise, herhangi bir değişim olmadığı belirlenmiştir.

Ojiambo ve Bratton (2014) çalışmalarında klinik düzeyde davranış sorunları sergileyen ve yetimhanede kalan 10-12 yaş arası 60 Ugandalı yetim çocuk ile gerçekleştirilen grup oyun terapisinin (Group Activity Play Therapy) etkinliğini incelemişlerdir. Çalışmada kontrol grubundaki çocuklar ile karşılaştırıldığında deney grubundaki çocukların davranış sorunlarında istatistiksel olarak anlamlı derecede azalmalar olduğu, uygulanan programın orta ile yüksek düzeyde etkisi olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar Ugandalı yetim çocuklar üzerinde grup oyun terapisinin etkili bir müdahale olduğunu kanıtlamaktadır.

Meany-Walen, Kottman, Bullis ve Taylor, (2015) araştırmalarında anaokulu ve birinci sınıfta eğitim göre altı Kafkas çocuğun sınıf içerisindeki yıkıcı davranışları üzerinde

Adler oyun terapisi yaklaşımının etkililiğini vaka çalışması ile incelemiştir. Sonuçlar, müdahale sırasında ve sonrasında çocukların davranışlarında iyileşme olduğunu ortaya koymuştur ve Adler oyun tedavisinin çocukların dışsallaştırıcı davranışlarının sağaltımında umut verici bir müdahale olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4.2 Boşanmış Aile Çocuklarına Uygulanan Oyun Terapisi Çalışmaları

Burroughs, Wagner ve Johnson (1997) çalışmalarında masa üstü oyunları (board games) ve geleneksel oyun terapisi (conventional) oyun terapisi formatlarının çocukların terapi öncesi ve sonrası boşanmaya uyumları üzerindeki etkililiğini incelemeyi amaçlamışlardır. Terapi programlarına dâhil edilen çocuklar anne babaları son beş yıl içinde boşanmış ve yaşları 7-17 arasında olan çocuklardan oluşmaktadır. Ölçme aracı olarak Çocuk Depresyon Ölçeği, Çocuklar için Boşanmaya yönelik İnançlar Ölçeği (Children Beliefs About Parental Divorce), Çocuk davranış Kontrol Listesi (Child Behavioral Checklist), Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği (The State-Trait Anxiety Inventory for Children), Pier-Harris Çocuklar İçin Öz Kavram Ölçeği ve Çocuk Depresyon Envanteri Ebeveyn Formu (The Children's Depression Inventory Parent Form - Kaulin, French, Unis ve Esveldt-Dawson, 1983) kullanılmıştır. Terapi öncesi ve terapi sonrası farklılıklar, terapi sonrası iyileşmenin daha iyi olduğunu göstermektedir. Yapılandırılmış masa üstü oyunları (board games) ve geleneksel oyun terapisi (conventional) oyun terapisinin anne babası boşanmış çocuklara danışmanlık konusunda benzer yararlar sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Venter (2006) çalışmasında kısa süreli yapılandırılmış oyun terapisi programının anne babası boşanmış çocuklar üzerindeki etkililiğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada anne babası boşanmış çocuklarda görülen işlev bozukluklarına odaklanan yedi oturumluk, kısa süreli yapılandırılmış oyun terapisi geliştirilmiştir. Araştırma anne abası boşanmış gizil dönemdeki bir kız çocuğu ile tek denekli olarak uygulanmıştır. Bulgular, bu çalışma için geliştirilen kısa vadeli yapılandırılmış oyun terapisi programının anne babası boşanmış çocukların psikolojik uyumunda etkili olduğunu göstermiştir.

Plotkin (2011) çalışmasında kum oyun terapisinin çocukların ebeveynlerinin boşanmasına uyumları üzerindeki etkililiğini incelemiştir. Çalışmada ön test-son test kontrol gruplu araştırma modeli kullanılmıştır. Ölçme aracı olarak Çocuk Davranışı

Kontrol Listesi, çocukların içselleştirici ve dışsallaştırıcı davranış problemlerini ölçmek için çocukların ebeveyne uygulanmıştır. Altı ile on yaş arasındaki otuz iki çocuğun dâhil edildiği çalışmada sekiz oturumluk kum oyun terapisi uygulanmıştır. Araştırmada deney grubundaki çocuklar ile kontrol grubundaki çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma davranışları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmış olup; kum oyunu terapi programının anne babası boşanmış çocukların içselleştirme ve dışsallaştırma davranışlarını azaltmada etkili olduğu kanıtlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu, araştırma deseni, araştırmaya katılan bireylerin deney ve kontrol gruplarına atanması, veri toplama araçları ile bu araçların geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, yapılan deneysel işlemler, verilerin analizine ilişkin açıklamalar ile Yapılandırılmış Oyun Terapisi Psiko-eğitim Programının genel niteliklerine yer verilmiştir.

3.1 Çalışma Grubu

Çalışma grubunu belirlemek amacıyla 2016-2017 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Çorum ili merkezde bir ilkokul ve Sungurlu ilçesinde 10 ilkokul ve 7 ortaokulda öğrenim görmekte olan ve anne babası resmen boşanmış 9-12 yaş grubunda olan 98 öğrenciye “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği”, “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” ve araştırmacı tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” uygulanmıştır. Eksik doldurulmuş 4 formun çıkartılmasıyla 57 kız, 37 erkek olmak üzere toplamda 94 öğrencinin formu değerlendirmeye alınmıştır.

3.1.1 Deney ve Kontrol Gruplarının Oluşturulması

Çalışmada ölçme aracı olarak kullanılan “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği” ve “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” için ham puanlar hesaplanmıştır. Tüm bireylerin Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeğinden aldıkları toplam puanlar en küçükten en büyüğe doğru; Depresyon Ölçeğinden aldıkları toplam puanlar en büyükten en küçüğe doğru sıralanmıştır. “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği”nden en düşük puan alan; “Çocuklar için Depresyon Ölçeği”nden en yüksek puan alanlar belirlenmiştir. Bu doğrultuda puanlar arasında bire bir eşleşmeden sonra deney ve kontrol gruplarının oluşturulması amacıyla hangi ailelere ulaşılabileceği belirlenmiştir.

Çalışmada deney ve kontrol gruplarına alınma olasılığı olan çocukların ailelerine okulların bağlı bulunduğu Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınan resmi izin ve okul müdürlerinin resmi yazısı ile bir bilgilendirme toplantısının yapılacağı bildirilmiştir. Bilgilendirme toplantısına katılan ailelere araştırma kapsamında uygulanacak program

hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmacı toplantıya gelemeyen ebeveynlerin bazılarının evlerine bizzat giderek araştırmayı detaylarıyla açıklamıştır.

Bilgilendirme toplantısından sonra çalışmaya katılmaya gönüllü olan deney grubu ve kontrol grubuna alınacak aileler ile bireysel görüşmeler yapılarak, çalışma hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Görüşme sırasında ailelerden ebeveyn bilgi formu doldurmaları istenmiş ve çocuklarının çalışmaya katılmasına gönüllü olan ailelerden bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Görüşmeler sonucu 36 çocuğun ebeveyni çocuğunun uygulamalara katılmasını onaylamıştır.

Doksan dört çocuğa uygulanan Boşanmaya Uyum Ölçeği ön testinden alınan en yüksek puan 129, en düşük puan 37'dir. Depresyon Ölçeği ön testinden alınan en yüksek puan 39, en düşük puan 1'dir. Bu araştırma ile Yapılandırılmış Oyun Terapisi Psiko-eğitim Programı uygulamalarının anne babası boşanmış çocukların boşanmaya uyum düzeylerini yükseltmekte ve depresyon düzeylerini azaltmakta etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla, "Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği" ön testinden aldıkları puan, "Çocuklar için Depresyon Ölçeği" ön testinden aldıkları puan ve kişisel bilgi formundaki özellikleri de dikkate alınarak birebir eşleme yöntemi ile deney grubu (n=8) ve kontrol grubu (n=8), olmak üzere iki grup oluşturulmuştur.

3.1.2 Çalışma Grubunun Demografik Özellikleri

Çalışma grupları oluşturulurken çocukların Çorum Sungurlu ilçesinde ikamet ediyor, anne babasının resmen boşanmış, ilkokul ya da ortaokula devam ediyor ve 9-12 yaş grubunda olmasına, daha önceden psikolojik yardım almamış olmasına, herhangi bir engeli ve psikiyatrik tanısı olmamasına ve "Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği" ve "Depresyon Ölçeğinden" alınan puan ortalamasına dikkat edilmiştir.

Çalışma grubunda yer alan çocukların ebeveynlerinin velayet durumları incelendiğinde deney grubundaki çocukların 5'inin velayetinin annede, 3 çocuğun velayetinin babada olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubundaki çocukların velayet durumları deney grubu ile aynı olup 5 çocuğun velayeti annede, 3'ünün velayeti ise babadadır. Deney grubunda yer alan çocukların ebeveynlerinin boşanmasının ardından geçen süre incelendiğinde; ebeveynlerden 1'inin 1 yıl, 1 ebeveynin, 2 yıl, 3 ebeveynin 4 yıl ve 3 ebeveynin de 5 yıl ve daha fazla süre geçmiştir. Kontrol grubunda yer alan çocukların ise, ebeveynlerin boşanmasının ardından 1 ebeveynin 2 yıl, 1 ebeveynin 4

yıl ve 6 ebeveynin 5 yıl ve daha fazla süre geçtiği belirlenmiştir. Çalışma grubunda yer alan çocukların velayeti taşımayan ebeveynleri ile ne sıklıkta görüştükleri sorulduğunda deney grubunda yer alan 2 çocuk ebeveynini hiç görmediğini, 5 çocuk tatillerde gördüğünü, 1 çocuk ise iki haftada bir gördüğünü belirtmiştir. Kontrol grubunda ise, 2 çocuk ebeveynini hiç görmediğini, 4 çocuk tatillerde gördüğünü, 1 çocuk ayda bir ve 1 çocuk ise, iki haftada bir gördüğünü belirtmiştir.

Deney ve Kontrol Grubunda yer alan çocukların cinsiyetlerine göre dağılımına ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Deney ve Kontrol Grubunda Yer Alan Çocukların Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Deney Grubu	5	62.5	3	37.5	8	100
Kontrol Grubu	5	62.5	3	37.5	8	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi deney grubunda 5 kız (% 62.5) ve 3 erkek çocuk (% 37.5) bulunmaktadır. Deney grubu ve kontrol grubunda cinsiyet açısından eşit bir dağılım sergilenmektedir.

Deney ve Kontrol Grubunda yer alan çocukların yaş ortalamalarına ilişkin sonuçlar Tablo 2’te sunulmuştur.

Tablo 2: Deney ve Kontrol Gruplarında Yer Alan Çocukların Yaş Ortalamalarına İlişkin Sonuçlar

Gruplar	<i>n</i>	<i>X</i>
Deney Grubu	8	9.75
Kontrol Grubu	8	10.00
Toplam	16	9.875

Tablo 2’de Deney grubunun yaş ortalamasının 9.75; Kontrol grubunun yaş ortalamasının ise, 10.00; olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan değerler, deney ve kontrol gruplarının homojen bir yaş dağılımına sahip olduğunu göstermektedir.

3.2 Araştırma Deseni

Bu araştırma, araştırmacı tarafından uygulanacak “Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının (YOTP) Boşanmış Aile Çocuklarının Depresyon ve Uyum Düzeyleri Üzerine Etkisi”nin incelendiği yarı deneysel bir çalışmadır. Araştırmada, deney grubu ve deney grubuna denk olabilecek kontrol grubu oluşturulmuştur.

Bu çalışmada, araştırmacı tarafından hazırlanan “Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının (YOTP)” boşanmaya uyum ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin belirlemek amacıyla “ön test- son test kontrol gruplu karışık desen (Büyüköztürk, 2014) kullanılmıştır. Karışık desenlerde, bağımlı değişken üzerinde etkisi incelenen en az iki değişken (faktör) vardır. Bunlardan biri (satır faktörü) yansız grupların oluşturulduğu farklı deneysel işlem koşullarını (deney, kontrol), diğeri ise, (sütün faktörü) deneklerin farklı zamanlardaki tekrarlı ölçümlerini (ön-test, son-test ölçümü) tanımlar (Büyüköztürk, 2017). Karışık ölçümleri içeren bu çalışmada, bağımsız deneysel işlem koşulları (deney ve kontrol grubu) ve zamana bağlı tekrarlı ölçümleri (ön-test, son-test, izleme) göstermek üzere 2X3’ lük karışık desen (split plot) kullanılmıştır. Bu desende birinci etmen, deneysel işlem gruplarını (deney ve kontrol grubu) ve ikinci etmen, bağımlı değişkene ilişkin tekrarlı ölçümleri (ön test, son test ve izleme testi) göstermektedir.

Araştırma deseni Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3: Araştırmanın Deneysel Deseni

Gruplar	<i>n</i>	Ön Test	İşlem	Son Test	İzleme
Deney Grubu	8	Depresyon Ölçeği ve Boşanmaya Uyum Ölçeği	Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-Eğitim Programı	Depresyon Ölçeği ve Boşanmaya Uyum Ölçeği	Depresyon Ölçeği ve Boşanmaya Uyum Ölçeği
Kontrol Grubu	8	Depresyon Ölçeği ve Boşanmaya Uyum Ölçeği	Herhangi bir uygulama yapılmadı	Depresyon Ölçeği ve Boşanmaya Uyum Ölçeği	Depresyon Ölçeği ve Boşanmaya Uyum Ölçeği

Her iki gruba araştırmada kullanılan ölçekler ön test, son test ve izleme testi olarak uygulanmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni; ön test ve son test arasında uygulanan Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programıdır. Araştırmanın bağımlı değişkeni; boşanmış aile çocuklarının depresyon ve boşanmaya uyum düzeyleridir. Deney ve kontrol gruplarına ölçme aracı uygulandıktan sonra, grupların aldıkları puanlar arasında fark olup olmadığı istatistiksel olarak kontrol edilmiştir. Oturumların bitirilmesinden ve son testin uygulanmasından üç ay sonra izleme için son test tekrarlanmıştır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada Portes ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlama ve geçerlik çalışması Arifoğlu (2006) tarafından yapılan “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği (ÇBUÖ)” ve Kovacs (1981) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlama ve geçerlik çalışması Öy (1991) tarafından yapılan “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

3.3.1 Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan form ebeveyn ve çocuğa uygulanmak üzere iki

bölümden oluşmaktadır. Ebeveyn formunda ebeveynin yaş, meslek gibi demografik özelliklerinin yanı sıra boşanma sürecine ilişkin sorulara yer verilirken; çocuk formunda ise, çocuğun yaşı, cinsiyeti, anne baba tutumu ve ebeveynlerinin boşanma süreci ile ilgili bilgi edinmeyi amaçlayan sorular bulunmaktadır.

3.3.2 Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği (ÇBUÖ)

Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği (The Children's Divorce Adjustment Inventory - CDAI) Portes, Lehman ve Brown tarafından 1997 yılında 23 madde olarak geliştirilmiştir. Daha sonra ölçek Portes ve Brown (2001) tarafından yeniden gözden geçirilerek 25 maddeye çıkarılmıştır. ÇBUÖ çocuğun boşanmayla ilgili duygu ve düşüncelerini belirleyerek, boşanma nedeniyle yaşadığı stresi değerlendirmekte ve çocukların boşanmaya uyumunu ölçerek, boşanma süresince ve sonrasında ailenin işlevselliğini de çocuğun bakış açısıyla değerlendirmektedir (Arifoğlu, 2006).

Beşli Likert tipteki ölçeğin her bir maddesi kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şeklinde derecelendirmekte ve toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlanmasında “kesinlikle katılıyorum” seçeneğine 1 puan, “kesinlikle katılmıyorum” seçeneğine ise, 5 puan verilmektedir. Herhangi bir kesim puanı olmayan ölçeğin özgün formundan alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 125'tir. Alınan puan arttıkça çocuğun boşanmaya uyumunun arttığı sonucuna varılmaktadır. Orijinal ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0.73, her bir alt ölçeğin Cronbach alfa katsayısı ise, çatışma ve kötü uyum için 0.79, depresyon ve kaygı için 0.68, sosyal destek için 0.49, boşanmanın çözümlenmesi için 0.41'dir.

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeğinin Faktör Yapısı: Faktör ÇBUÖ'nin temel boyutlarını, faktör yapısını belirlemek için 25 maddeye temel bileşenler analizi yapılmış ve öz değeri 1'in üzerinde olan, varyansın %38,12'ünü açıklayan 3 faktör elde edilmiştir. Bu 3 faktörün özdeğerleri, ÇBUÖ'nin 3 faktörle açıklanan toplam varyansın %38,29'udur. Ayrıca, faktörlerin sahip oldukları özdeğerler ve faktörlere scree plot grafiği çizilmiş ve bu grafikte de, üç faktörün özdeğerlerinin diğerlerinden daha fazla olduğu ve temel olarak üç faktörün etkili olduğu belirlenmiştir. Bu faktörler sırasıyla orijinal forma uygun şekilde, “Çatışma ve Kötü Uyum”. “Depresyon ve Kaygı” ve “Sosyal Destek” olarak isimlendirilmiştir. ÇBUÖ'nin faktör yüklerinin

belirlenmesi için yapılan faktör analizinde 15., 20. ve 21. maddeler negatif yüke sahip oldukları ve başka hiçbir faktörde yer almadığı saptanmış, bu nedenle ölçeğin Türkçe formundan çıkarılmıştır.

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği Güvenilirliği: ÇBUÖ'nin güvenilirliğinin saptanmasında Cronbach alfa iç tutarlık analizi sonucunda 146 katılımcıdan tüm envanter için elde edilen katsayı 0.70 olarak belirlenmiştir. Çatışma ve Kötü Uyum (8 madde) alt ölçeği Cronbach alfa=.77, Depresyon ve Kaygı (7 madde) alt ölçeği Cronbach alfa=.67, Sosyal Destek (5 madde) alt ölçeği Cronbach alfa=.63 olarak hesaplanmıştır. Uyarlanan ölçeğin test tekrar test güvenilirliğini bulmak için iki uygulamadan elde edilen puanlar arasındaki korelasyona Pearson Momentler Çarpımı Eşitliği kullanılarak bakılmıştır. ÇBUÖ'nin Türkçe formunda 4 hafta ara ile 35 çocuğa yeniden uygulanması sonucunda elde edilen test – tekrar – test güvenilirliği $r=.668$ $p<0.01$ olarak bulunmuştur.

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği Geçerliliği: ÇBUÖ'nin ölçüt geçerlik düzeyini sınamak için Çocuklar İçin Benlik Saygısı Ölçeği ve Çocuklar İçin Sosyal Destek Ölçeği'nin alt ölçekleriyle korelasyonuna bakılmıştır. ÇBUÖ'nden elde edilen toplam puanla Çocuklar İçin Benlik Saygısı Ölçeği'nin toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.25$; $p<0.05$). Yine aynı ölçeğin toplam puanıyla Çocuklar İçin Sosyal Destek Ölçeği'nin toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=.37$; $p<0.01$) (Arifoğlu, Richard, Razi ve Öz, 2010).

3.3.3 Çocuklar için Depresyon Ölçeği (ÇDÖ)

Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin orijinal adı “Children's Depression Inventory” (CDI) olup Kovacs (1981) tarafından çocukların depresyon düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. ÇDÖ, her maddesinde son iki haftasını değerlendireceği ve aralarından birini tercih edeceği üç cümle bulunan yirmi yedi madde içermektedir. Çocuk kendine en uygun cümleyi işaretlemekte ve verilen cevaplara “bir” ile “iki” puan arasında değişen puanlar verilmektedir. Puanın yüksek oluşu depresyon düzeyinin yüksekliğini ifade etmektedir.

Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Güvenilirliği: Kovacs (1981) tarafından yapılan güvenilirlik çalışmalarında iç tutarlılık katsayısı 0.86; test tekrar test güvenilirliği için 4 hafta arayla ölçeğin uygulanması sonucu bulunmuş güvenilirlik katsayısı ise, 0.72

olarak belirlenmiştir. Ölçeğin Türkiye’de Öy (1991) tarafından dokuz ile on üç yaş arası üç yüz seksen öğrenciye farklı sosyo-ekonomik düzeyleri temsil ettiği düşünülen okullarda yapılan test tekrar test güvenilirliği çalışmasında ise, güvenilirlik katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur.

Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Geçerliliği: Geçerlik çalışmasında “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” puanları ile “Çocukluk Davranış Değerlendirme Ölçeği” puanları arasındaki korelasyon 0.61 olarak bulunmuştur. 59 öğrenciyle DSM-III tanı ölçütleri kullanılarak depresyon tanısı alan, ancak ölçeğe göre depresyon tanısı almayanların oranı % 66.67; klinik olarak depresyon tanısı olmayan ancak ölçeğe göre depresyon tanısı alanların oranı % 12-50; ölçeğin doğru tanı koyma oranı ise, % 84.75 olarak belirlenmiştir (Özağı, 2007).

3.2 Verilerin Analizi

Araştırmada deney ve kontrol gruplarının karşılaştırılmasına yönelik yapılan analizlerde SPSS 22.00 kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde kullanılacak istatistiksel işlemleri belirlemek amacıyla deney ve kontrol gruplarının “Çocuklar için Boşanma Uyum Ölçeği” ve “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” ön test, son test ve izleme ölçümlerinin her birisi için verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Büyüköztürk (2017) puanların normalliğini incelemeye grup büyüklüğünün 50’den küçük olması durumunda Shapiro-Wilks testinin kullanılmasını ve normal dağılım ölçütü olarak Shapiro-Wilks değerinin temel alınmasını önermektedir. Shapiro-Wilks Testi ile hesaplanan p değerinin $\alpha > .05$ olduğu durumlarda dağılımın normal olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Deney ve kontrol grubu toplam 16 çocuktan oluştuğu için bu çalışmada Shapiro-Wilks değeri normallik ölçütü olarak kabul edilmiştir.

Deney ve Kontrol Gruplarının “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği” ve “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” puanlarının normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için gerçekleştirilen Shapiro-Wilks Testi sonuçları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4 Grup ve Ölçümlere Göre Normallik Dağılımını Gösteren Shapiro-Wilks Değerleri

Gruplar	n	Deney Grubu		Kontrol Grubu	
		Boşanmaya Uyum	Depresyon	Boşanmaya Uyum	Depresyon
Ön Test	8	.969	.566	.624	.267
Son Test	8	.308	.378	.657	.627
İzleme	8	.042*	.017*	.661	.276

Tablo 4’de Shapiro-Wilks değerleri incelendiğinde kontrol grubuna ait tüm değerlerin $\alpha > .05$ düzeyinde olduğu, ancak deney grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği” ve “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” izleme testi ölçümü puanlarının $\alpha < 0.5$ düzeyinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği” ve “Çocuklar için Depresyon Ölçeği” izleme testleri için normal dağılımın söz konusu olmadığı söylenebilir.

Büyüköztürk (2017) “çarpıklık katsayısı +1, -1 sınırları içerisinde kalıyorsa, puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabileceğini” bildirmektedir (s. 40). Bu doğrultuda deney ve kontrol gruplarının ölçeklerden aldığı ön test, son test ve izleme testi puanlarının homojenliği, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri hesaplanmıştır. Deney grubunun boşanmaya uyum izleme testi çarpıklık değerinin 1.768 ve basıklık değerinin 3.745; Depresyon Ölçeği ön test basıklık değerinin -1.549 ve İzleme testi basıklık değerinin -1.031 olduğu belirlenmiştir. Bu değerlerin +1 ile -1 sınırları içerisinde olmaması ve grup büyüklüğünün de 50’nin altında olması nedeni ile analizlerde parametrik olmayan testlerin tercih edilmesine karar verilmiştir.

Verilerin analizinde iki bağımsız grubu (deney ve kontrol grubu) karşılaştırmak için Mann Whitney U Testi; örneklemin tekrarlanan ölçümleri arasında fark olup olmadığını belirlemek için Friedman İki Yönlü ANOVA Testi ve aynı veri

kaynağından elde edilen ölçümler arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır.

3.5 İşlem Yolu

3.5.1 Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman

Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı (YOTP) Uygulamaları, Nisan–Haziran 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Deney Grubu ile gerçekleştirilen uygulamalar, her hafta salı günleri 15.30-17.30 saatleri arasında olmak üzere toplam dokuz hafta sürmüştür. Oturumlar 80-110 dakika olarak gerçekleştirilmiştir. Deney ve kontrol gruplarına dokuzuncu oturumun sonrasında “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği” ve “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği” bir kez daha (son test) uygulanmıştır. Uygulama çalışmaları bir ilkokulun toplantı salonunda gerçekleştirilmiştir. Oturumların sonlandırılmasından üç ay sonra (Eylül 2017) izleme testleri uygulanmıştır. Araştırmacı doktora eğitimi sırasında oyun terapisi ile ilgili eğitim alarak bu alandaki mesleki yeterliliklerini geliştirmeye çalışmıştır.

3.6 Psiko-Eğitim Programının Hazırlanması

Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı (YOTP) yapılandırılmış oyun terapisi ilkeleri göz önünde bulundurularak araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Programda ele alınacak konu başlıkların hazırlanmasında Wallerstein ve arkadaşları (1983) tarafından ileri sürülen ve Pedro-Carrol’ın (1985) Boşanmaya Müdahale Program’ının (The Children of Divorce Intervention Program-CODIP) temelinde yer verdikleri boşanma ile ilgili psikolojik görevler göz önünde bulundurulmuştur. Bu psikolojik görevler; boşanma gerçeğini kabul etmek, ebeveyn çatışmalarından kurtulmak, yaşamdaki değişiklikleri kabul etmek, öfke ve suçluluk üzerinde çalışmak, boşanmanın kalıcılığını kabul etmek ve gerçekçi bir umut sağlamaktır.

Yapılandırılmış oyun terapisi ilkeleri ve Wallerstein’in (1983) psikolojik görevleri dikkate alınarak oluşturulan eğitim programının kuramsal alt yapısını, ısınma oyunları ve oturumda yer alan oyunları oluşturmak amacıyla çok sayıda kaynağa başvurulmuştur. Oturum içeriklerinde yer alan oyunların bazıları ise, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Eğitim programının yukarıda bahsedilen kuramsal temel ve

uygulamalar doğrultusunda şekillenmesi için; Liana Lowenstein'e (2002) ait "*More Creative Interventions for Troubled Children Youth*", Liana Lowenstein'e (2006) ait "*Creative Interventions for Children of Divorce*", Liana Lowenstein'e (2013) ait "*Cory Help Kids Cope with Divorce Playful Therapeutic Activities for Young Children*", Joenne Pedro-Carrol ve Sheryl H. Jones'a (2005) ait "*A Preventive Play Intervention to Foster Children's Resilience in the Aftermath of Divorce*", Sylvia Margolin 'e (1996) ait "*Complete Group Counseling Program for Children of Divorce*", Heidi Gerard Kaduson ve Charles E. Schaefer'e (2004) ait "*101 Favorite Play Therapy Techniques*", M. Gary Neuman'a (1998) ait "*Helping Your Kids Cope with Divorce*", Marge E. Heegaard'a (2016) ait "*Annem ve Babam boşanıyor, Ebeveynleri Ayrılan Çocuklara Yardım*", Lisa M. Schab'a (2008) ait "*The Divorce Workbook for Children. Help for Kids to Overcome Difficult Family Changes & Grow up Happy*", Amy J.L. Baker, Katherine C. Andre'ye (2015) ait "*Getting Through My Parent's Divorce. A workbook for Children coping with Divorce, Parental Alienation, and Loyalty Conflicts*", Wendy Ludlow ve Marry K. Williams'a (2006) ait "*Short-Term Group Play Therapy for Children Whose Parents are Divorcing*", G.K. Jagodic, K. Kontac, W. N. Zubenko'ya ait "*Group Interventions for Children in Crisis*", Laurie K. Brown ve Marc Brown'a (2009) ait "*Dinosaurs Divorces, a Guide for Changing Families*", Claire Masurel'e (2003) ait "*Two Homes*", M.S. Prokop'a (2001) ait "*Kids' Divorce Workbook, A Book by, for, and about kids*", Ali S. Yücel ve Cemal Gündoğdu'a (2012) ait "*İlköğretim ve Ortaöğretimde Geleneksel Çocuk Oyunları*", N. Voltan Acar'a (2009) ait "*Grupla Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri*", D. Altunay'a (2009) "*Psikodrama, 400 Isınma Oyunu & Yardımcı Teknik, Çocuk Psikodraması Oyunlarıyla Temel Teknikler ve Temel Stratejiler*"den faydalanılmıştır. Oturum içeriklerinin hazırlanmasında linkleri kaynakçada verilen bazı internet adreslerinden de yararlanılmıştır.

3.6.1 Psiko-Eğitim Programının Tanımı

Oyun terapisi ailesi boşanmış çocukların psikolojik tedavisinde en yaygın kullanılan tedavi yöntemlerinden biridir. Bu bölümde ailesi boşanmış çocukların oyun terapisi yoluyla gerçekleştirilen psikolojik tedavileri kapsamında grubun yapısı ve kompozisyonu ile ilgili olarak bir çerçeve sunulmaktadır. Boşanmaya uyum programı daha çok Wallerstein ve arkadaşları (1983) tarafından ileri sürülen boşanma ile ilgili

psikolojik görevleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış ve yapılandırılmış oyun terapisini temel alan bir programdır. Program ailesi boşanmış 9-12 yaş arasındaki çocukların boşanma ile başa çıkma becerilerinin artırılmasını hedefleyen ve boşanma sonrası belirtileri azaltmaya yönelik geliştirilmiş yapılandırılmış oyun terapisini temel alan bir psiko-eğitim programıdır.

3.6.2 Psiko-Eğitim Programının Amaçları

Psiko-Eğitim programının genel ve özel olmak üzere iki grup amacı bulunmaktadır.

Psiko-Eğitim programının genel amaçları şunlardır:

1. Programa katılan çocuklara destekleyici bir çevre sağlayarak, boşanma deneyimi ile ilgili duygularını tanımları, ifade etmeleri ve kabullenmelerine yardımcı olabilmek ve böylelikle yaşadıkları izolasyonu azaltarak benlik saygılarını güçlendirebilmek.
2. Ailelerindeki değişimle daha etkili baş edebilmeleri için çocuklara özel beceriler (öfke duygusunun uygun şekilde ifade edilmesi ve problem çözme becerileri) öğretebilmek ve yeterlilik kazandırabilmek.

Psiko-Eğitim programının özel amaçları aşağıda sıralanmıştır.

1. Grup üyelerinin, birbirleriyle tanışmaları grup kurallarının belirlenmesi ve üyeler için güven verici grup ortamının oluşmasını sağlamak,
2. Grup üyelerinin insanların evlenmelerinin ve boşanmalarının pek çok nedeni olduğu ile ilgili farkındalıklarını artırmak ve boşanma hakkında konuşmalarını desteklemek,
3. Grup üyelerinin çeşitli tipte aile yapıları olabileceğini, boşanma sonucunda yaşamlarında meydana gelen değişimleri fark etmeleri ve bu değişimlere uyum sağlamalarını artırmak,
4. Grup üyelerinin kendi ebeveynlerinin boşanması ile ilgili hikâyelerini arkadaşları ile paylaşmalarını ve boşanmayla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini kolaylaştırmak,

5. Grup üyelerinin kendilerinde ve diğer üyelerdeki temel duyguları tanımalarını ve anlamalarını kolaylaştırmak, ayrıca boşanma ile ilgili duygularını ifade etmelerini sağlamak,
6. Grup üyelerinin iki ayrı evde yaşamının getirebileceği bazı kolaylık ve zorlukların farkına varmalarını sağlamak ve iki ayrı evde yaşamla ilgili başa çıkma becerileri kazandırmak,
7. Grup üyelerinin ebeveynlerinin boşanması nedeniyle yaşadıkları üzüntü duygusunu tanımalarını ve ifade etmelerini desteklemek ve ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmeyeceği gerçeğini kabul etmelerini kolaylaştırmak,
8. Grup üyelerinin ebeveynlerinin boşanması nedeniyle yaşadıkları öfke duygusunu tanımalarını ve uygun yollarla ifade etmelerini sağlamak,
9. Grup üyelerinin benlik saygılarını artırmak ve önceki oturumlar süresince edindikleri bilgi ve becerilerinin pekiştirilmesine yardımcı olmak, üyelerin oturumlardaki başarılarını tebrik etmek ve olumlu bir sonlandırma oturumu yaşamalarını sağlamak,

Aşağıda, yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda geliştirilen Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı (YOTP) verilmiştir.

3.6.3 Psiko-Eğitim Programı

3.6.3.1 Birinci Oturum “Tanışalım”

Ailesi boşanan birçok çocuk boşanmaya uyum sağlaması ile ilgili olarak psikolojik desteğe ihtiyaç duyar. Bu çocuklar genellikle savunmasız ve çelişkili duygulardan dolayı bunalmış hissederler. Terapi süreci hakkında kaygılı hissedebilirler ve boşanma konusunda doğrudan konuşmak için isteksiz olabilirler. Yaratıcı ve oyun temelli etkinlikler çocukların ilgisini çekerek onların düşünce ve duygularını güvenli bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olabilir (Lowenstein, 2006). Grup üyelerinin gruba katılma amaçları benzer olsa da birbirini tanımayan üyelerin grubun başlangıcında sürece yönelik bir belirsizlik ve buna bağlı olarak kaygı ya da korku yaşamaları oldukça olağandır (Gizir, 2012). Çocukların grup üyeleri ile tanışmaları, grupta

kendilerini rahat hissetmeleri, grubun amaç ve kurallarının belirlenmesi ve grup uyumunun desteklenmesi ilk oturumun ana temasını oluşturmaktadır.

Amaçlar

1. Çocukların tanışmaları ve grupta kendilerini rahat hissetmelerine yardımcı olmak.
2. Terapötik ilişki ve uyum oluşturmak.
3. Grubun amaçlarını ve kurallarını belirlemek.

Materyaller

1. Utangaç kukla (Dinozor şeklinde hazırlanmış kumaş kukla)
2. Her çocuk için kalem
3. Her çocuk için isimlik
4. “Çalışma Defteri” ve “İyi Hissettiren Çanta” süslemeleri için çeşitli steakerler, boya ve süsleme malzemeleri
5. Her çocuk için keçeden hazırlanmış çanta

Süreç

- “Utangaç Kukla” tanışma oyunu
- “Benim Hakkımda” etkinliği
- “Salyangozlar Yarışta” oyunu
- “Çalışma Defterini Süsleme”
- “İyi Hissettiren Çanta”

Özet

İlk oturuma lider kendini tanıtarak başladı. Çocuklar grup süreci ile ilgili uygun açıklamaların bulunduğu “Hoş Geldiniz” sayfasını okudular. Lider gruptaki her bireyin kendine ait bir çalışma defteri olduğunu belirterek süreç boyunca üzerinde çalışacakları “Çalışma Defteri” uygulaması hakkında bilgi verdi. “Utangaç Kukla” etkinliği ile yapılaşma, grubun kuralları ve grubun amaçları üzerinde duruldu. Ardından “Benim Hakkımda” isimli tanışma etkinliği ile devam edildi. Bu etkinlik ile çocuklar kendilerini gruba tanıtırma ve gruptaki diğer üyeleri tanıma imkânı buldular. Tanışma etkinliğinden sonra ana oyun “Salyangozlar Yarışta” oyununa geçildi. Bu oyun ile grup üyelerinin birbirlerini biraz daha tanımaları, iletişim kurmaları ve grup uyumunu kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Oyundan sonra lider “İyi Hissettiren Çanta”yı, ne amaçla kullanacaklarını açıklayarak her çocuk için kumaştan hazırlanmış çantalarını dağıttı. Çocuklar çeşitli materyallerle çantalarını süslediler ve kişiselleştirdiler. Çantaların süslenmesinden sonra “İyi Hissettiren Çanta”ya yerleştirerek eve götürecekleri ve oturum dışındaki zamanlarında uygulayabilecekleri ilk iyi hissettiren çanta etkinliğine geçildi. Çocuklar etkinliği tamamladıktan sonra, üyeler etkinliklerini gruba paylaştılar. Lider tarafından özetleme yapılarak oturum sonlandırıldı.

3.6.3.2 İkinci Oturum “Ebeveynler Neden Evlenir ve Boşanır?”

Çocuklar ebeveynlerinin boşanma sürecinde yaşadıkları zorluklar yanında anlamını bilmedikleri birçok kavramı da sık sık duyarlar. Bu süreçte yaşadıkları zorluklara ek olarak anlamını bilmedikleri birçok kavram ile karşılaşmaları kafalarını daha çok karıştırır. Çünkü evlilik ve boşanma ile ilgili kavramlar çocukların anlamakta zorlanabileceği soyut kavramlardır (Lowenstein, 2013). Ebeveynler çocuklarına boşanmayı açıklamalarına rağmen, çocuklar nötr bir kişi tarafından yapılan açıklamalardan daha fazla yararlanırlar. Oturumdaki etkinlikler boşanma ve boşanma ile ilgili kavramları açıklar ve çocukların boşanmayla ilişkili duygularını paylaşmalarına yardım eder. Çocuklar boşanma ile ilgili doğru bilgileri resim yapma, yapboz tamamlama ve soru cevap oyunu yolu ile öğrenirler (Lowenstein, 2006). “Evlenme ve boşanma” kavramlarından yola çıkılarak “ebeveynlerin evlenme ve boşanma nedenleri” ikinci oturumun ana temasını oluşturmuştur.

Amaçlar

1. Her bir üyenin anne babasının neden ayrıldığına gerçekçi bir şekilde anlaşıldığından emin olmak.
2. Çiftlerin evlenme ve boşanmalarının pek çok nedeni olduğunu öğrenmek.
3. Boşanma hakkında rahat bir şekilde konuşmayı desteklemek.

Materyaller

1. Her çocuk için kıvrılabilen dinazor
2. Boya kalemleri, steakers, ahşap kutu, makas,
3. Oyuncak olta, fon kartonundan hazırlanmış balıklar

Süreç

- Isındırma Oyunu “Dinamik Dinazorlar”
- “Evlilik ve Boşanma Yapbozu” ve “Kutuda Hangi Soru var” oyunu
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik
- “Balık Avı” oyunu

Özet

Lider oturuma, çocuklar ile ikinci oturuma kadar haftalarının nasıl geçtiği ve “İyi Hissettiren Çanta” için verilen etkinlik (ev ödevi) hakkında sohbet ederek başladı. Sonra ısındırıcı etkinlik için “Dinamik Dinazorlar” oyununa geçildi. Oyunda “Utangaç Kukla” Dino çocuklara arkadaşlarının onları ziyarete geldiğini haber verdi. Her çocuk liderin kendisine doğru tuttuğu kumaş bir torba içinden polardan yapılmış dinazor seçti. “Dinamik Dinazorlar” oyunun amacı çocukların duygularını açıklamalarını kolaylaştırmaktır. Etkinlikte çocuklar kullanılan dinazorlar ile (nötr bir oyuncak) kendilerini tehdit altında hissetmeden ve duygularını ötekileştirerek (benim değil-oyuncağın duygusu) oyuncak üzerinden açıklamaları için cesaretlendirilmektedir. Aynı zamanda oyuncuğun pelüşten olması ile çocukların duygularını açıklarken

dokunsal bir rahatlama ve kaygıyı giderme aracı olarak kullanılması da mümkün olmaktadır. “Dinamik Dinozorlar” oyunu ile çocukların boşanma ile ilgili duygularını ifade etmelerinden sonra “Evlilik ve Boşanma Yapbozu” ve ardından” Kutuda Hangi Soru Var” oyununa geçildi. Bu oyunlarda çocukların evlenme, boşanma ile ilgili kavramları öğrenmeleri, boşanma ile ilgili duygularını dışa vurmaları, kendi duyguları yanında anne ve babalarının duygularını fark etmeleri amaçlanmıştır. Bu oyunlar ile ayrıca çocukların bilişsel süreçleri desteklenmektedir. Oturumun son oyunu olan “Balık Avı Oyunu”nda çocuklar iki takıma ayrıldılar ve takım olarak yarıştılar. Oyunda çocuklar diğer oyunlarda öğrendikleri kavramları pekiştirdiler. “İyi Hissettiren Çanta” etkinliğinde etkinlik aracılığı ile doğru nefes alma tekniği üzerinde duruldu. Lider oturum boyunca oynanan oyunlar ve oyunlar ile ilgili yaşantıları hakkında çocuklara soru yöneltmek yoluyla oturumun özetlemesini yaptı ve oturumu sonlandırdı.

3.6.3.3 Üçüncü Oturum: “Değişim”

Ebeveynlerin ayrılması aile sistemi üzerinde domino etkisi yapar. Bir çift ayrılmaya karar verdiğinde aile sistemi temelden sarsılır. Doğal olarak, çocuklar, sistemin bir parçası olarak, sayısız değişikliklerden doğrudan etkilenirler (Margolin, 1996). Gelişim psikologlarının belirttiği gibi çocukların uyumu koşullar, çevre ve yaşam olayları gibi zaman içinde ailedeki değişikliklerden etkilenir (Pedro-Carrol ve Jones, 2005). Yaşamdaki değişikliklerden yola çıkılarak bir değişim olarak “boşanma ve boşanma olayının ailede yarattığı değişiklikler” üçüncü oturumun ana teması olmuştur. Bu oturumun amacını “zaman içerisinde doğa, insanlar ve aileler değişmektedir; bu değişikliklerin bazılarında hoşlanabileceğimizi, bazılarının ise, bize zor gelebileceğini ve bizde hoşlanmadığımız etkiler oluşturabileceğini kabul etmek” oluşturmaktadır.

Amaçlar

1. Çocukların değerlendirileceklerinden korkmadan çizim yapmalarını ve çizimle kendilerini oldukları gibi ifade etmelerini desteklemek.
2. Değişimin hayatın bir parçası olduğunu anlamak; kişisel değişimleri tartışmak.

3. Bir ayrılma ya da boşanma sonrasında ailenin içinde meydana gelebilecek birçok değişiklik olduğunu anlamak.
4. Bazı değişikliklerin stresli/zor olabileceğini, bazılarının ise, yaşam kalitesini artıracağını kabul etmek.

Materyaller

1. Boya kalemleri: kuru boya, pastel, gazlı kalemler
2. “Yılanlar ve Merdivenler” oyun materyali
3. Makas, yapıştırıcı, gülen ve üzgün yüz steakeri
4. Pişmiş ve pişmemiş spagetti (“İyi Hissettiren Çanta” etkinliği için)

Süreç

- Isındırma Oyunu “Goofy Sanat Galerisi”
- “Değişim Hayatın Bir Parçasıdır-Yaşamımdaki Değişiklikler”
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik
- “Yılanlar ve Merdivenler” oyunu

Özet

Lider üçüncü oturuma bir önceki haftanın özetlemesini yaparak başladı. Utangaç kukla Dino aracılığı ile çocuklara ikinci oturum sonunda iyi hissettiren çanta etkinliği kapsamında yer alan ev ödevinde açıklanan yöntemi uygulama fırsatı bulup bulamadıkları soruldu. Ev ödevi ile ilgili sohbetten sonra “Goofy Sanat Galerisi” etkinliğine geçildi. Oturumlar boyunca çocuklar sık sık kendilerini resimle ifade edecekleri için değerlendirilme korkusu olmadan ve mükemmel olma beklentisine girmeden çocukların duygu ve düşüncelerini çizimle spontan bir şekilde ifade etmeleri önem taşımaktadır. “Goofy Sanat Galerisi” etkinliği çocukları korkmadan ve beğenilme kaygısı olmadan resim yapmaya itmekte ve eğlendirmektedir. Isınma etkinliğinden sonra “Yaşamımdaki Değişiklikler” etkinliğine geçildi. Etkinlikte

çocuklar ebeveynlerinin boşanması sonrasında yaşamlarında meydana gelen, hoşlandıkları ve hoşlanmadıkları değişiklikleri fark etme ve ifade etme fırsatı buldular. “Yılanlar ve Merdivenler” oyununda çocuklar yaşamlarındaki değişiklikleri oyun içerisinde grup arkadaşları ile paylaştılar. Ev ödevi olarak gerçekleştirilen “İyi Hissettiren Çanta” etkinliğinde çocuklar bedensel olarak nasıl gevşeyeceklerini öğrendiler.

3.6.3.4 Dördüncü Oturum: “Boşanma ile İlgili Duygular”

Boşanma herkes için stresli bir deneyimdir (Baker ve Andre, 2015). Çocuklar ebeveynleri ayrıldığı zaman birçok duygu yaşarlar. Ebeveynlerinin ayrılmasını beklemedikleri için ilk başta şok yaşayabilirler. Üzgün, korkmuş, kızgın, öfkeli ya da daha farklı hissedebilirler. Boşanmadan dolayı kendilerini suçladıkları için suçlu hissedebilirler. Özellikle evdeki kavgalar azaldıysa mutlu ya da rahatlamış hissedebilirler. Ebeveynlerini sever fakat ayrıldıkları için onlara kızgınlık duyma gibi aynı anda karışık duygular içinde olabilirler (Lowenstein, 2006). Dördüncü oturum ebeveynlerinin boşanmasının çocuklarda neden olduğu duygular ve bu duygularını anlamaları amacıyla tasarlanmıştır. Bu oturumun sorunsal içeriği; “çocuklar bu duygularını içlerinde tutabilirler ve kendilerini kötü çocuk olarak algılayabilirler (Baker ve Andre, 2015); bundan dolayı duygularını ifade edememe” öğelerine denk gelmektedir. Bu oturumda çocukların ebeveynlerinin boşanması ile ilgili duygularını ifade edebilmeleri, akranlarıyla paylaşabilmeleri ve bu duygularla nasıl baş edebilecekleri üzerinde durulmaktadır.

Amaçlar

1. Boşanma ile ilgili duygularını ifade etme.
2. Boşanmayla ilişkili duyguları tanımlama ve normalleştirme.
3. Boşanma ile ilgili duyguları ile baş edebilme.

Materyaller

1. Poşetlenmiş kil
2. Her çocuk için kurşun kalem ve boya kalemleri

3. “Grup Kart Oyunu” Oyun malzemeleri (İskambil destesi, soru ve eylem kartları)

Süreç

- Isındırma Oyunu “Kil ile Duygu Paylaşımı”
- “Cesur ve Onun Karışık Duygu Kavanozu” öyküsü
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik
- “Grup Kart Oyunu”

Özet

Oturuma çocukların haftalarının nasıl geçtiği ile ilgili sohbet ederek başlandı. Bir önceki hafta verilen ev ödevi hakkında konuşuldu. Oturumun ısınma etkinliğinde “Kil ile Duygu Paylaşımı” etkinliğine geçildi. Lider çocuklara “kili duygulara benzetebiliriz, duyguları paylaşırsak olumsuz duyguların etkisi azalır. O yüzden size kil paylaşıyorum” diyerek çocuklara eşit parçalar halinde kil dağıttı. Etkinlikte çocuklardan olumsuz duygulara örnek vermeleri istendi. Çocuklar son hafta içerisinde yaşadıkları duyguları kil ile figürler oluşturarak ifade etmeye çalıştılar. Çocuklar duygularını kil ile figür yaparak ifade ettikten sonra hangi duyguları figürle ifade ettiklerini grupta paylaştılar. Isınma etkinliğinden sonra “Cesur ve Onun Karışık Duygu Kavanozu” öyküsüne geçildi. “Cesur ve Onun Karışık Duygu Kavanozu” öyküsü çocukların boşanma ile ilgili duygularını keşfetmelerine ve tartışmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Lider öyküdeki kahramanı çocuklara onların tanıdığı utangaç kukla Dino’nun arkadaşı Cesur kukla olarak tanıştırdı. Öykünün anlatılması ve sonrasında grup üyeleri arasındaki paylaşımlar ile gruptaki her çocuğun, kendisi gibi diğer çocukların da benzer durumlar yaşadığını fark etmesini sağlamış ve boşanmaya ilişkin izolasyon duygularının azalmasına yardımcı olmak amaçlanmıştır. Hikâyenin devamında yer alan “Cesurun Kavanozu” etkinliğinde çocuklar öyküdeki kahraman Cesur’un hayal ettiği gibi boşanma ile ilgili duygularını kavanoz içinde renkli boyalar kullanarak gösterdiler. Çocukların duyguları açıklamalarından sonra “Grup Kart Oyununa” geçildi. Oyunda çocuklar boşanma ile ilgili soruları cevaplamaya çalışarak konu ile ilgili bilgi edindiler, yanlış bildikleri kavramların

doğrusunu öğrendiler. “İyi Hissettiren Çanta” etkinliğinde çocuklar yaşanan duyguların vücudumuzda farklı bölgelerde hissedildiğini deneyimlediler.

3.6.3.5 Beşinci Oturum: “Üzüntüyü İfade Etme ve Üzüntüyü Paylaşma”

Çocukların ebeveynleri ayrıldığında hissettikleri duygular bir ebeveynin öldüğünde hissedilen duygularla benzerdir. Boşanma ve ölüm olaylarının her ikisinde de sevilen bir kişinin kaybı ilk başta çocuklarda şok ve inkâr hissi uyandırabilir. Böyle bir şeyin gerçekleşmesine izin veren kişilere yöneltilen öfkenin yanında kayıptan dolayı keder ve üzüntü de yaşanır. Annesi babası ayrılan çocuklar çok üzülebilir, kolay ağlayabilir, iştahlarını kaybedebilir, okula gitmek ve oyun oynamak için daha az ilgi duyabilir, uykuya dalmada güçlük yaşayabilir ve arkadaşlarıyla birlikte olma isteğini kaybedebilirler (Margolin, 1996). Boşanmış aile çocuklarında ebeveynlerinin tekrar birleşmesi ile ilgili fanteziler yaygındır. Ancak önemli bir psikolojik görev çocukların ebeveynlerinin tekrar bir araya gelme isteğine takılıp kalmamaları için ebeveynlerinin boşanmasının kalıcı olduğunu kabul etmeleridir. (Lowenstein, 2006). Bu oturum çocukların üzüntü duygularını tanıma, ifade etme, üzgün hissettiklerinde kendilerine yardım edebilme gibi üzüntü duygusu ile ilgili beceriler kazandırma ve ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmeyeceğini kabullenmeleri amacıyla tasarlanmıştır.

Amaçlar

1. Boşanmaya ilişkin duyguları tanıma ve ifade etme.
2. Ebeveynlerin tekrar bir araya gelmeyeceklerini kabul etme.
3. Üzüldüğünde kendine yardım edebilme.

Materyaller

1. “Duygu Termometresi” oyun materyali
2. Her çocuk için kalem ve boya kalemleri
3. Her çocuk için mini doku paketi, makas, yapıştırıcı, steaker, süs malzemeleri

Süreç

- Isındırma Oyunu “Duygu Termometresi”
- “Üzgün Hissetmek” etkinliği
- “Cesurun Arzuları ve Hızır Baba” öyküsü - Ailemin Tekrar Bir Araya Gelmesini İsterdim
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik

Özet

Lider oturuma bir önceki haftanın grup oturumunu özetleyerek başladı. Bir önceki haftanın değerlendirmesi bittikten sonra lider çocuklara “Duygu Termometresi” isimli bir oyun oynayacaklarını açıkladı. Termometrenin ne amaçla kullanıldığı hakkında kısa bir sohbetten sonra çocuklar termometre aracılığıyla duygularının yoğunluğunu gösterdiler. Çocukların kendilerini algılama ve kendilerini kontrol etme becerileri yetersiz ve gelişmemiş olduğu için “duygu termometresi” çocukların kendilerini değerlendirme, algılama ve kontrol etmelerini desteklemede somut davranış tekniği sunmaktadır (Briesmeister, 2004). Duygu Termometresi” etkinliğinden sonra “Üzgün Hissetmek” etkinliğine geçildi. Bu etkinlik çocukların ebeveynlerinin boşanmasından dolayı yaşadıkları üzüntü duygusunu ifade etmelerine yardımcı oldu. Etkinlikte metaforik benzetme ile üzüntü duygusunun kalıcı bir duygu olmayıp gelip geçici olduğunu vurgulamak için kullanılmaktadır. Grubun üzüntü ile ilgili paylaşımlarından sonra “Cesur’un Arzuları ve Hızır Baba” öyküsüne geçildi. Boşanmış aile çocuklarında ebeveynlerinin tekrar birleşmesi ile ilgili fanteziler yaygın olduğun için çocukların bu isteklerinde takılıp kalmamalarına yardımcı olmak amacıyla lider “Cesur’un Arzuları ve Hızır Baba” öyküsünü anlattı. Öyküden sonra öyküyle bağlantılı etkinlik olan “Ailemin Tekrar Bir Araya Gelmesini İsterdim” çalışmasına geçildi. Bu çalışmada çocuklar öyküdeki kahramanla ilgili soruları cevapladılar. Çalışmada özel güç olarak “sahip olamadıklarımız yerine sahip olduklarımızı düşünmek bize daha iyi hissettirir” vurgulanmaktadır. Bu oturumdaki “İyi Hissettiren Çanta” etkinliğinde çocukların üzgün hissettiklerinde kendilerine nasıl yardım edebilecekleri üzerinde duruldu. Özetleme yapılarak oturum sonlandırıldı.

3.6.3.6 Altıncı Oturum: “Öfkeyi Tanıma ve İfade Etme”

İnsanlar istekleri olmadığında öfke hissederler. Öfke güçsüzlükle ilişkilidir. Boşanmış ailelerin çocukları evlerinde meydana gelen olayları kontrol altında tutamazlar. Ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmesini isterler. Anneleri ve babaları boşandıklarında istekleri olmadığından öfkeli ve güçsüz hissederler. Öfkeyi uygun bir şekilde ifade etmek yerine öfkeyi içselleştiren çocuklar, öfkeyi ebeveynlerini üzmemekten korktuğu, cezalandırılmaktan korktuğu ya da öfkeli olmaktan dolayı suçluluk hissettikleri için bunu yaparlar. Bastırılmış öfke, kabuslar şeklinde ortaya çıkabilir ya da sinirli olma, kolayca ağlama ve hafif strese aşırı tepki verme gibi gerilim olarak ortaya çıkabilir. Bazı çocuklar ise, öfkelerini dışa vururlar. Bu çocuklar öfke duygularını saldırgan yollarla harekete geçirirler. Çocuklar öfkeli düşünce ve duyguları ile öfkeli eylemlerini ayırt etmeyi öğrenmelidirler (Margolin, 1996). Altıncı oturum çocukların öfke duygusu ile ilgili farkındalık ve öfke kontrolü ile ilgili beceriler kazandırma amacıyla tasarlanmıştır. Oturumda çocuklar öfkelerini içselleştirsin ya da dışa vursun öfke duygularını tanıma, ifade etme ve bu duyguyla başa çıkabilmeleri için sağlıklı başa çıkma yöntemlerini öğrenmeleri konusu üzerinde durulmaktadır.

Amaçlar

1. Boşanmayla ilişkili öfke duygusunu tanıma ve ifade etme.
2. Öfkeyi ifade etmenin güvenli yollarını tanımlama ve uygulama.

Materyaller

1. “Öfke Kutusu Oyunu” malzemeleri
2. Her çocuk için kurşun kalem
3. “Oyun Hamuru” malzemeleri (ölçüm kabı, kaşık, her çocuk için kâse, un, tuz, yağ, su, gıda boyası, kilitli poşet)
4. Her çocuk için kukla
5. “Öfke Yolu” oyun materyali

Süreç

- Isındırma Oyunu “Öfke Kutusu”
- “Kuklalarla Canlandırılım” oyunu
- “Oyun Hamuru Yoğuralım”
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik
- “Öfke Yolu” oyunu

Özet

Lider oturuma çocuklara haftalarının nasıl geçtiğini sorarak başladı. Geçirilen bir hafta ile ilgili sohbet sırasında bir önceki oturumda verilen ev ödevini ne kadar uygulayabildikleri ve bu yöntemin kendilerine ne kadar yardımcı olduğu konusu konuşuldu. Daha sonra bir önceki haftanın özeti yapılarak bu haftaki oturuma geçildi. Lider çocuklara ilk oyunlarının “Öfke Kutusu” oyunu olduğunu açıkladı. Anne babası boşanmış olan çocukların sıklıkla öfke duygusu yaşamaları nedeniyle “Öfke Kutusu” oyununda çocukların kendilerini öfkeleniren durumlar hakkında konuşmalarını kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Oyunda çocuklardan biri kendisini öfkeleniren bir durumu açıkladıktan sonra onunla aynı fikirde olan çocuklar da kendilerini ifade ettiler. Oyunla çocuklara yaşanan öfke duygusunun normal olduğunu ve bu duyguyu yaşamakta yalnız olmadıklarını hissetmelerine yardımcı oldu. Öfke kutusu oyunundan sonra “Oyun Hamuru Yoğuralım” etkinliğine geçildi. Oyun hamuru oyununda her çocuk liderin verdiği plastik bir kap ve hamur için gerekli malzemelerle hamurunu yoğurdu. Oyun hamuru oyununda insanı öfkeleniren durumlar yaşandığı zaman yaşanan öfkenin nasıl sağlıklı bir şekilde ifade edilebileceğine yönelik çözümler üzerinde çalışıldı. Öfkeyi ele almada oyun hamuru etkinliğinden sonra “Kuklalarla Canlandırılım” oyununa geçildi. Lider çocuklara oyunu nasıl oynayacaklarını anlattı. Oyunda çocuklar ikiye eş oldular. Çocuklar liderin kendilerine dağıttığı aile üyelerinden oluşmuş kuklalar ile öfkelenmelerine yol açan durumları ve çözümleri canlandırdılar. Daha sonra oturumun son oyunu olan “Öfke Yolu” oyununa geçildi. Oyunda çocuklar öfkeyle ilgili sağlıklı baş etme teknikleri uyguladılar. Oyundan sonra çocuklar “İyi Hissettiren Çanta” etkinliğinde öfkelendiklerinde uygulayabilecekleri

baş etme yöntemlerini hatırlatacak bir etkinlik gerçekleştirildi. Özetleme sonrasında lider oturumu sonlandırdı.

3.6.3.7 Yedinci Oturum: “Kendimle İlgili Duygular”

Sağlıklı öz saygı, güçlü bir öz değerlik duygusunun var olduğu anlamına gelmektedir. Sağlıklı öz saygıya sahip bireyler zayıflıklarını anlar ve kabul eder; güçlü yanlarının tadına varır ve kutlar (Schab, 2016). Boşanma ve boşanma sonrası devam eden ebeveyn çatışması çocuğun öz saygısına zarar verebilir. Bazı çocuklarda çok derin öz saygı eksiklikleri bulunur öyle ki onlar kendilerinin kötü ve geleceklerinin umutsuz olduğu inancını içselleştirirler. Birçok çocuk karşılaştıkları zorluklar ile başa çıkmak için uyumsuz stratejiler kullanırlar. Çocukların başa çıkma ile ilgili sağlıklı yolları öğrenmemeleri durumunda, onlar depresyon, anksiyete veya anti sosyal davranış gibi ciddi zorluklar geliştirme riskleri ile karşı karşıya kalırlar. Çocuklarda öz saygının geliştirilmesi kolay değildir, ancak hayattaki olumsuzluklara karşı esnek olmayı öğretmek ve bunlarla başa çıkmaları konusunda yardımcı olmak çok önemlidir (Lowenstein, 2006). Bu oturumun sorunsal içeriğini “çocuklar ebeveynlerini boşanmasından dolayı kendini değersiz, önemsiz hissedebilir, olumlu yanlarını ve başarılarını görmezden gelebilirler” oluşturmaktadır. Yedinci oturumda çocukların kendileri ile ilgili olumlu duygu, düşüncelerini ve özsaygılarını geliştirmeleri amaçlanmıştır. Oturumda çocukların kendilerindeki iyi özellikleri, güçlü yönleri ve geçmişte kendileriyle gurur duydukları anılarını düşünmeleri, grup arkadaşları ile paylaşımları üzerinde durulmaktadır.

Amaçlar

1. Başa çıkma becerilerini uygulama.
2. Kendisi ile ilgili olumlu duygu ve düşünceleri artırma.

Materyaller

1. “Poşetlenmiş Kil Parçaları” ya da oyun hamuru
2. Poster için: makas, yapıştırıcı, Renkli kâğıt, dekoratif materyaller
3. Balon, makas, dokulu kâğıt, delgeç, renkli simli kalemler, kurdele

4. Bilgisayar (hareketli müzik- Kendimi İyi Hissediyorum: Balonlarla Oynayalım” oyunu için)

Süreç

1. Isındırma Oyunu “İyi zelliklerim” kil alışması
2. “İyi Bir Mesaj” etkinliği
3. “Kendimi İyi Hissediyorum: Balonlarla Oynayalım”
4. “İyi Hissettiren anta” için etkinlik

zet

Lider oturuma çocuklar ile haftalarının nasıl geçtiği hakkında sohbet ederek başladı. Kısa bir sohbetten sonra bir önceki haftanın özetlemesi yapıldı. zetlemede öfkenin nasıl bir duygu olduğu ve fkelenince öfke ile baş etmek için kullanılabilir çözümler üzerinde duruldu. Sonra bir önceki hafta verilen ev ödevinin uygulanması üzerinde duruldu. zetleme ve ev devi konusunun konuşulmasından sonra oturumuna ısınma etkinliği olan “İyi zelliklerim” çalışmasına geçildi. Kil çalışmasında çocuklar kendileriyle ilgili olumlu özellikleri ifade eden figürleri yaptılar ve grupla paylaştılar. Çocuklar kendileriyle ilgili özellikleri paylaştıktan sonra “İyi Bir Mesaj” etkinliğine geçildi. “İyi Bir Mesaj” etkinliği ile çocukların güçlü yönlerine ve yeteneklerine odaklanmaları, kendilerine değer verme duygularının teşvik edilmesi ve kendileriyle ilgili olarak daha iyimser bir yaklaşımı benimsemelerine yardımcı olunması amaçlanmaktadır. Çocuklar kendileri ile ilgili mesajlarını hazırladıktan sonra grupla paylaştılar. Daha sonra “Kendimi İyi Hissediyorum: Balonlarla Oynayalım” etkinliğine geçildi. Bu etkinlikte “İyi Bir Mesaj” etkinliği gibi çocukların güçlü yönlerine ve olumlu özelliklerine odaklanmalarını amaçlamaktadır. Etkinlik sırasında alınana müzik ve balonları havada tutmaya çalışırken eğlendiler. “İyi Hissettiren anta” etkinliğinde çocukların oturum dışındaki zamanlarda kendileriyle ilgili olumlu özelliklere odaklanmaları ve kendileri ile ilgili daha olumlu bir bakış açısı kazanmalarını desteklemek için kendileriyle ilgili olumlu duygu ve düşüncelere odaklanacak ve bu duyguları artıracak yönde bir etkinlik gerçekleştirilmiştir. Oyunlardan sonra özetleme yapılarak oturum sonlandırılmıştır.

3.6.3.8 Sekizinci Oturum: “Boşanmayla Başa Çıkma”

Sekizinci oturum çocuklara boşanma konusunda mümkün olduğunca başarılı şekilde yardımcı olabilecek problem çözme becerileri ve başa çıkma davranışlarının geliştirilmesinde çocuklara yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Bu oturumda “ebeveynlerim tartıştığında ne yapmalıyım, ebeveynlerim birbirleri hakkında kötü şeyler söyleyince ne yapmalıyım, ebeveynlerimin boşanmasından dolayı kendimi suçlu hissedersen ne yapacağım” gibi problemlere odaklanmakta ve çocukların problem durumlarda kullanacakları ekili başa çıkma becerileri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Amaçlar

1. Çocukların duygu ve beden bütünlüğünü destekleme.
2. Çocukların duygularını ve kendilerini bedenleri aracılığıyla ifade edebilmelerini destekleme.
3. Boşanma ile ilgili başa çıkma becerilerini öğrenme uygulama.
4. Boşanma ile ilgili verilen problem durumlar ile ilgili başa çıkma becerilerini kukla gösterisi yolu ile uygulama.

Materyaller

1. “Boşanma İle Başa Çıkma Oyunu” soruları
2. “Kâğıt Tabaklar Kukla Gösterileri” durum kartları
3. Kâğıt Tabak, abeslank ya da dondurma çubuğu, marker, yapıştırıcı

Süreç

- Isındırma Oyunu: “Sihirli Mum Boya”
- “Boşanma ile Başa Çıkma” oyunu
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik
- “Kâğıt Tabak Kukla Gösterileri”

Özet

Lider oturuma çocuklara haftalarını nasıl geçirdiklerini sorarak başladı. Daha sonra bir önceki haftanın özetlemesi yapıldı. Sonrasında çocuklar ile “İyi Hissettiren Çanta” için verilen etkinliği hafta içerisinde uygulamaları hakkında konuşuldu. Ardından oturumun ilk etkinliği olan “Sihirli Mum Boya” etkinliğine geçildi. Etkinlikte çocukların zihinsel ve bedensel olarak bütünleşmeleri, bedensel olarak rahatlamaları ve kaygı gibi olumsuz duygulardan kurtulmalarına yardımcı olmak amaçlanmaktadır. “Sihirli Mum Boya” etkinliği ile hareketli bir başlangıçtan sonra “Boşanma ile Başa Çıkma” etkinliğine geçildi. Etkinlikte çocuklar boşanma ile ilgili yaşanan çeşitli sorun durumlar ve bu sorunlara yönelik oturumlar boyunca öğrendikleri çözüm yöntemleri üzerinde çalışmaktadırlar. Etkinlikte çocukların problem çözme becerilerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Çocuklar etkinliği tamamladıktan sonra problem durumlara buldukları çözümleri grupla paylaştılar. “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlikte çocukların ebeveynlerin boşanmasından önce ve sonrasında yaşamlarında “Aynı Kalan Şeyler” üzerinde odaklanmaları amaçlanmıştır. Oturumdaki son etkinlik olan “Kâğıt Tabak Kukla Gösterisi” etkinliğine geçildi. Çocuklar yapacakları kukla gösterisi için hazırlık yaptılar, lider çocukların hazırlanmasına yardımcı oldu. “Kâğıt Tabak Kukla Gösterisi” etkinliği ile çocukların boşanmayla başa çıkma becerilerini desteklemesi amaçlanmaktadır. Bu etkinlik aynı zamanda çocuğun başa çıkma becerilerini kazanması sırasında yaparak ve yaşayarak öğrenmesine imkân tanımaktadır. Çocuklar kukla canlandırmaları ile problem durumlar için çözüm yöntemlerini çalıştılar. Özetlemede oturumda oynanan oyunlar konuşulduktan sonra boşanmayla başa çıkma üzerinde durulduğu ve “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik ile verilen ev ödevini hafta içi uygulamaları hatırlatılarak oturum sonlandırıldı.

3.6.3.9 Dokuzuncu Oturum: “Sonlandırma”

Dokuzuncu ve son oturumun içeriği diğer oturumlarda öğrenilenlerin genel bir tekrarı, başarılı bir şekilde oturumları tamamlamayı kutlama ve olumlu bir sonlandırma yaşantısı deneyimlemelerine yönelik olarak kurgulanmıştır. Bu yönüyle oturum içeriklerinin genel olarak süreçten elde edilen olumlu sonuca önemli katkı sağladığı düşünülmektedir.

Amaçlar

1. Oturumların yararını gözden geçirme.
2. Olumlu bir sonlandırma oturumu yaşamak.
3. Oturumlardaki başarıları tebrik etme.
4. Herkese hoşça kalın demek.

Materyaller

1. Haşlanmış yumurtalar, guaj boya
2. “Yardım Eli Uzat” çalışma sayfası
3. Boya Kalemleri
4. Minik hediyeler
5. Her çocuk için kurşun kalem
6. “Pizza Partisi” oyun materyalleri (karton pizza dilimleri ile dolu küçük bir çanta, zar, şeffaf bant)
7. Her çocuk için başarı belgesi
8. Her çocuk için mezuniyet hediyesi
9. Gerçek pizza

Süreç

- Isındırma Oyunu “Kurt Adam”
- “Yardım Eli Uzat” etkinliği
- “Pizza Partisi” oyunu
- “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlik

- Başarı Belgelerinin takdimi
- Gerçek pizza partisi

Özet

Lider oturuma hafta içi şimdiye kadar oturumlarda öğrendikleri “İyi Hissettiren Çanta” etkinliklerinden kullandığınız oldu mu” sorusu ile başladı. “İyi Hissettiren Çanta” etkinliklerinde öğrenilen yöntemler ve ne kadar uygulayabildikleri ve etkililikleri ve bunlarla ilgili yaşantıları hakkında yapılan bir sohbetten sonra bir önceki haftanın özetlemesi yapılarak oturuma başlandı. Oturumda ısınma etkinliği olan “Kurt Adam” oyununa geçildi. “Kurt Adam” oyunu ile çocukların hareket ederek okul etkinliklerinden uzaklaşmaları ve fiziksel olarak rahatlamaları amaçlanmıştır. Isınma etkinliğinden sonra “Yardım Eli Uzat” etkinliğine geçildi. Başkalarına yardım etmek çocuk için güçlendirici ve iyileştirici olduğundan “Yardım Eli Uzat” etkinliğinde bundan yararlanılmaktadır. Çocuklar etkinlikte oluşturdukları mesajlarını grupta paylaştılar. Mesajlardan sonra “Pizza Partisi” etkinliğine geçildi. “Pizza Partisi” etkinliğinde çocuklar oturumda öğrendiklerini gözden geçirme ve sonlandırma hakkındaki duygularını paylaşma fırsatı buldular. “Pizza Partisi” etkinliği çocukların olumlu bir sonlandırma deneyimi yaşamalarını desteklemeyi amaçlamaktadır. “İyi Hissettiren Çanta” için etkinlikte şimdiye kadar ki oturumlarda öğrendiklerini gözden geçirerek en sevdikleri etkinlikleri hatırlamalarına yardımcı olmak amaçlanmıştır. “İyi Hissettiren Çanta” etkinliğinden sonra lider oturumun özetlenmesine geçti. Özetlemede oturumda ele alınan oyunlar yanında ele alınan konunun bütün oturumlarda öğrenilen konular ve boşanma ile başa çıkma becerilerinin tekrarı olduğu vurgulandı. Daha sonra lider gerçekleştirilen dokuz oturumun onlara yararı konusundaki fikirlerini öğrenmek istedi. Çocuklara oturumlarda neler öğrendiniz, neye yardımcı oldu sorusunu yöneltti. Çocukların paylaşımlarından sonra lider oturuma katılan çocuklara teşekkür ederek oturumu sonlandırdı. Oturum sonunda “gerçek pizza partisi” düzenlenmiş ve çocuklara başarı belgeleri dağıtılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın denencelerini test etmek amacıyla istatistiksel analizlere ve bu analizler sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

4.1 Boşanmaya Uyuma İlişkin Bulgular

Deney ve kontrol gruplarında yer alan çocukların “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği”nin ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinden aldıkları puanların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5: Deney ve Kontrol Grubunun Boşanmaya Uyum Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Gruplar	<i>n</i>	Ön Test		Son Test		İzleme Testi	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Deney	8	64.25	9.32	81.63	4.03	86.38	8.88
Kontrol	8	63.50	8.82	64.50	8.77	61.13	8.49

Tablo 5’de görüldüğü gibi, deney grubunun boşanmaya uyum puanlarının ön test ortalaması 64.25 (SS =9.32), son test ortalaması 81.63 (SS =4.03) ve izleme testi ortalaması 86.38 (SS =8.88)’dir. Kontrol grubunun ise, boşanmaya uyum puanları ön test ortalamasının 63.50 (SS =8.82), son test ortalamasının 64.50 (SS =8.77) ve izleme testi ortalamasının 61.13 (SS =8.49) olduğu görülmektedir. Deney grubu ve kontrol grubundaki çocukların boşanmaya uyum ön test puan ortalamaları birbirine yakın iken, son test ölçümlerinde programa katılan deney grubundaki çocukların boşanmaya uyumlarının arttığı; kontrol grubunun boşanmaya uyumlarının ise, ön test ortalamasına yakın bir değer aldığı görülmektedir. Ayrıca izleme testi ölçümlerine bakıldığında, deney grubunun boşanmaya uyum puanlarının arttığı, kontrol grubunun boşanmaya uyum puanlarının ise, azaldığı görülmektedir.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan çocukların “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği”nin ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinden aldıkları puanların gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Deney ve Kontrol Gruplarının Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testlerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	<i>p</i>
Ön Test	Deney	8	8.75	70.00	30.000	0.833
	Kontrol	8	8.25	66.00		
Son Test	Deney	8	12.50	100.00	.000	0.001***
	Kontrol	8	4.50	36.00		
İzleme Testi	Deney	8	12.50	100.00	.000	0.001***
	Kontrol	8	4.50	36.00		

*** $p < .001$

Tablo 6’da deney ve kontrol grubunun boşanmaya uyum ön test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı ($p > .05$); son test puanlarının ise, anlamlı düzeyde farklılaştığı ($U = .000$, $p < .001$) görülmektedir. Deney grubunun ölçekten alınan son test puan ortalamasının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu, diğer bir deyişle deney grubundaki çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Psiko-eğitim programının tamamlanmasından üç ay sonra alınan izleme ölçümlerinde ise, deney ve kontrol grubunun boşanmaya uyum puanları arasında anlamlı düzeyde farklı olduğu ($U = .000$, $p < .001$) ve deney grubunun boşanmaya uyumunun kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bu bulguya göre araştırmanın ikinci denencesinin gerçekleştiği söylenebilir.

Deney grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı fark olup olmadığı Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman’s Two Way ANOVA) testi ile analiz edilmiştir.

Deney grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin ön test, son test ve izleme testi puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman’s Two Way ANOVA) testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Deney Grubunun Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Grup	Boşanmaya Uyum	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	X^2	<i>p</i>
	Ön Test	8	1.00		
Deney Grubu	Son Test	8	2.44	12.452	0.002**
	İzleme Testi	8	2.56		

** $p < .01$

Tablo 7’de görüldüğü gibi deney grubunun boşanmaya uyum ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. ($X^2=12.452$, $p<.002$). Bu farkın hangi ölçümler arasında olduğunu belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır.

Deney grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puan ortalamalarına uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi analiz sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Deney Grubunun Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin Ön Test-Son Test, Son Test-İzleme Testi ve Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

		n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Sontest- Öntest	Negatif Değerler	0	0	0		
	Pozitif Değerler	8	4.50	36.00	-2.533	.011**
	Eşit	0				
İzleme- Sontest	Negatif Değerler	3	2.00	6.00		
	Pozitif Değerler	4	5.50	22.00	-1.355	.176
	Eşit	1				
İzleme- Öntest	Negatif Değerler	0	0	0		
	Pozitif Değerler	8	4.50	36.00	-2.521	.012**
	Eşit	0				

** $p < .01$

Tablo 8'de görüldüğü gibi deney grubunun boşanmaya uyum ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu ($z = -2.533$, $p < .01$); diğer bir deyişle deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programı sonrasında boşanmaya uyumlarının anlamlı düzeyde arttığı belirlenmiştir. İkinci olarak deney grubunun boşanmaya uyum düzeyleri izleme testi ve ön test puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu ($z = -2.521$, $p < .01$) ve deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programı sonrasında boşanmaya uyumlarının anlamlı düzeyde arttığı belirlenmiştir. Son olarak tabloda görüldüğü gibi

deney grubunun boşanmaya uyum düzeyleri izleme testi puanlarının, son test puanlarından anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir ($z=-1.355$, $p>.05$). Diğer bir deyişle deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programından üç ay sonra gerçekleştirilen izleme ölçümlerinde deney grubunun boşanmaya uyum puanlarında anlamlı bir değişiklik olmadığı belirlenmiştir. Bu bulguya göre deney grubunun boşanmaya uyumlarında izli değişiklik sağlandığı ve araştırmanın birinci ve üçüncü denencesinin gerçekleştiği söylenebilir.

Kontrol grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı fark olup olmadığı Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman’s Two Way ANOVA) testi ile analiz edilmiştir.

Kontrol grubunun “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin ön test, son test ve izleme testi puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman’s Two Way ANOVA) testi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Kontrol Grubunun Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Grup	Boşanmaya Uyum	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	X^2	<i>p</i>
	Ön Test	8	1.94		
Kontrol Grubu	Son Test	8	2.56	5.407	0.067
	İzleme Testi	8	1.50		

$p>.05$

Tablo 9’da görüldüğü gibi kontrol grubunun boşanmaya uyum düzeyleri ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı belirlenmiştir. ($X^2=5.407$, $p>.05$).

4.2 Depresyona İlişkin Bulgular

Deney ve Kontrol gruplarında yer alan çocukların “Çocuklar için Depresyon Ölçeği”nin ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinden aldıkları puanların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Deney ve Kontrol Grubunun Depresyon Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Gruplar	n	Ön Test		Son Test		İzleme Testi	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Deney	8	11.88	6.08	7.75	4.40	6.25	4.23
Kontrol	8	10.75	5.85	9.75	5.55	10.00	6.35

Tablo 10’da görüldüğü gibi, Deney Grubunun depresyon puanlarının Ön-Test ortalaması 11.88 (SS=6.08), Son-Test ortalaması 7.75 (SS=4.40) ve İzleme-Testi ortalaması 6.25 (SS=4.23)’dir. Kontrol Grubunun ise, depresyon puanlarının Ön-Test ortalamasının 10.75 (SS=5.85), Son-Test ortalamasının 9.75 (SS=5.55) ve İzleme-Testi ortalamasının 10.00 (SS=6.35) olduğu görülmektedir. Deney Grubu ve Kontrol Grubundaki çocukların Depresyon Ölçeği Ön-Test puan ortalamaları birbirine yakın iken, Son-Test ölçümlerinde programa katılan Deney Grubundaki çocukların depresyon düzeylerinin azaldığı; Kontrol Grubunun depresyon düzeylerinin ise, Ön-Test ortalamasına yakın bir değer aldığı görülmektedir. Ayrıca İzleme-Testi ölçümlerine bakıldığında, Deney Grubunun depresyon düzeylerinin azalmaya devam ettiği, Kontrol Grubunun depresyon düzeylerinin yaklaşık olarak ön test ile aynı düzeyde kaldığı görülmektedir.

Deney ve Kontrol gruplarında yer alan çocukların “Çocuklar için Depresyon Ölçeği”nin ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinden aldıkları puanların gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Deney ve Kontrol Gruplarının Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testlerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	<i>p</i>
Ön Test	Deney	8	8.88	71.00	29.000	0.751
	Kontrol	8	8.13	65.00		
Son Test	Deney	8	7.63	61.00	25.000	0.460
	Kontrol	8	9.38	75.00		
İzleme Testi	Deney	8	7.19	57.50	21.500	0.266
	Kontrol	8	9.81	78.50		

$p > .05$

Tablo 11'de deney grubunun Depresyon Ölçeği ön test ($U=29.000$, $p > .05$), son test ($U=25.000$, $p > .05$) ve izleme testi ($U=21.500$, $p > .05$) puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > .05$). Bununla birlikte psiko-eğitim programı uygulanan deney grubundaki çocukların depresyon düzeyleri son test ve izleme testi puanlarının kontrol grubuna göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Diğer bir deyişle uygulanan psiko-eğitim programı deney grubundaki çocukların depresyon düzeylerinin azalmasına neden olmuştur. Bu bulguya göre araştırmanın beşinci denencesinin gerçekleştirmediği ancak uygulanan psiko-eğitim programının deney grubundaki çocukların depresyon düzeylerini azalttığı söylenebilir.

Deney grubunun "Çocuklar için Depresyon Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı fark olup olmadığı Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman's Two Way ANOVA) testi ile analiz edilmiştir.

Deney grubunun "Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin ön test, son test ve izleme testi puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman's Two Way ANOVA) testi sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Deney Grubunun Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Grup	Boşanmaya Uyum	<i>n</i>	Sıra Ortalaması	X^2	<i>p</i>
	Ön Test	8	2.94		
Deney Grubu	Son Test	8	1.94	14.552	0.001**
	İzleme Testi	8	1.13		

*** $p < .001$

Tablo 12'de görüldüğü gibi deney grubunun depresyon düzeyleri ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. ($X^2=14.552$, $p < .001$). Bu farkın hangi ölçümler arasında olduğunu belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi uygulanmıştır.

Deney grubunun "Çocuklar için Depresyon Ölçeği ön test ve son test puan ortalamalarına uygulanan Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi analiz sonuçları Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13: Deney Grubunun Çocuklar için Depresyon Ölçeği'nin Ön Test-Son Test, Son Test-İzleme Testi ve Ön Test-İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

		<i>n</i>	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	<i>z</i>	<i>p</i>
Sontest- Öntest	Negatif Değerler	7	4.00	28.00		
	Pozitif Değerler	0	.00	.00	-2.371	.018*
	Eşit	1				
İzleme- Sontest	Negatif Değerler	6	3.50	21.00		
	Pozitif Değerler	0	.00	.00	-2.232	.026*
	Eşit	2				
İzleme- Öntest	Negatif Değerler	8	4.50	36.00		
	Pozitif Değerler	0	.00	.00	-2.524	.012**
	Eşit	0				

** $p < .01$, * $p < .05$

Tablo 13'de görüldüğü gibi deney grubunun depresyon düzeyi ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu ($z = -2.371$, $p < .01$); diğer bir deyişle deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programı sonrasında depresyon düzeylerinin anlamlı düzeyde azaldığı belirlenmiştir. İkinci olarak deney grubunun Depresyon Ölçeği izleme testi ve ön test puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu ($z = -2.524$, $p < .01$) ve deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programı sonrasında depresyon düzeylerinin anlamlı düzeyde azaldığı belirlenmiştir.

Son olarak izleme testi ile son test puanları karşılaştırıldığında deney grubunun depresyon düzeyi izleme testi puanları ile son test puanları arasında anlamlı düzeyde fark olduğu görülmektedir ($z=-2.232$, $p<.05$). Deney grubunun izleme testi ve son test puanları arasında anlamlı fark olması deney grubuna uygulanan psiko-eğitim programının etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Çünkü çocukların depresyon puanları son test ile izleme testi arasında azalmaya devam etmiştir. Bu bulguya göre deney grubunun depresyon düzeylerinde aslında izli değişiklik sağlandığı ve araştırmanın dördüncü ve altıncı denencesinin gerçekleştiği söylenebilir.

Kontrol grubunun “Çocuklar için Depresyon Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı fark olup olmadığı Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman’s Two Way ANOVA) testi ile analiz edilmiştir.

Kontrol grubunun “Çocuklar için Depresyon Ölçeği’nin ön test, son test ve izleme testi puanlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Friedman İki Yönlü ANOVA (Friedman’s Two Way ANOVA) testi sonuçları Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14: Kontrol Grubunun Çocuklar için Depresyon Ölçeği’nin Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına Uygulanan Friedman İki Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Grup	Boşanmaya Uyum	n	Sıra Ortalaması	X^2	p
	Ön Test	8	2.31		
Kontrol Grubu	Son Test	8	1.81	1.226	0.542
	İzleme Testi	8	1.88		

$p>.05$

Tablo 14’de görüldüğü gibi kontrol grubunun “Çocuklar için Depresyon Ölçeği’nin ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı düzeyde fark olmadığı belirlenmiştir ($X^2=1.226$, $p>.05$).

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç

Araştırmadan elde bulgular sonucunda Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının (YOTP), orta çocukluk dönemindeki çocukların boşanmaya uyum düzeylerini artırmada etkili olduğu ve depresyon düzeylerini azalttığı belirlenmiştir. Elde edilen bulgular kuramsal çerçevede ve daha önce yapılmış araştırmalar eşliğinde tartışılarak yorumlanmıştır.

5.1.1 Boşanmaya İlişkin Sonuçlar

Araştırma sonucunda programın etkililiğini öne süren denenceleri destekleyen önemli bulgular elde edilmiştir. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının (YOTP) etkililiğini ortaya koyan bulgulardan biri, deney ve kontrol gruplarının boşanmaya uyum ön test, son test ve izleme testi ölçümleri arasında oluşan ve istatistiksel açıdan anlamlı görülen farklılıklardır.

İlk olarak deney grubunda ve kontrol grubunda yer alan çocukların boşanmaya uyum düzeyleri ön test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı düzeyde olmadığı; ancak son test ve izleme testi açısından deney grubu ve kontrol grubu arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. Diğer bir deyişle Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programına (YOTP) katılan deney grubunda yer alan çocukların boşanmaya uyum son test puanlarının kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç araştırmanın “*Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları, bu programa katılmayan boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir*” şeklindeki ikinci denencesini desteklemektedir.

Araştırma sonucunda ulaşılan diğer bir bulgu, deney grubunun boşanmaya uyum ön test, son test ve izleme ölçümleri arasındaki farklılıktır. Deney grubunun boşanmaya

uyum ön test, son test ve izleme testi puanları incelendiğinde deney grubunda yer alan çocukların boşanmaya uyum puanlarında ön test, son test ve izleme testi ölçümü arasında anlamlı düzeyde bir artış olduğu görülmektedir. Bu sonuca paralel olarak deney grubunda yer alan çocukların boşanmaya uyum düzeyi puanlarında ön test ölçümünden son test ölçümüne kadar anlamlı düzeyde bir artış olduğu belirlenmiştir. Bu artıştan sonra, son test ölçümünden izleme testi ölçümlerine kadar anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmüştür.

Araştırmada ulaşılan bir diğer önemli bulgu ise, deney grubunun boşanmaya uyum izleme testi ve ön testi puanları ile ilgilidir. Deney grubunda yer alan çocukların boşanmaya uyum puanlarının izleme testi ve ön test puanları incelendiğinde izleme testi puan ortalamalarının ön test puan ortalamalarından anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Tüm bu sonuçlara göre deney grubunda yer alan çocuklara verilen psiko-eğitim programı ile çocukların boşanmaya uyum düzeylerinde izli değişiklik sağlandığı söylenebilir. Dolayısıyla *“Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları, ön test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir”* şeklindeki birinci denencesini ve *“Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeyleri son test puan ortalamaları ve izleme testi puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur”* şeklindeki üçüncü denencesini, yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular desteklemektedir. Bu bulgu Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Oyun Terapisi Psiko-eğitim Programının (YOTP) çocukların boşanmaya uyumlarını artırmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada denenceleri destekleyen diğer bir sonuç kontrol grubunun boşanmaya uyum düzeyi puanlarından elde edilmiştir. Kontrol grubunun boşanmaya uyum ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinde farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Deney grubunda elde edilen sonucun aksine olarak kontrol grubunun boşanmaya uyum düzeyi ön test, son test ve izleme ölçümleri arasındaki farkın anlamlı olmaması, elde edilen sonuçlarda zamanın olası etkisini ortadan kaldırmakta ve uygulanan işlemin etkisini açıklamaktadır.

5.1.2 Depresyona İlişkin Sonuçlar

Araştırmada deney ve kontrol gruplarının depresyon düzeyi açısından elde edilen bulgularda da ön test, son test ve izleme testi ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşturan bulgulara ulaşılmıştır.

Deney grubunda ve kontrol grubunda yer alan çocukların depresyon düzeyleri ön test son test ve izleme testi puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu sonuç araştırmanın “*Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyi son test puan ortalamaları, bu programa katılmayan kontrol grubundaki çocukların son test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşüktür*” şeklindeki beşinci denencesini desteklememektedir. Ancak deney grubunda yer alan çocukların depresyon düzeyi son test ve izleme testi puan ortalamasının kontrol grubuna göre daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programına (YOTP) katılan deney grubunda yer alan çocukların depresyon düzeyleri son test ve izleme testi puanlarının kontrol grubuna göre daha düşük olduğu, fakat bunun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir.

Araştırmada ulaşılan bulgulardan bir diğeri deney grubunun depresyon düzeyi ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinde ortaya çıkmıştır. Deney grubunun depresyon ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanları incelendiğinde deney grubunda yer alan çocukların depresyon puanlarında ön test, son test ve izleme testi ölçümü arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre deney grubunda yer alan çocukların depresyon puanlarında ön test ölçümünden son test ölçümüne kadar anlamlı düzeyde bir düşüş olduğu belirlenmiştir. Bu düşüşten sonra, son test ölçümünden izleme testi ölçümüne kadar depresyon puanlarında tekrar anlamlı düzeyde bir düşüş olduğu belirlenmiştir. Son olarak deney grubunda yer alan çocukların depresyon puanlarında izleme testi ve ön test ölçümü arasında da anlamlı farklılık olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır.

Söz konusu bulgular yorumlanacak olursa, ilk olarak deney grubunun depresyon düzeyi son test puan ortalamaları ile ön test puan ortalamaları arasındaki farkın deney grupları lehine anlamlı olduğu ve Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen

Oyun Terapisi Psiko-eğitim Programının (YOTP) çocukların depresyonlarını azalttığı söylenebilir. İkinci olarak deney grubunda yer alan çocukların puanlarında son test ölçümünden izleme testi ölçümüne kadar anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada önemli olan son test ile izleme testi arasında tespit edilen ve istatistiksel olarak anlamlı olan puan farkının yönüdür. Bu gruptaki çocukların depresyon puanları son-test ile izleme testi arasında düşmeye devam etmiştir. Bu nedenle bu sonucun ilgili denenceyi desteklemediğini ifade etmek mümkün değildir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer önemli bulgu ise, deney grubunun depresyon düzeyi izleme testi ve ön test puanları ile ilgilidir. Deney grubunda yer alan çocukların depresyon düzeyi puanlarının izleme testi ve ön test puanları incelendiğinde izleme testi puan ortalamalarının ön test puan ortalamalarından anlamlı şekilde düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre deney grubunda yer alan çocuklara verilen psiko-eğitim programı ile çocukların depresyon düzeylerinde kalıcı değişiklik sağlandığı söylenebilir. Dolayısıyla *“Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları, ön test puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşüktür”* şeklindeki dördüncü denencesini ve *“Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programı uygulanan deney grubundaki boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeyleri son test puan ortalamaları ve izleme testi puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur”* şeklindeki altıncı denencesini yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular desteklemektedir. Bu bulgu Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Oyun Terapisi Psiko-eğitim Programının (YOTP) çocukların depresyonlarını azaltmada etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada denenceleri destekleyen son bulgu kontrol grubunun depresyon düzeyi puan ortalamaları ile ilgilidir. Kontrol grubunun depresyon düzeyi ön test, son test ve izleme testi ölçümlerinde anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Deney grubunda elde edilen sonucun aksine olarak kontrol grubunun depresyon düzeyi ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında anlamlı bir farklılığın olmaması, elde edilen sonuçlarda zamanın olası etkisini ortadan kaldırmakta ve uygulanan işlemin etkisini açıklamaktadır.

5.2 Tartışma

Bu çalışmada anne babası boşanmış ve 9-12 yaş arasında olan çocuklar ile yürütülen oyun terapisi uygulamasının çocukların boşanmaya uyumlarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı belirlenmiştir. Alan yazında boşanmış aile çocuklarının uyumlarını inceleyen ve bu çalışmayla paralel sonuca ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Plotkin'in (2011) Amerika'da 6-10 yaş arasındaki çocuklar ile gerçekleştirdiği çalışmadır. Yapılan çalışmanın temel amacı anne babası boşanmış çocukların boşanmaya uyumlarını artırmaktır. Kontrol grubuna herhangi bir müdahalenin yapılmadığı çalışmada deney grubuna sekiz hafta grup kum oyun terapisi uygulanmıştır. Çalışma sonucunda deney grubundaki çocukların kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde içselleştirici ve dışsallaştırıcı davranış problemlerinin azaldığı belirlenmiştir. Dikkate değer bir diğer çalışma Burroughs ve arkadaşları (1997) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen anne babası boşanmış çocuklar "baş etme becerileri ve boşanma ile ilgili bilgi içeren masa üstü oyunları (board games) grubu" ve "geleneksel oyun terapisi grubu" olmak üzere iki ayrı tedavi grubuna ayrılmışlardır. Yaşları 7 ile 17 arasında değişen ve yirmi bir çocuğun dahil edildiği çalışmada terapi öncesi ve sonrası boşanmaya uyumları ve boşanma ile ilgili bilgilerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada her iki grupta yer alan çocukların terapi sonrası boşanmaya uyumları terapi öncesine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir. Çalışmada ayrıca "masa üstü oyunları grubu" ve "geleneksel oyun terapisi grubu" kullanılması "her iki grup yakaşımı ile boşanmış aile çocuklarına danışmanlık konusunda benzer yararlar sağlanmaktadır" sonucuna ulaşılmıştır. Benzer olarak Mahmud, Yunn, Aziz, Salleh ve Amat (2011) Malezya'da yaşları 9-12 arasında değişen üç öğrenciye verilen yirmi dokuz bireysel ve grup psikolojik danışma sürecinin etkililiğini incelemeyi amaçlamışlardır. Sanat ve oyun terapisi gibi yaratıcı müdahalelerin uygulandığı çalışmada danışanların gizledikleri duygularını ifade etmelerine ve akranlarıyla etkileşim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olduğunu belirlemişlerdir. Çalışmada ele alınan model boşanma ile başa çıkmaya çalışan çocuklar için profesyonel bir yardım olarak önerilmiştir.

Venter'in (2006) Güney Afrika'da anne babası boşanmış gizil dönemde bir çocuk ile yürüttüğü tek olgu çalışmasında yapılandırılmış oyun terapisi programı geliştirmeyi ve etkililiğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada kısa süreli yapılandırılmış oyun

terapisinin kız çocuklarının boşanmaya uyumlarını sağlamada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alpert-Gillis ve arkadaşları (1989) okul tabanlı bir program olan Çocuklar için Boşanma Müdahale Programını (CODIP) ikinci ve üçüncü sınıf çocuklara yönelik olarak geliştirmiş ve bu programın anne babası boşanmış çocukların uyumlarında etkililiğini araştırmışlardır. Çalışmada uygulanan programın deney grubundaki çocukların ebeveynlerinin boşanmaları ile ilişkili stresli deneyimlerle başa çıkma yeteneğini arttırdığını saptamışlardır. Yine benzer bir bulgu Pedro-Carrol, Alpert-Gillis ve Cowen'in (1992) yapmış oldukları çalışma ile ortaya konmuştur. Çocuklar için Boşanma Müdahale Programı'ndan (CODIP) yararlanılarak hazırlanan ve ebeveynleri boşanmış anaokulu ve ilkokul birinci sınıf düzeyindeki çocuklara uygulanan programın çocukların uyumları üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmada, bu programın çocukların evde ve okulda sosyal ve duygusal uyumlarını geliştirdiği saptanmıştır. Pedro-Carrol ve Alpert-Gillis (1997) CODIP programını bir de 5-6 yaş çocuklarına uygulamışlar ve ev ve okulda sosyal ve duygusal uyum açısından deney grubu lehine sonuca ulaşmışlardır. Çocuklar İçin Boşanma Müdahale Programı'nın (CODIP) etkililiğini ele alan diğer bir çalışma Senko (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitel yöntemle gerçekleştirilen çalışmaya ilköğretimde okuyan 38 çocuk dâhil edilmiştir. Çalışmada CODIP'in boşanmış aile çocuklarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Anne babası boşanmış çocuklarda boşanmaya uyum konusuyla ilgili ulaşılabilen yurt içi çalışmalara bakıldığında iki adet tez çalışmasına rastlanmıştır. R. Aydın (2013) 10-12 yaş boşanmış aile çocukları için tasarlanan Yaşam Becerileri Eğitim Programının etkisini incelediği çalışmasında, programın çocukların boşanmaya uyumlarının anlamlı düzeyde artırdığını ve bu artışın kalıcı olduğunu belirlemiştir. Arifoğlu (2006) ise, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'nın 9-12 yaş boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum düzeylerine etkisini incelediği çalışmasında çocukların boşanmaya uyumlarının anlamlı derecede arttığını belirlemiştir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuç ile ilgili olarak anne babası boşanmış çocukların boşanmaya uyumlarının artırılmasında grup oyun terapisinin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim grupla psikolojik danışma boşanmış aile çocukları için en pratik, etkin ve etkili bir tedavi metodu olarak önerilmektedir (Hammond, 1981; Johnson, 2000; Yauman, 1991). Bonkowski'ye (2005) göre anne babası boşanmış çocuklar için

tasarlanan gruplar egzersizleri, deneyimleri ve boşanma ile ilgili sorunlar ile ilişkili bilgileri içermelidir. Boşanmış aile çocuklarına yardım etmede grup çalışmalarının sağladığı üç avantaj bulunmaktadır. Birincisi, boşanma sıklığı göz önüne alındığında grup danışması ile çok sayıda çocuğun bu hizmetten yararlanması mümkün olur. Çocuklarla grup halinde çalışılması kaynakların verimli kullanımı anlamına da gelmektedir. İkincisi, boşanma çocuklar için tehlikeli bir geçiş dönemi olmaya devam etmektedir. Grup çalışması boşanma deneyimini normalleştirir ve ona ihtiyaç duyan çocuklara destek sağlar. Üçüncüsü, boşanma çocuklar için rahatsız edici sorunları gündeme getirir. Çoğu çocuk bu meseleyi bireysel danışmaya nazaran akranları ile tartışırken daha rahattır (Rose, 2009).

Çalışmada diğer bir bulgu olarak anne babası boşanmış ve 9-12 yaş arasında olan çocuklar ile yürütülen oyun terapisi uygulamasının çocukların depresyonlarını azalttığı ancak depresyon puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Alan yazında boşanmış aile çocuklarının depresyonlarını inceleyen ve bu çalışmayla paralel sonuca ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Moulton (1991) anne babası boşanmış 8-11 yaş arasında kırk yedi çocuk üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, grup danışmanlığı ve stres yönetiminin, çocukların depresyon düzeylerini azaltmada etkisi ile kaygı düzeyleri, boşanma tutumu, okul işlevselliği ve davranışı üzerindeki etkisini de incelemiştir. Uygulanan programın çocukların depresyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Moulton (1991) çocukların depresyon düzeyleri üzerinde anlamlı bir sonuca ulaşamaması ile ilgili olarak iki açıklamada bulunmaktadır. Açıklamasının ilkinde, çocukların kişilik boyutunda değişiklik elde etmede uygulanan müdahalenin yeterince güçlü olmamış olabileceğini vurgularken ikinci açıklamasında ise, çocukların depresyon düzeylerinde değişiklik sağlamada müdahale programının yeterli süreye sahip olmamış olabileceğini vurgulamaktadır. Arifoğlu (2006) 9-12 yaş anne babası boşanmış çocuklarda CODIP programının boşanmaya uyum, durumluk ve sürekli kaygı ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Uygulanan psiko-eğitim programının çocukların depresyon düzeylerini azalttığını ancak anlamlı bir azalma olmadığını belirlemiştir. Mahon, Yarcheski ve Yarcheski (2003) ise anne babası boşanmış çocuklarla anne babası birlikte olan çocukların depresyon düzeylerini karşılaştırmışlar ve boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeylerinin anne babası bir

arada olan çocuklara kıyasla daha yüksek olduğunu ancak aralarında anlamlı bir fark olmadığını belirlemişlerdir.

Bu çalışmalar yanında psiko-eğitim programının çocukların depresyonları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucunu elde eden araştırmalar da alan yazında bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Zubernis, Cassidy, Gilham, Reivich ve Jaycox (1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada araştırmacılar çalışma grubuna dâhil ettikleri 28'i anne babası boşanmış çocuk ve 31'i anne babası bir arada olan çocuklarda bilişsel problem çözme becerilerine odaklanan 12 haftalık bilişsel davranışçı *Çocuklar İçin Depresyonu Önleme Programı*'nın (The Depression Prevention Program for Children) etkililiğini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda programın hem boşanmış aile çocuklarının hem de anne babası birlikte olan çocukların depresyon düzeylerini azaltmada etkili olduğu belirlenmiştir. Çalışma grubunun iki yıl boyunca izlenmeye devam edildiği çalışmada ayrıca uygulanan programın boşanmış aile çocuklarının depresyon düzeylerindeki etkisinin zaman içinde azalabileceği sonucuna da ulaşılmıştır. Gwynn ve Brantley (1987) grup müdahale programının ailesi boşanmış dokuz on bir yaş arasındaki çocuklarının boşanmaya uyum ve depresyon düzeylerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya 4. ve 5. sınıfa giden altmış çocuk dahil edilmiş, boşanma ile ilgili duygular ve problem çözme becerilerine odaklanan bir psiko-eğitim programı uygulanmış ve uygulamalar sekiz oturumda gerçekleştirilmiştir. Çalışmada çocukların depresyon düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı derecede bir azalma olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, çocukların boşanma ile ilgili olumsuz duygularında azalma ve boşanmaya uyum düzeylerinde artış olduğu da belirlenmiştir.

Alan yazında boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyum ve depresyon düzeylerini inceleyen araştırmalar dışında farklı konuları inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Maes, De Mol ve Buysse (2011) çocukların anne babalarının boşanmaları konusundaki anlam yapılarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında 11-14 yaş arası yirmi üç çocuğu çalışmalarına dâhil etmişlerdir. Çalışma sonunda bir geçiş süreci olan boşanma sırasında iki bileşenin çocuklar için önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar: “boşanma nedeni hakkında mantıklı bir hikâyenin olması” ve “yaşam düzenleri” dir. Çocuklar aileleri tarafından alınan boşanma kararı ve boşanmanın bir sonucu olarak yaşam düzenlemelerindeki değişiklik arasında kesin bir ayırım yapmışlar; her çocuk iki konu arasındaki hislerini farklı şekilde değerlendirmiştir. Chafe (2016) ise,

çalışmasına anne babası boşanmış dört ayrı çocuğu dâhil etmiş ve bireysel oyun terapilerini farklı kuramsal yaklaşımları temel alan oyun terapileri ile yürütmüştür. Çalışmada Birey merkezli oyun terapisi, Gestalt oyun terapisi, Fair Oyun terapisi ve Aile oyun terapisinin boşanmış aile çocuklarında etkililiğini incelenmesi amaçlanmıştır. Chafe çalışmasında “oyun terapisi uygulamalarında başarılı terapötik müdahale için çocuğun zorlukları ve içinde bulunduğu gelişimsel dönem dikkate alınarak uygun oyun terapi müdahalesi seçilmelidir” düşüncesini kanıtlamıştır. Anderson, Kinney ve Gerler (1984) ise, rol oyunları ve kukla gösterisi gibi yaratıcı teknikleri kullandıkları grupla psikolojik danışma müdahale programının ilkökulda okuyan boşanmış aile çocuklarının boşanma sonrası tutumları, sınıf içi davranışları, matematik ve dil derslerindeki akademik performansları üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışmada ilkökul danışmanlarının multimodal boşanma gruplarını çocukların boşanma tutumlarını etkilemek ve çocukların sınıf davranışlarını değiştirmek amacıyla kullanabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Simons ve arkadaşları (1999) ise, boşanmış ailelerde ve evlilik birliği bozulmamış ailelerde yetişen ergenlerin sorunlarındaki farklılıkları; aile gelirinin kaybı, ebeveyn çatışması, velayeti taşıyan ebeveynin psikolojik uyumu ve ebeveynlik becerileri, velayeti olmayan ebeveynin ebeveynliğe katılım düzeyi ile ne derece açıklanabileceğini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda annenin ebeveynlik kalitesinin ve ebeveynliğe babanın katılımının, erkek ergenlerin dışsallaştırma problemleri arasındaki ilişkiyi açıkladığını; annenin ebeveynlik becerilerinin kalitesi ve boşanma sonrası çatışmanın, kız ergenlerin dışsallaştırma problemleri arasındaki ilişkiyi açıkladığını belirlemişlerdir. Ayrıca, Lauman (2002) boşanmanın kısa ve uzun süreli etkileri ile mücadelede çocuklara yardımcı olmayı amaçlayan okul tabanlı Rainsbow Programını 66 çocuğa uygulamışlardır. Uygulama sonucunda çocukların iyi oluş düzeylerinin ve uyumlarının arttığını tespit etmişlerdir.

Bazı araştırmalar boşanmış ailelerden gelen çocukların sosyal etkileşimlerinde zorluklar yaşadıklarına işaret etmektedirler (Amato, 1994; Amato, 2003; Amato ve Keith, 1991a; Fagan ve Churchill, 2012; Grych ve Fincham, 1992; Guidubaldi ve Perry, 1985; Hetherington ve arkadaşları, 1985; Hetherington ve Stanley-Hagan, 1999; Hoyt ve arkadaşları, 1990; Kelly ve Emery, 2003; Lansford, 2009; Long, Forehand, Faber ve Brody, 1987). Nitekim Angacian ve arkadaşları (2015) çalışmalarında sosyal

becerileri geliştirmeyi hedefleyen okul tabanlı bir programın anne babası boşanmış ilkokul öğrencilerindeki sosyal becerilerine olan etkisini incelemişlerdir. Çalışmada müdahale programının çoğu katılımcı için etkili olduğunu belirlemişlerdir. Boşanmış aile çocuklarının sosyal becerileri üzerine diğer bir araştırma Whitten ve Burt (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada üye sayısı 6-8 arasında değişen ve farklı yaş gruplarından (14-16 ve 17-18) oluşan iki grup ergene, 60 dakika süren ve toplamda altı haftalık yaratıcı teknikler içeren grupla psikolojik danışma verilmiştir. Program özellikle baş etme ve iletişim becerileri yoluyla ergenlerin boşanmanın sağlıklı sosyalleşme ve bağlanma üzerindeki zararlı etkilerini nasıl en aza indireceklerini öğretmeye odaklanmaktadır. Çalışmada psikolojik danışma programının ergenlerin ilişkisel ve sosyal yeterliliklerin geliştirilmesinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalardan farklı olarak boşanmış aile çocukları ile ilgili çalışmaların meta-analizinin yapıldığı ve Amato (2001) tarafından gerçekleştirilen çalışmada 1990'lı yıllarda yayınlanan 67 çalışma incelenmiştir. Çalışmada boşanmış aile çocuklarının anne babası birlikte olan çocuklara göre akademik, başarı, psikolojik uyum, benlik kavramı ve sosyal ilişkilerde daha düşük puan almaya devam ettikleri belirlenmiştir. Akademik performans üzerinde duran başka bir çalışma Guidubaldi ve Perry (1985) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubuna 110 çocuğun dâhil edildiği araştırmada anne babası boşanmış çocukların ve anne babası birlikte olan çocuklara göre akademik başarı ve zihinsel sağlıkta daha düşük puan aldıkları ve erkeklerin de kızlara göre daha kötü performans sergilediği belirlenmiştir. Hoyt ve arkadaşları (1990) ise küçük yaştaki 171 çocuğu dâhil ettikleri çalışmalarında anne babası boşanmış çocuklar ile anne babası birlikte olan çocukların depresyon ve anksiyete düzeylerini karşılaştırmışlardır. Çalışmada araştırmacılar anne babası boşanmış küçük çocukların depresyon ve anksiyete düzeylerinin anne babası birlikte olan çocuklara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmış olup; bu sonucun boşanmış aile çocuklarının depresyon ve anksiyete duyarlılıklarını göz önünde bulundurarak önleyici müdahalelere ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

5.3 Öneriler

Bu bölümde Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının (YOTP) etkisine ilişkin var olan sonuçlardan hareketle uygulamaya yönelik, araştırmacılara yönelik ve ailelere yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur.

5.3.1 Uygulamacılara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırma Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psiko-eğitim Programının (YOTP) anne babası boşanmış çocukların boşanmaya uyumlarını artırmada etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmanın içeriği doğrultusunda, çocuk ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların, anne babası boşanmış olan çocukların ihtiyaçlarına duyarlılık göstermeleri, oyun terapisi eğitimi alarak, etik sınırlar içerisinde onlar ile oyun terapisi uygulamaları gerçekleştirmelerinin, çocukların gelişimlerinin desteklenmesi ve boşanmaya uyumlarının sağlanmasında yararlı olacağı düşünülmektedir.

5.3.2 Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Olarak Geliştirilmiş Psiko-eğitim Programı (YOTP) Çorum ili Sungurlu ilçesi 9-12 yaşları arasındaki anne babası boşanmış çocukların boşanmaya uyumlarına katkı sağladığı görülmüştür. Bu yaş grubunda farklı il ve ilçelerde anne babası boşanmış çocukların bulunduğu okullarda okul psikolojik danışmanları tarafından uygulanarak programının etkililiği ve yaygınlığının incelenmesi önerilebilir.
2. Bu çalışmada uygulanan psiko-eğitim programının odağını yapılandırılmış oyun terapisi oluşturmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda anne babası boşanmış çocukların uyum sorunları üzerinde yönlendirici olmayan oyun terapisinin (çocuk merkezli oyun terapisi) etkililiğinin incelenmesi önerilebilir.
3. Bu çalışma orta çocukluk (ilkokul) dönemindeki (9-12) çocuklarla yürütülmüş ve etkili sonuçlara ulaşılmıştır. Çocukların bu yaş dönemini sağlıklı bir şekilde geçirip ergenlik dönemine geçmeleri için bu dönemin gelişim görevini tamamlamaları gerekmektedir. Anne babası ayrılmış çocuklar orta çocukluk dönemindeki gelişim görevlerini tamamlamadan ergenlik döneminde geçtiklerinde daha büyük sorunlarla karşılaşacaklardır. Sağlıklı bir gelişim ve ergenlik dönemindeki kimlik bunalımı sağlıklı bir şekilde tamamlamaları için ergenlik dönemindeki bireylerin gelişim özellikleri dikkate alınarak programın ergenlik dönemindeki bireylere uygulanıp etkinliğinin sınanması önerilir. Bazen ebeveynler bağlanmanın gerçekleştiği bebeklik

döneminde ya da ebeveynin rol model olduğu ilk çocukluk döneminde evliliklerini boşanma ile noktalamaktadırlar. Böyle bir durumda çocuk ya ebeveynlerinden birini tamamen kaybetmektedir ya da ebeveyniyle sık sık görüşmesi mümkün olmamaktadır. Bu zamanlara denk gelen boşanmalar çocukların temel güven duygularını, bilişsel, sosyal, duygusal ve kişilik gelişimlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle programda gerekli düzenlemeler yapılarak küçük yaş gurubuna da uygulanıp etkililiği değerlendirilebilir.

4. Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Olarak Geliştirilmiş Psiko-eğitim Programı (YOTP) anne babası boşanmış çocuklara yönelik olarak hazırlanmış ve uygulanmıştır. Alan yazında anne babası boşanmış çocuğa yönelik program ile eş zamanlı olarak velayeti taşıyan ebeveynlere verilecek psiko-eğitim programının çocukların boşanmaya uyumlarını artırdığı bildirilmektedir. Bu doğrultuda gelecekteki araştırmalarda anne babası boşanmış çocuklara uygulanacak Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Olarak Geliştirilmiş Psiko-eğitim Programı (YOTP) ile eş zamanlı olarak çocukların velayeti taşıyan ebeveynlerine verilecek psiko-eğitim programının etkililiğinin birlikte incelenmesi önerilebilir.
5. Çalışmada Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Olarak Geliştirilmiş Psiko-eğitim Programının (YOTP) anne babası boşanmış çocukların boşanmaya uyumlarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı, depresyonlarını ise, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmasa da azalttığı belirlenmiştir. Psiko-eğitim programının anne babası boşanmış çocukların depresyon düzeylerini azaltmada etkililiğini artırmak için program içeriğinin yeniden revize edilerek (örneğin, oturum sayısının artırılması, depresyon semptomlarına yönelik içeriğin artırılması vb.) depresyon üzerindeki etkililiğinin incelenmesi önerilebilir. Ayrıca bu çocukların depresyon kaynaklarının boşanmadan dolayı mı yoksa başka faktörlerden mi kaynaklandığını belirlenmesine yönelik nicel ya da nitel araştırmaların yapılması önerilebilir.
6. Anne babasının boşanması nedeniyle kurumlarda (Örneğin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sevgi Evleri) ya da büyükanne ve büyükbaba gibi

yakınlarının yanında ikamet eden çocuklar, velayeti taşıyan anne ya da baba ile ikamet eden çocuklardan farklı yaşantılar ve sorunlar ile karşı karşıyadırlar. Bu nedenle Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Olarak Geliştirilmiş Psiko-eğitim Programının (YOTP) kurumda ya da yakınları ile kamet eden anne babası boşanmış çocuklara da uygulanarak programın etkililiği test edilebilir.

7. Çalışma sırasında oyun terapisi ve oyun tabanlı çalışmaların Türkiye’de oldukça az olduğu, buna karşın uluslararası alanda oyun terapisi ve oyun tabanlı yaklaşımların etkinliğini ortaya koyan çok sayıda çalışmanın olduğu dikkat çekmiştir. Özellikle küçük yaş dönemi olmak üzere çocukluk dönemlerinde dil gelişimi devam etmekte ve çocuklar kendilerini oyun yoluyla daha kolay ve rahat ifade etmektedirler. Dolayısıyla oyun terapisinin odaklandığı yaş grubu ve teorik temeli dikkate alındığında farklı teorik yaklaşımları ele alan oyun terapilerinin ve oyun tabanlı çalışmaların Türkiye’de çocuklarla çalışan araştırmacılar için yararlı olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda farklı teorik temelleri ele alan oyun terapisi yaklaşımlarının Türkiye ölçeğinde etkinliğini sınyan betimsel ve deneysel çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilebilir.

5.3.3. Ailelere Yönelik Öneriler

1. Boşanma çocuk için sadece iki ebeveyn ile birlikte yaşamayı kaybetmek anlamına gelmez. Ebeveynler ile aynı anda görüşmeye ek olarak birçok kaybı da içerir. Bu kayıplar, içinde yaşanan ev, mahalle, arkadaş, komşular, akrabalar, okul, sosyoekonomik düzey gibi kayıplara kadar genişleyebilir. Yaşamında meydan gelen bu kadar çok değişikliğe ve zorluğa çocuğun uyum sağlaması kolay değildir. Çocuğun bu zorluklara ve değişikliklere uyumunu kolaylaştırmak için ebeveynlere çocukları ile birlikte filial terapi almaları önerilebilir.
2. Çocuğun bu süreçte yaşadığı zorluklarla baş edebilmesi ve psikolojik uyumunu sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesi ve velayeti taşıyan eşin, çocuğun diğer ebeveyni ile iletişimini desteklemesi için boşanmış ebeveynlere bu konu ile ilgili seminerler düzenlenmesi ve ebeveynlerin bu seminerlere katılmaları önerilebilir.

3. Boşanma sadece çocuk için değil ebeveynler için de oldukça zor bir süreçtir. Boşanmanın olumsuz ruhsal etkilerini en aza indirmek için ebeveynlerin kendilerinin ve çocuklarının psikolojik yardım almaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, N.V. (2009). *Grupla psikolojik danışma ilke ve teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ağyar, E. (2016). *Oyunun gelişim alanlarına etkisi ve çeşitli örnekler*. H. G. Ogelman, (Ed.), Yaşamın ilk yıllarında oyun: oyuna çok yönlü bakış (s. 114-127) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alpert-Gillis, L. J., Pedro-Carroll, J. L. & Cowen, E. L. (1989). The children of divorce intervention program: development, implementation and evaluation of a program for young urban children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 5, 583- 589. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Altunay, D. (2009). *Psikodrama, 400 ısınma oyunu & yardımcı teknik, çocuk psikodraması oyunları ile temel teknikler ve temel stratejiler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Altunbulak, C. (2011). *İlköğretim ikinci kademedeki boşanmış ve tam aileye sahip öğrenmiş öğrencilerin okul başarıları ve okulda karşılaştıkları problemlerin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Altunkaya, E. (2010). *Anne babası boşanmış ilköğretim öğrencilerinin okul aile ve sosyal ortamlarda yaşadıkları problemlere ilişkin görüşler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.
- Amato, P.R. (1986). Marital conflict, the parent-child relationship and child self-esteem. *Family Relations*, 35, 403-410. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/584368>
- Amato, P.R. (1991). The “child of divorce” as a person prototype: bias in the recall of information about children in divorced families. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 59-69. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/353133?seq=1#page_scan_tab_contents
- Amato, P.R., (1993). Children’s adjustment to divorce: theories, hypotheses and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 1, 23-38. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/352954?seq=1#page_scan_tab_contents
- Amato, P.R. (1994). Life-span adjustment of children to their parents' divorce. *The Future of Children*, 4, 1, 143-164. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/1602482?seq=1#page_scan_tab_contents
- Amato, P. R. (1999). *Children of divorced parents as young adults*. In E. M. Hetherington (Ed), *Coping with divorce, single parenting, and remarriage* (pp. 147-164. New York: Mahway Erbaum.

- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/1566735?seq=1#page_scan_tab_contents
- Amato, P.R. (2001). Children of divorce in the 1990s: an update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 3, 355-370. doi: 10.1037//O893-3200.15.3.355
- Amato, P.R. (2003). Reconciling divergent perspectives: Judith Wallerstein, quantitative family research and children of divorce. *Family Relations*, 52, 332-339. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/3700314?seq=1#page_scan_tab_contents
- Amato, P.R. & Keith, B. (1991a). Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 1, 26-46. Erişim adresi: <https://search.proquest.com>
- Amato, P.R. & Keith, B. (1991b). Parental divorce and adult well-being: a meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 53, 1, 43-58. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Anderson, R. F., Kinney, J. & Gerler, E.R. (1984). The effects of divorce groups on children's classroom behavior and attitudes toward divorce. *Elementary School Guidance & Counseling*, 19, 1, 70-76. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/42868646?seq=1#page_scan_tab_contents
- Andrews, C. (2009). *Who directs the play and why? An exploratory study of directive versus nondirective play therapy* (yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://scholarworks.smith.edu/theses/1169/>
- Angacian, S., Bray, M. A., Kehle, T. J., Byer-Alcorage, G., Theodore, L. A., Cross, K. & Debias, E. (2015). School-based intervention for social skills in children from divorced families. *Journal of Applied School Psychology*, 31, 315-346. doi:10.1080/15377903.2015.1084964
- Anthony, C.J., DiPerna, C., Amato, P.R. (2014). Divorce, approaches to learning, and children's academic achievement: a longitudinal analysis of mediated and moderated effects. *Journal of School Psychology*, 52, 249-261. doi: 10.1016/j.jsp.2014.03.003
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması* (Rapor). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı web sayfasından erişildi: http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54293dab369dc32358ee2b0f/kutuphane_22_halkin_bosanmaya_iliskin_tutumlari_arastirmasi.pdf
- Arifoğlu, B. Ç. (2006). *Çocuklar için boşanmaya uyum programının çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

- Arifoğlu, B., Richard, N. Ő, Razi, G., Öz, F. (2010). Çocuklar için boşanmaya uyum envanteri geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17, 3, 121-127. Erişim adresi: <http://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr>
- Astramovich, R.L. (October 31, 1999). Play therapy theories: a comparison of three approaches. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED435889>
- Axline, V. (1981). *Play therapy, Dibs in search of self*. New York: Ballantine Books.
- Axline, V. (1989). *Play therapy*. New York. Churchill Livingstone.
- Aydın, O. (2009). *Boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ve çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Aydın, R. Ő. (2013). *Yaşam becerileri psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Aygölu, F. ve Özden, M.S. (2015). *Klinik psikolojide bebek, çocuk ve ergen vakalarda ilk görüşmeler*. Ankara. Nobel.
- Baggerly, J. (2004). The effects of child-centered group play therapy on self-concept, depression, and anxiety of children who are homeless. *International Journal of Play Therapy*, 13, 2, 31-51. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Baker, A.L. & Andre, K.C. (2015). *Getting through my parents' divorce a workbook for children coping with divorce, parental alienation, and loyalty conflicts*. Oakland: New harbinger Publications, Inc.
- Bay-Hinitz, A.K. & Wilson, G.R (2005). *A cooperative games intervention for aggressive preschool children*. In L.A., Reddy, T.M., Files-Hall, & C.E. Schaefer, C.E. (Eds.), *Empirically based play interventions for children*. (pp. 191– 211). American Psychological Association (APA).
- Bay-Hinitz, A. K. Peterson, R. P. & Quilitch, R. (1994). Cooperative games: a way to modify aggressive and cooperative behaviors in young children. *Journal of applied behavior analysis*. 27, 435-446. Erişim adresi: <http://onlinelibrary.wiley.com>
- Benedek, E. P., & Brown, C. F. (1997). *Boşanma ve çocuğunuz, çocuğunuzun boşanmanızla baş etmesine nasıl yardımcı olursunuz?* (S. Katlan, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Behmuaras, E. (2003). *The effects o f separation/divorce and conflict on Turkish children: a clinical sample* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3093590)

- Berla, K. A. (2000). *The effects of mandatory divorce counseling and other mediating factors on children's post-divorce adjustment* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3000483)
- Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. (1991). *Ailelerde boşanma vakaları sonucu çocukların geliştirdikleri tepkiler ve bu tepkileri doğuran faktörler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Aile Yazıları 3, Birey, kişilik ve toplum. 152-165.
- Blanco, P. J. & Ray, D. C. (2011). Play therapy in elementary schools: a best practice for improving academic achievement. *Journal of Counseling & Development*, 89, 235-243. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Bonkowski, S. (2005). *Group work with children of divorce*. G. L. Grief & P. H. Ephross, (Eds.), In *Group work with population at risk* (pp. 135-145). New York: Oxford University Press Inc.
- Booth, P. B. & Jernberg, A. M. (2014). *Theraplay bağlanma temelli oyun aracılığıyla ebeveynlere ve çocuklara daha iyi ilişkiler kurmakta yardım etmek*. (M. Gültekin, Çev.). İstanbul: Gün Yayıncılık
- Boring, J. L., Sandler, I. N., Tein, J., Horan, J. J., & Velez, C.E. (2015). Children of divorce—coping with divorce: a randomized control trial of an online prevention program for youth experiencing parental divorce. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 83, 5, 999-1005. doi: 10.1037/a0039567
- Botha, C.J. & Wild, L.G. (2013). Evaluation of a school-based intervention programme for South African children of divorce. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 25, 1, 81–91. doi:10.2989/17280583.2013.768528
- Boylu, A.A. ve Öztop, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyoekonomi*, 1, 208-220. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Bratton, S.C., Ceballos, P.L., Ferebee, K.W. (2009). Integration of structured expressive activities within a humanistic group play therapy format for preadolescents. *The Journal for Specialists in Group Work*, 34, 3, 251–275. doi:10.1080/01933920903033487
- Bratton, S.C., Ceballos, P.L., Sheely-Moore, A.I., Meany-Walen, K., Pronchenko, Y. & Jones L.D. (2013). Head start early mental health intervention: effects of child-centered play therapy on disruptive behaviors. *International Journal of Play Therapy*, 22, 1, 28 – 42. doi:10.1037/a0030318
- Bratton, S. C., & Landreth, G. L. (1995). Filial therapy with single parents: effects on parental acceptance, empathy, and stress. *International Journal of Play Therapy*, 4, 1, 61-80. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Bratton, S.C., Ray, D. Rhine, T. & Jones, L. (2005). The efficacy of play therapy with children: a meta-analytic review of treatment outcomes. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36, 4, 376-390. doi:10.1037/0735-7028.36.4.376

- Briesmeister, J. M. (2004). *The "feeling" and "doing" thermometer: a technique for self-monitoring*. H. G. Kaduson & C.E. Schaefer, (Eds), In 101 favorite play therapy techniques (pp. 98-102). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Brown, L.K. & Brown, M. (2009). *Dinosaurs divorces, a guide for changing families*. New York: Little, Brown and Company.
- Bruner, J. (1983). Play, thought, and language. *Peabody Journal of Education*. 60, 3, pp. 60-69. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/1492180?seq=2#page_scan_tab_contents
- Buckman, J.R. & Barker, C. (2010). Therapeutic orientation preferences in trainee clinical psychologists: personality or training? *Psychotherapy Research*, 20, 3247-258. doi: 10.1080/10503300903352693
- Budak, S. (2009). *Psikoloji szlğ*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, I. (1993). *Ruh hastalığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Kılıçarslan Matbaacılık.
- Burke, D.M. & Van de Streek, L. (1989). Children of divorce; an application of Hammond's group counseling for children. *Elementary School Guidance and Counseling*, 24 (2), 112 – 118. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/42868901?>
- Burroughs, M.S., Wagner, W. W. & Johnson, J.T. (1997). Treatment with children of divorce: a comparison of two types of therapy. *Journal of Divorce, & Marriage*, 27, ¾, 83-99. doi:10.1300/J087v27n03_06
- Büyüköztürk, ř. (2014). *DeneySEL desenler ntest-sontest kontrol grubu*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, ř. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Caillois, R. (2001). *Man, play and games*. (M. Barash, Trans.). Chicago: Universty of Illinois Press.
- Campbell, T. W. (1992). Psychotherapy with children of divorce: the pitfalls of triangulated relationships. *Psychotherapy*, 29, 4, 646-652.
- Canlı, Y. (2017). *Anne- babası boşanmış 12-15 yaşındaki çocuklar ile ayni yaş grubundaki anne –babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve depresyon düzeylerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Cattanach, A. (2003). *Introduction to play therapy*. New York: Brunner-Routledge.

- Cavett, A. M. (2010). *Stress inoculation*. C. E. Schaefer A. A. Drewes, (Eds.), In *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 25-38). New Jersey: John Wiley Sons Inc.
- Cebeci, S. C. T. (2009). *Tam aileye ve tek ebeveyne sahip ailelerden gelen 7-12 yaşları arasındaki çocukların bağlanma stilleri ve kaygı durumları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Chafe, D. V. (2016). Play therapy: concepts and techniques for working with divorce. *Canadian Journal of Counseling and Psychotherapy*, 50, 3-S, 80-92. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Chethik, M. (2001, 8 (3-4)). The play relationship and the therapeutic alliance. *Psychoanalytic Social Work*, , 8, 3-4, 9-20. doi:10.1300/J032v08n03_02
- Chinekesh, A., Kamalian M., Eltemasi, M. Chinekesh, S, Alavi, M. (2014). The effect of group play therapy on social-emotional skills in pre-school children. *Global Journal of Health Science*, 6, 2, 163-167. doi: 10.5539/gjhs.v6n2p163
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Çocuk gelişimi ve ruh sağlığı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Clarke-Stewart, K.A., McCartney, K. Vandell, D. L., Owen, M.T., Booth, C. (2000). Effects of parental separation and divorce on very young children. *Journal of Family Psychology*, 4, 2, 304-326. doi: 10.1037//0893-3200.14.2.304
- Cohen G.J., (November, 2002), Helping children and families deal with divorce and separation. *Pediatrics*, 110 (5), 1019-1024. Erişim adresi: <http://pediatrics.aappublications.org/content/110/5/1019>
- Cohen, E., Chazan, S.A., Lerner, M. & Maimon, E. (2010). Posttraumatic play in young children exposed to terrorism: an empirical study. *Infant Mental Health Journal*, 31, 2, 159-181. doi: 10.1002/imhj.20250
- Crenshaw, D. & Tillman, K. (2014). *Access to the Unconscious*. In C.E. Schaefer, & A.A. Drewes, (Eds.), In *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 25-38). New Jersey: John Wiley Sons Inc.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. Ş. (2007). *Mutlu ve sağlıklı yarınlar için anne-baba eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çalışandemir, F. (2016). *Oyun ve özellikleri*. H. G. Ogelman, (Ed.), Yaşamın ilk yıllarında oyun: oyuna çok yönlü bakış (s. 2-16) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çelik, F. (2006). *Okuldan önceki altın yıllar*. İstanbul: Zambak Yayınları.
- Davlantıs, K. S. & Rogers, S. J. (2015). *The early start Denver model: a play-based intervention for young children with autism spectrum disorders*. L. A. Reddy, T.

- M. Files-Hall & C. E. Schaefer, C.E. (Eds.). In Empirically based play interventions for children (pp. 205–222). Washington: American Psychological Association (APA)
- DeLucia-Waack, J. L. & Gerrity, D. (2001). Effective group work for elementary school–age children whose parents are divorcing. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 9, 3, 273-284. Erişim adresi: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1066480701093006>
- Demirci, E. (2016). *Anne babası boşanmış çocukların gözünden yaşadığı güçlükler: Fenomenolojik bir çalışma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Malatya.
- Doğanay, J. (2002). *Anasınıfına devam eden çocukların ebeveynlerinin çocuk oyun ve oyuncakları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Dönmez, N. B. (1992). *Üniversite çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü ve kız meslek lisesi öğrencileri için; Oyun kitabı*. İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede iletişim ve etkileşim*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Durualp, E. (2009). *Anasınıfına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum ve becerilerine oyun temelli sosyal beceri eğitiminin etkisinin incelenmesi: Çankırı örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Elkind, D. (2011). *Oyunun gücü*. (B. Onur, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Emery, R. E. (1982). Interparental conflict and the children of discord and divorce. *Psychological Bulletin*, 92, 2, 310-330. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/docview/614292144?accountid=16701>
- Emery, R. E. (2013). *Evlilik, boşanma ve çocukların uyumu*. (E. O. Gezmiş, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erikson, E. (1977). *Childhood and society*. London: Palladin.
- Erol, B. (2005). *Grup rehberliği programının ilköğretim II. Kademedeki okuyan boşanmış aile çocuklarının uyum düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Ersanlı, K. (2012a). *Ben olmak istiyorum*. Ankara: DH Basın Yayın.
- Ersanlı, K. (2012b). *Davranışlarımız*. Samsun: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2014. (2015, Nisan). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 18628. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=18628>

- Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2015. (2016, Mart). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 21515. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515>
- Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2016. (2017, Mart). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 24642. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24642>
- Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2017. (2018, Mart). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 27593. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=27593>
- Faber, A.J. (2006). *Early adolescent adjustment following a marital transition: a growth model and analysis*. Unpublished doctoral dissertation, (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No.3232172)
- Fagan, P.F. & Churchill, A. (2012). The effects of divorce on children. *Marriage & Religion Research Institute*, 11, 1-48. Erişim adresi: http://marri.us/wp-content/uploads/publications/research_papers/EF12A22.pdf
- Fine, M. A. (1997). Helping children cope with marital conflict, divorce, and remarriage. *Psychotherapy in Practice*, 3, 1, pp. 55–67. Erişim adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/%28SICI%291520-6572%28199721%293%3A1%3C55%3A%3AAID-SESS5%3E3.0.CO%3B2-7>
- Flahive, M. W. & Ray, D. (2007). Effect of group sandtray therapy with preadolescents. *The Journal for Specialists in Group Work*, 32, 4, 62–382. doi: 10.1080/01933920701476706
- Freud, S. (1908). Creative writers and day-dreaming. Erişim adresi: <http://gbelic.org/courses/representation-language/readings/freud-creativewritersanddaydreaming.pdf>
- Furstenberg, F.F& Kiernan, K. E. (2001). Delayed parental divorce: how much do children benefit? *Journal of Marriage and Family*, 63, 446-457. doi: 10.1111/j.1741-3737.2001.00446.x/abstract
- Gallo-Lopez, L. (2006). *A Creative play therapy approach to the group treatment of young sexually abused children*. H. G., Kaduson & C. E., Schafer, (Eds.) In *Short-term play therapy for children* (pp. 245-272). New York: The Guilford Press.
- Garza, Y. & Bratton, S.C. (2005). School-based child-centered play therapy with hispanic children: outcomes and cultural considerations. *International Journal of Play Therapy*, 14, 1, 51-79. Erişim adresi: <https://search.proquest.com>
- Gaskill, R. (2014). Empathy. In C.E. Schaefer, & A.A. Drewes, (Eds.), In *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 195-209). New Jersey: John Wiley Sons Inc.

- Geldard, K. & Geldard, D. (2011). *Çocukla psikoterapötik görüşme: giriş niteliğinde uygulamalı bir rehber*. (G. Erden ve Ç. Kudiaki, Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Gilman, J., Schneider, D. & Shulak, R. (2005). Children's ability to cope post divorce: the effects of kids' turn intervention program on 7 to 9 years olds. *Journal of Divorce & Remarriage*, 42, (3-4), 109-126. doi: 10.1300/J087v42n03_07
- Gizir, C.A. (2012). *Psikolojik danışma gruplarında başlangıç aşaması*. A. Demir ve S. Koydemir, (Ed.), *Grupla psikolojik danışma (107-122) içinde*. Ankara: Pegem Akademi.
- Green, E. J. (2013). Jungian analitik oyun terapisi. C.E.Schaefer (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri (61-86) içinde*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Green, E. J. (2016). *Çocuk ve ergenlerle Jungcu oyun terapisi el kitabı*. (N. Cihanşümül Maral, Çev.). İstanbul: Nobel Yaşam Yayınları.
- Grych, J.H. & Fincham, F.D. (1992). Interventions for Children of Divorce: Toward Greater Integration of Research and Action, *Psychological Bulletin*, 111, 3, 434-454. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Goldstein, J. (2012). *Play in children's development, health and well-being*. Erişim adresi: <http://digitalcraft.wdka.nl/mediawiki/images/4/4e/Play-in-children-s-development-health-and-well-being-feb-2012.pdf>
- Guernsey, B. (1964). Filial therapy: description and rationale. *Journal of Consulting Psychology* 1964, 28, 4, 304-310. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/docview/614263814?accountid=16701>
- Guidubaldi, J., Cleminshaw, H. K., Perry, J. D., & McLoughlin, C. S. (1983). The impact of parental divorce on children: Report of the nationwide NASP study. *School Psychology Review*, 12, 300-323.
- Guidubaldi, J. & Perry, G.J. (1985). Divorce and mental health sequelae for children: a two-year follow-up of a nationwide sample. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24, 5, 531-537. Erişim adresi: [http://www.jaacap.com/article/S0002-7138\(09\)60053-4/pdf](http://www.jaacap.com/article/S0002-7138(09)60053-4/pdf)
- Guitierrez, M. Del R. (1996). *Comparisons of interparental conflict. parent-child relationship, discipline, social support and children's adjustment to divorce between Latino and Anglo children*. (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 9729121)
- Güler, G. (1993). *Boşanmış aile çocuklarında görülen ruhsal sorunlar ve hemşirelik yaklaşımının araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Güler, G. (2017). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu ve boşanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*. 3, 3, 225-228. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/>

- Gürsoy, F. (2002, Sayı: 6). Boşanma dram değildir... *Çocuk Çocuk Dergisi*, s. 18-19.
- Gwyn, C. A. & Brantley, H. T. (1987). Effects of a divorce group intervention for elementary school children. *Psychology in the Schools*, 24, 161-164. Erişim adresi: <https://onlinelibrary.wiley.com>
- Hambridge, G. (2002). *Structured play therapy*. C. E. Schaefer, & D. Cangelosi (Eds.), In *Play therapy techniques* (pp. 75-92). Connecticut: Jason Aronson Inc.
- Hammond, J. M. (1981). Loss of the family unit: counseling groups to help kids. *The Personnel and Guidance Journal*, 59, 392-394. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Heegaard, M.E. (2016). *Annem ve babam boşanıyor, ebeveynleri ayrılan çocuklara yardım*. (C. Kınık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1991.)
- Hetherington, E. M. (1989). Coping with family transitions: winners, losers, and survivors. *Child Development*, 60, 1-14. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Hetherington, E.M. & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: a risk and resiliency perspective. *J. Child Psychol. Psychiat*, 40, 1, 129-40. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Hetherington, E. M., Cox, M., Cox, R. (1985). Long-term effects of divorce and remarriage on the adjustment of children. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 24, 5, 518-530. Erişim adresi: <http://www.jaacap.com/>
- Hetherington, E. M., Stanley-Hagan, M. & Anderson, E.R. (1989). Marital transition: a child's perspective. *American Psychologist*, 44, 2 303-312. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Hetherington, E.M., Clingempeel, W.G., Deal, J.E., Hagan, M.S., Hollier, E.E., Lindner, M.S., MacCoby, E.E., Brown, J.C., O'Connor, T.G., Eisenberg, M., Rice, A.M. & Bennion, L.D. (1992). Coping with marital transitions: a family systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 57, 2/3, 1-14. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/1166050?&seq=1#page_scan_tab_contents
- Hoffman, J. & Russ, S. W. (2012). Pretend play, creativity and emotion regulation in children. *Psychology of Aesthetics and the arts*, 6, 2, 175-184. doi: 10.1037/a0026299
- Hoyt, L A., Cowen, E.L., Pedro-Carrol, J.L. & Alpert-Gillis, L. J. (1990). Anxiety and depression in young children of divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19, 1, 26-32. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Huure, T., Junkkari, H. & Aro, H. (2006). Long-term psychosocial effects of parental divorce a follow-up study from adolescence to adulthood. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*, 256, 256–263. doi: 10.1007/s00406-006-0641-y

- Huzinga, J. (1980). *Homo ludens, a study of the play element in culture*. Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Jagodic, G. K., Kontac, K., & Zubenko, W. N. (2002). *Group interventions for children in crisis*. W. N. Zubenko, & J. Capozzoli, (Eds.), In *Children and disasters: a practical guide to healing and recovery* (pp. 135-158). New York: Oxford University Press.
- Jayne, K.M. & Ray, D.C. (2016). Child Centered Play Therapy as a comprehensive school counseling approach: directions for research and practice. *Person-Centered & Experiential Psychotherapies*, 15, 1, 5-18. doi: 10.1080/14779757.2015.1132757
- Jekielek, J. M. (1998). Parental conflict, marital disruption and children's emotional well-being. *Social Forces*.76, 3, 905-935. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Jones, M. (2007). *Çocuk ve oyun, 0-5 yaş arası çocuklar için oyun, oyuncak ve etkinlikler*. (A. Çayır, Çev.). İstanbul. Kaknüs Yayınları.
- Jones, E. M. & Landreth, G. (2002). The efficacy of intensive individual play therapy for chronically ill children. *International Journal of Play Therapy*, 11, 1, 117-140. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Johnson, C. (2000). *A group intervention programme for adolescents of divorce*. Unpublished Master's thesis, University of South Africa. (yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <http://uir.unisa.ac.za/discover>
- Johnson, D.B., Pedro-Caroll, J.L. & Demanchick, S.P. (2005). *The mental health project: a play intervention for school age children*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall & C. E. Schaefer, C.E. (Eds.), In *Empirically based play interventions for children* (pp. 13-30). American Psychological Association (APA).
- Johnson, M.R. ve Kremier, J.L. (2005). *Guided fantasy play for chronically ill children: a critical review*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall, & C. E. Schaefer, (Eds.), In *Empirically based play interventions for children* (pp. 105-122). American Psychological Association (APA).
- Johnston, J. R. (1994). High-conflict divorce. *Children and Divorce, The Future of Children*. 4(1). 165-182. Los Altos, CA: John and Lucile Packard Foundation. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/1602483?seq=1#page_scan_tab_contents
- Johnston, J., Roseby, V. & Kuehnle, K. (2009). *In the name of the child: a developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce*. New York: Springer Publishing Company.
- Kaduson, H. G. (2006). *Release play therapy for children with posttraumatic stress disorder*. H. G., Kaduson & C. E., Schafer, (Eds.) In *Short-term play therapy for children* (pp. 3-21). New York: The Guilford Press.

- Kaduson, H. G. (2013). *Serbest bırakma oyun terapisi*. C.E.Schaefer (Ed.), Oyun terapisinin temelleri (105–126) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaduson, H. G. & Schaefer, C.E. (Eds.). (2004). *101 favorite play therapy techniques*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Kahyaoğlu, H. (2011). *Oyun terapisi nedir?*. (2015, 3 Aralık). Erişim adresi: <http://www.baliklirum.com/MakaleDetay.aspx?mID=XVhKctc%2FNm4%3D>.
- Karahan (2012). *Boşanma sonrası yaşama uyum*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Karakuş, S. (2003). *Anne–babası boşanmış ve boşanmamış çocukların depresyon düzeylerinin incelenmesi ve okul başarısına yansımaları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Kalter, N. (1977). Children of divorce in an outpatient psychiatric population. *Amer J. Orthopsychiat*, 47, 1, 40-51. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Kalter, N. ve Rembar, J. (1981). The significance of a child's age at the time of parental divorce. *Amer J. Orthopsychiat*, 47, 1, 85-100. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Kelly, J. B. (2007). Children's living arrangements following separation and divorce: insights from empirical and clinical research. *Family Process*, 46, 1, 35-52. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Kelly, J. B., & Emery, R.E. (2003). Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 4, 352-362. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/3700316?seq=1#page_scan_tab_contents
- Kelly, M. M. & Odenwalt, H. (2006). *Treatment of sexually abused*. Schaefer, S.E. & Kaduson, H. G., (Eds.), In *Contemporary play therapy theory, research and practice* (pp. 186-211). New York: The Guilford Press.
- Kelly, J. B. & Wallerstein, J. S. (1976). The effects of parental divorce: experiences of the child in early latency. *Amer. J. Orthopsychiat*. 46(1), 20-32. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Kenney-Noziska, S. & Lowenstein, L. (2017). *Boşanmış aile çocukları ile oyun terapisi: yönlendirilmiş yaklaşım*. D. A. Crenshaw & A.L. Stewart, (Eds.), *Oyun terapisi kapsamlı teori ve uygulama rehberi* (322-337) içinde. İstanbul: APAMER Psikoloji Yayınları.
- Kenney-Noziska, S.G., Schaefer, C.E. & Homeyer, L.E. (2012). Beyond directive or nondirective: moving the conversation forward. *International Journal of Play Therapy*, 21, 4, 244–252. doi: 10.1037/a0028910
- Ketterman, G. (1998). *Anne babaların en çok sorduğu soruların cevapları*, (H. Gürel, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.

- Kılıç, Ş. (2016). Oyun terapisi. H. G. Ogelman, (Ed.), *Yaşamın ilk yıllarında oyun: oyuna çok yönlü bakış* (s. 396-417) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kılıçarslan, F. (2010). Çocuk ve aile sorunlarının terapi ile tedavisi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kılıçarslan, F. (2010). *Çocuk ve aile sorunlarının terapi ile tedavisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Knell, S.M. (1998). Cognitive-behavioral play therapy. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27, 1, 28-33. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Knell, S. M. (2009). *Cognitive-behavioral play therapy theory and applications*. Athena A. Drewes, (Ed.). In *Blending play therapy with cognitive behavioral therapy* (pp.117-133). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Knell, S. M.. (2013). *Bilişsel davranışçı oyun terapisi* C.E.Schaefer (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 313-328) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Knell, S. M. & Dasari, M. (2015). *Cognitive-behavioral play therapy for anxiety and depression*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall & C. E. Schaefer, C.E. (Eds.). In *Empirically based play interventions for children* (pp. 77-94). Washington: American Psychological Association (APA).
- Knell, S. M. & Ruma, C.D. (2015). *Cinsel istismara uğramış çocuklarla oyun terapisi*. M. A. Reinecke, F. M. Datillo, A. Freeman, (Ed.), *Çocuklar ve ergenlerle bilişsel terapi klinik uygulamalar için vaka kitabı* (613-662) içinde. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Koçkaya, S. (2016). *Okul öncesi çocuklarının çekingenlik davranışları üzerine oyun terapisi uygulamalarının etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Kot, S., Landreth, G. L. & Giardino, M. (1998) Intensive child-centered play therapy with child witnesses of domestic violence *International Journal of Play Therapy*, 7, 2, 17-36. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Kot, S. & Tyndall-Lind, A. (2005). *Intensive play therapy with child witness of domestic violence*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall, & C. E. Schaefer, C.E. (Eds.). In *Empirically based play interventions for children* (pp. 31-10). American Psychological Association (APA).
- Kottman, T. (2011). *Play therapy basics and beyond*. Alexandria: American Counseling Association.
- Kottman, T. (2013). Adlerian oyun terapisi C.E. Schaefer, (Ed.). *Oyun terapisinin temelleri* (87-104) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kottman, T. (2014). *Positive emotions*. C.E. Schaefer, & A.A. Drewes, (Eds.), In *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 103-120). New Jersey: John Wiley Sons Inc.

- Kottman, T. & Meany-Wallen, K. (2016). *Partners in play: an Adlerian approach to play therapy*. Alexandria: American Counseling Association
- La Greca, A.M. & Santogrossi, D.A. (1980). Social skills training with elementary school students: a behavioral group approach. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48, 2, 220-227. Erişim adresi: <https://search.proquest.com>
- Lamb, M.E., Sternberg, K. J. & Thompson, R.A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment. *Family and Conciliation Courts Review*, 35, 4, 393-404. Erişim adresi: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.174-1617.1997.tb00482.x/abstract>
- Landreth, G. L. (2011). *Oyun terapisi ilişki sanatı*. (S. Yazıcı, Çev.). İzmit: Altın Kalem Yayınları.
- Lansford, J.E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological science*, 4, 2,140-152. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Lauman, G. M. (2002). *The impact of a school-based intervention program on the divorce adjustment of latency-aged children: an evaluation of the rainbows program* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3044153)
- Lengua, L. J., Wolchik, S.A., Sandler, I.N. & West, S. G. (2000). The additive and interactive effects of parenting and temperament in predicting adjustment problems of children of divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29, 2, 232-244. doi: 10.1207/S15374424jccp2902_9
- Levy, D. M. (1938). "Release therapy" in young children. *Psychiatry* 1, 387-389. Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00332747.1938.11022205?needAccess=true>
- Levy, A. J. (2013). Oyun Terapisine psikanalitik yaklaşımlar. C. E. Schaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (43-60) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Long, N., Forehand, R., Fauber, R., & Brody, G. (1987). Self-perceived and independently observed competence of young adolescents as a function of parental marital conflict and recent divorce. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 15-27. Erişim adresi: <https://link.springer.com/>
- Lowenstein, L. (2002). *More creative interventions for troubled children & youth*. Toronto: Champion Press.
- Lowenstein, L. (2006). *Creative interventions for children of divorce*. Toronto: Champion Press.
- Lowenstein, L. (2013). *Cory helps kids cope with divorce playful therapeutic activities for young children*. Toronto: Champion Press.

- Ludlow, W. & Williams, M. K. (2006). *Short-term group play therapy for children whose parents are divorcing*. H. G., Kaduson & C. E., Schafer, (Eds.), In *Short-term play therapy for children* (pp. 304-335). New York: The Guilford Press.
- Maes, S. D., De Mol, J., & Buysse, A. (2011). Children's experiences and meaning construction on parental divorce: A focus group study. *Childhood*, 19, 2, 266–279. Doi:10.1177/0907568211421220
- Madden-Derdich, D. A. & Leonard, S. A. (2000). Parental role identity and fathers' involvement in coparental interaction after divorce: fathers' perspectives. *Family Relations*, 2000, 49, 311–318. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/585896>
- Madden-Derdich, D. A. & Leonard, S.A. (2002). Shared experiences, unique realities: formerly married mothers' and fathers' perceptions of parenting and custody after divorce. *Family Relations*, 51, 37-45. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/3700297?seq=1#page_scan_tab_contents
- Mahmud, Z., Yunn, Y. P., Aziz, R., Salleh, A. & Amat, S. (2011). Counseling children of divorce. *World Applied Sciences Journal*, 14, 21-27. Erişim adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/ef31/f908df72732feb1199b446cdb9ecde682161.pdf>
- Mahon, N. E., Yarcheski, A. & Yarcheski, T. J. (2003). Anger, anxiety, and depression in early adolescents from intact and divorced families. *Journal of Pediatric Nursing*, 18, 4, 267-273. doi:0.1053/S0882-5963(03)00086-1
- Margolin, S. (1996). *Complete group counseling program for children of divorce*. San Francisco: Jossey-Bass A Wiley Imprint.
- Masurel, C. (2003). *Two homes*. Massachusetts: Candlewick Press.
- McMahon, L. (2005). *The handbook of play therapy*. New York: Brunener Routledge.
- McPhee, J. T. (1984). Ambiguity and change in the post-divorce family: towards a model of divorce adjustment. *Journal of Divorce*. 8, 2, 1-15. Erişim adresi: <http://psycnet.apa.org/record/1986-06226-001>
- Meany-Walen, K. K., Kottman, T. Bullis, Q. & Taylor, D. D. (2015). Effects of Adlerian play therapy on children's externalizing behavior. *Journal of Counseling & Development*, 93, 4, 418-428. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Milli Eğitim Bakanlığı (2014). *Çocuk gelişimi ve eğitimi oyun etkililiği-I*. (2017, 3 Aralık). Erişim adresi: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Oyun%20Etkinlikleri%20-1.pdf
- Montessori, M. (1949). *The absorbent mind*. İndia: The Theosophical publishing house.
- Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye giriş*. (S. Karakaş, R. Eski, Çev.). Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

- Moulton, L.P. (1991). *The impact of group counseling and stress management on reported depression, anxiety, attitude toward divorce, school functioning, and behavior of children of divorce*. (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 9130002)
- Moustakas, C. E. (1953). *Children in play therapy a key to understanding normal and disturbed emotions*. New York: McGraw-Hill Book Company, Inc.
- Munns, E. (2013). *Theraplay: bağlanmayı geliştirici oyun terapisi*. C.E: Schaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 275-296) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Murphy Jones, E. & Carnes-Holt, K. (2010). *The efficacy of intensive individual child-centered play therapy for chronically ill children*. J. N. Baggerly, D. C. Ray, S.C. Bratton, (Eds.), In *Child-centered play therapy research the evidence base for effective practice* (pp. 51-67). New Jersey: John Wiley Sons Inc.
- Nash, J. B. & Schaefer, C. E. (2013). *Oyun terapisi: temel kavramlar ve uygulamalar*. C. E. Schaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 3-14) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Neuman, M. G. (1998). *Helping your kids cope with divorce the sandcastles way*. New York: Random House Inc.
- Nims, D.R. (2013). *Çözüm odaklı oyun terapisi: çocukların ve ailelerin çözüm üretmelerine yardım etmek*. C.E. Schaefer (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 297-312) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Norton, C.C. ve Norton, B.E. (2013). *Deneyimsel oyun terapisi*. C. E. Schaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 3-14) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nutku, Ö. (1998). *Oyun, çocuk ve tiyatro*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Oaklander, V. (2013). *Gestalt oyun terapisi*. C. E. Schaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 3-14) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- O'Connor, K. (2013). *Ekosistemik oyun terapisi*. C.E. Shaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 253-272) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- O'Connor, K. J. (2016). *Ekosystemic play therapy*. K. J. O'Connor, C.E. Schaefer, L.D. Braverman, (Eds.), In *Handbook of play therapy* (195-226). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Ojiambo, D. & Bratton, S.C. (2014). Effects of group activity play therapy on problem behaviors of preadolescent Ugandan orphans. *Journal of Counseling & Development*, 42, 355-365. doi:0.1002/j.1556-6676.2014.00163.x
- Oktay, A. (2013). *Oyuna kuramsal yaklaşım*. Ü. Tüfekçioğlu, (Ed.), *Çocukta oyun gelişimi* (37-54) içinde. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Öğretir, A. D. (2008). Oyun ve oyun terapisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 94-100. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/69642>
- Öktem, F. (1999). *Oyun tedavisi*. A. Ekşi, (Ed.), Ben hasta değilim (682-698) içinde. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.
- Öngider, N. (2006). *Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik doyumu üzerindeki etkileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Öngider, N. (2011). Anksiyete düzeyleri açısından boşanmış ve evli anneler ile çocuklarının incelenmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*; 48, 66-70. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Öz, İ. (2005). *Çocuk olmak, çocuk ve aile*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Özağı, A. (2007). *Depresyon düzeyi yüksek parçalanmış aile çocuklarıyla yapılan eğitsel grup oyunlarının depresyon düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Özdoğan, B. (2004). *Çocuk ve oyun çocuğa oyunla yardım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özen, D. Ş. (1998). *Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Özgüven, İ. E. (2014), *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özkaya, B. T. (2015). Ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerine odaklanan bir oyun terapisi yaklaşımı: filial terapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 208-220. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Öztürk, M. (2005). Boşanma ve boşanmış aile çocukları. *Popüler Psikiyatri Dergisi*, 03 (25), 10-13.
- Öztürk, M. (2014). *99 sayfada boşanmış ailelerde çocuk*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Öztürk, S. (2006). *Anne-babası boşanmış 9-13 yaşlarındaki çocuklar ile aynı yaş grubundaki anne-babası boşanmamış çocukların benlik saygısı ve kaygı düzeyleri ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Packman, J. & Bratton, S. C. (2003). A school-based group/play activity therapy intervention with learning-disabled preadolescents exhibiting behavior problems. *International Journal of Play Therapy*, 12, 2, 7-29. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>

- Pampliega, A. M., Aguado, V., Corral, S., Cormenzana, S., Merino, L. & İriarte, L. (2015). Protecting children after a divorce: efficacy of egokitzen—an intervention program for parents on children’s adjustment. *J Child Fam Stud*, 24, 3782–3792. doi:10.1007/s10826-015-0186-7
- Parker, N. & O’Brein, P. (2011). Play therapy-reaching the child with autism. *International Journal of Special Education*, 26, 1, 80-87. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Pearson, B.L., Russ, S.W., & Spannagel, S. A. (2008). Pretend play and positive psychology: natural companions. *The Journal of Positive Psychology*, 3, 2, 110-119. doi:10.1080/17439760701760617
- Pedro-Carrol, J. L. & Alpert-Gillis, L. J. (1997). Preventive interventions for children of divorce: a developmental model for 5 and 6 year old children. *The Journal of Primary Prevention*, 18, 1, 5-23. Erişim adresi: <https://link.springer.com/>
- Pedro-Carrol, J. L., Alpert-Gillis, L.J. & Cowen, E. L. (1992). An evaluation of the efficacy a preventive intervention for 4th-6th Grade Urban Children of Divorce. *The Journal of Primary Prevention* 13, 2, 115-130. Erişim adresi: <https://link.springer.com/>
- Pedro-Carroll, J. L. & Cowen, E. L. (1985). The children of divorce intervention program: an investigation of the efficacy of a school – based prevention program. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53, 5, 603 – 611. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Pedro-Carroll, J. & Jones, S.H. (2005). *A preventive play intervention to foster children’s resilience in the aftermath of divorce*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall, & C.E. Schaefer, C.E. (Eds.). In *Empirically based play interventions for children* (pp. 51–75). American Psychological Association (APA).
- Pedro-Carroll, J.L., Sutton, S.E. & Wyman, P.A. (1999). A two – year follow – up evaluation of a preventive intervention for young children of divorce. *School Psychology Review*, 28, 3, 467–476. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Pehlivan, H. (2005). *Oyun ve öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Peters, B. & Ehrenberg, M. F. (2008). The influence of parental separation and divorce on father–child relationships. *Journal Divorce Remarriage*, 49, 1-2, 78-109. doi:10.1080/10502550801973005
- Pırtık, Ş. (2013). *Boşanmış ve tam aileden gelen okul öncesi çocukların sosyal beceri ve akran tepkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Piaget, J. (1999). *Play, dreams and imitation*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Pincus, D. B., Eyberg, S. M., & Choate, M. L. (2005). Adapting parent-child interaction therapy for young children with separation anxiety disorder.

Education and Treatment of Children, 28, 2, 163-181. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/42899839?seq=1#page_scan_tab_contents

- Plotkin, L. (2011). *Children's adjustment following parental divorce: how effective is sandtray play therapy?* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3466536)
- Plutchik R. (1990). *Evaluitional bases of empathy* In N. Eisenberg & J. Strayer (Eds.), *Empathy and its development* (pp. 38-46). New York: Cambridge University Press.
- Post, P. (2010). *Child-centered kinder training for teachers of preschool children deemed at risk*. J.N. Baggerly, D.C. Ray, S.C. Bratton (Ed.), In *Child-centered play therapy research the evidence base for effective practice* (pp. 309-326). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Prendiwille, S. (2014). *Accelerated psychological development*. C.E. Schaefer, & A.A. Drewes, (Eds.), In *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 255-268). New Jersey: John Wiley Sons Inc.
- Prokop, M.S. (2012). *Kids' divorce workbook*. Warren: Alegra House Publishers.
- Punnet, A. F. (2016). *Psychoanalytic and jungian play therapy*. K. J. O'Connor, C.E. Schaefer, L.D. Braverman, (Eds.), In *Handbook of play therapy* (pp. 63-92). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Rae, W.A. & Sullivan, J.R. (2005). *A review of play interventions for hospitalized children*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall, & C.E. Schaefer, (Eds.). In *Empirically based play interventions for children* (pp. 123-142). American Psychological Association (APA).
- Rasmussen L.A. & Cunningham C. (1995), *Focused play therapy and non-directive play therapy: can they be integrated*. *Journal of Child Sexual Abuse*. 4, 1, 1-20. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Ray, D. C. (2010). *Play therapy with children exhibiting ADHD*. S. C. Bratton, J. N. Baggerly & D. C. Ray, (Eds.), *Child centered play therapy* (pp. 123-142). New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Ray, D., Bratton, S., Rhine, T. & Jones, L. (2001). *The effectiveness of play therapy: responding to the critics*. *International Journal of Play Therapy*, 10, 1, 85-108. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Reddy, L. A., Springer, C., Files-Hall, T.M., Benisz, E. Hauch, Y., Braunstein, D. & Atamanoff, T. (2005). *Child adhd multimodal program: an empirically supported intervention for young children with adhd*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall and C.E. Schaefer (Eds.), In *Empirically based play interventions for children* (pp. 145-167). American Psychological Association.

- Reddy, L. A. (2010). *Group play interventions for children with attention deficit/hyperactivity disorder*. A. A. Drewes, & C. E. Schaefer, (Eds.), In *School based play therapy* (pp. 307-329) New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Richardson, S. & McCabe, M.P. (2001). Parental divorce during adolescence and adjustment early in adulthood. *Adolescence*, 36-467-489. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Robinson, S. (2011). What play therapists do within the therapeutic relationship of humanistic/non-directive play therapy. *Pastoral Care in Education*, 29, 3, 207-220. doi:10.1080/02643944.2011.599858
- Robinson, A., Simpson, C. & Hott, B.L. (2017). The effects of child-centered play therapy on the behavioral performance of three first grade students with adhd. *International Journal of Play Therapy*, 26, 2, 73-83. doi:10.1037/pla0000047
- Roherty, G. M. (2000). *Divorce adjustment in pre-adolescent children, and the rainbows support group intervention* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 9977720)
- Rose, S. R. (2009). A review of effectiveness of group work with children of divorce. *Social Work with Groups*, 32, 222–229. doi:0.1080/01609510902774315
- Rotz, D. (2016). Why have divorce rates fallen? the role of women's age at marriage. *The Journal of Human Resources*, 51, 4, 961-1002. doi: 10.3368/jhr.51.4.0214-6224R
- Rousseau, J.J. (1956). *Emil*. Türkiye Yayınevi.
- Russ, S.W. (1998). Play, creativity, and adaptive functioning: implications for play interventions. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27, 4, 469-480. doi: 10.1207/s15374424jccp2704_11
- Russ, S.W. (2003). Play and creativity: developmental issues. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 47, 3, 291-303. doi:10.1080/00313830308594
- Russ, S. W. (2004). *Play in child development and psychotherapy, toward empirically supported practice*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Russ, S.W. (2013). *Pretend play in childhood: foundation of adult creativity*. Psychological Association. Washington: USA. [S. Russ tarafından yayına hazırlanan *Pretend play in childhood: foundation of adult creativity* başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *American Journal of Play*, Spring 2014, <http://www.journalofplay.org/sites/www.journalofplay.org/files/pdf-articles/6-3-book-review-2.pdf>
- Russ, S. W., Robins, A. L. & Christian, B. A. (1999). Pretend play: longitudinal prediction of creativity and affect in fantasy in children, 12, 2, 129-139. doi: 10.1207/s15326934crj1202_5

- Russ, S.W. & Wallace, C.E. (2014). *Creative Problem Solving*. In C.E. Schaefer, & A.A. Drewes, (Eds.), *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 213-223). New Jersey: John Wiley Sons Inc.
- Salk, L. (1995). *Bebeklikten yetişkinliğe çocuğun duygusal sorunları*. (E. Onur, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1987.)
- Sameck, A.M. (1990). *A structured small group counseling intervention to assist children with adjustment to divorce* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 9121655)
- Saracho, O. N. & Spodek, B. (1995). Children's play and early childhood: Insights from history and theory. *Journal of Education*, 177, 3, 129-149. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/42742374>
- Schab, L. M. (2008). *The divorce workbook for children help for kids to overcome difficult family changes & grow up happy*. Oakland: New Harbinger Publications, Inc.
- Schab, L. M. (2016). *Kaygı ergenler için çalışma kitabı*. (F. Öktem, Çev.). İstanbul: Nobel Yaşam.
- Schaefer, C.E. (1999). Curative factors in play therapy. *The Journal for the Professional Counselor*. 14 (1), 7 – 16. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED442019.pdf#page=11>
- Schaefer, C. E. (2013). *Oyun terapisinin temelleri*. (B. T. Özkaya, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schaefer, C.E. & Cangelosi, D. (Eds.). (2002). *Play therapy techniques*. Connecticut: Jason Aranson Inc.
- Schaefer, C. E. & Cangelosi, D. (Eds.). (2016). *Essential play therapy techniques time-tested approaches*. New Jersey: The Guilford Press.
- Schaefer, C., & Drewes, A. (2009). *The therapeutic powers of play and play therapy*. In A. Drewes (Ed.). *Blending play therapy with cognitive behavioral therapy: evidence-based and other effective treatment and techniques* (pp. 3–15). Hoboken, New Jersey: Wiley & Sons, Inc.
- Schaefer, C.E. & Drewes, A. A. (2010). *The therapeutic powers of play and play therapy*. A. A. Drewes, & C. E. Schaefer, (Eds.). In *School based play therapy* (pp. 3 - 16) New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Schaefer, C.E. & Drewes, A. A. (2013). *Oyunun ve oyun terapisinin terapötik güçleri*. C. E. Schaefer, (Ed.), *Oyun terapisinin temelleri* (s. 15-26) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schumann, B.R. (2004). *Effects of child-centered play therapy and curriculum-based small-group guidance on the behaviors of children referred for aggression in an*

- elementary school setting* (Doktora Tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3157495)
- Seja, A. L., & Russ, S.W. (1999). Children's fantasy play and emotional understanding. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28, 269–277. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Seltzer, J.A. (1991). Relationships between fathers and children who live apart: the fathers role after separation. *J Marriage Fam*, 53, 1, 79-101. Erişim adresi <https://search.proquest.com/>
- Senko, I. M. (2016). *What do the children have to say?: children's perceptions of the children of divorce intervention program* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 10172544)
- Sevinç, M. (2004). *Erken çocukluk gelişimi ve eğitiminde oyun*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Seyfik, G. (2016). *Boşanmış ailelerin kız çocuklarında yeme tutumu bozukluğunun incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Sezici, E. (2013). *Okul öncesi çocuklarda oyun terapisinin sosyal yetkinlik ve davranış yönetimine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Shelby, J.S. & Felix, E.D. (2005). *Posttraumatic play therapy: the need for an integrative model of directive and nondirective approaches*. L. A. Reddy, T. M. Files-Hall, & C. E. Schaefer, (Eds.). In *Empirically based play interventions for children* (pp. 79 – 103). American Psychological Association (APA).
- Simons, R.L., Lin, K., Gordon, L.C., Conger, R.D. & Lorenz, F.O. (1999). Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 4, 1020-1033. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/354021?&seq=1#page_scan_tab_contents
- Singer, D.G., & Singer, J.L. (1990). *The house of make-believe: Children's play and the developing imagination*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Stathakos, P. & Roehrle, B. (2003). The effectiveness of intervention programmes for children of divorce - a meta-analysis. *International Journal of Mental Health Promotion*, 5, 1, 31-37. doi:10.1080/14623730.2003.9721894
- Stevenson, B. J. & Wolfers, J. (2007). Marriage and divorce: changes and their driving forces. *Journal of Academic Perspectives*, 21, 2, 27-52. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Stolberg, A. L., & Garrison, K. M.I. (1985). Evaluating a primary prevention program for children of divorce. *American Journal Of Community Psychology*, 13, 2, 111 – 124. Erişim adresi: <https://link.springer.com/>

- Stulmaker, H. L. & Ray, D. C. (2015). Child-centered play therapy with young children who are anxious: A controlled trial. *Children and Youth Services Review*, 57, 127–133. Doi: [10.1016/j.childyouth.2015.08.005](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.08.005)
- Swan, K.L. & Ray, D.C. (2014). Effects of child centered play therapy on irritability and hyperactivity behaviors of children with intellectual disabilities. *Journal of Humanistic Counseling*, 53, 2, 120-133. doi:10.1002/j.2161-1939.2014.00053.x
- Sweeney, D.,S. (2013). *Grup oyun terapisi*. C.E.Schaefer (Ed.), Oyun terapisinin temelleri (s. 227-252) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sweeney, D. S. & Landreth, G.,L. (2013). *Çocuk merkezli oyun terapisi*. C.E.Schaefer (Ed.), Oyun terapisinin temelleri (s. 129-152) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Taş, N., Doğan, A. & Önder, E. (2014) İşsizlik, takibe düşen kredi ve boşanma oranı değişkenlerinin suç sayısı üzerine etkisinin belirlenmesi: Türkiye için bölgesel panel veri analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (1), 13-35. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/>
- Tein, J, Sandler, İ.N., Zautra, A.J. (2000). Stressful life events, psychological distress, coping, and parenting of divorced mothers: a longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 14, 1, 27-41. doi: 10.1037//0893-3200.14.1.27
- Tekin, H.. H. (2017). Ebeveyni boşanmış ergenler ile ebeveyni birlikte yaşayan ergenlerin benlik saygılarının, iletişim becerilerinin ve baş etme yollarının karşılaştırılması (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Tsai, M.-H. (2009). *Children in therapy: evaluation of university-based play therapy clinical services* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 3381794)
- Tural (2012). *Ameliyat öncesi dönemde çocuklara verilen eğitim ve terapötik oyun yöntemlerinin çocuğun kaygı, korku ve ağrı düzeylerine etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Türk Medeni Kanunu, (2001, 08 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 24607). <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>
- Türkarıslan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*. 3(11), 99-108. Erişim adresi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/>
- Uluç, S. (2005) Psikoloji araştırma ve uygulamalarında ölçek/teknik/vaka/yayın/kavram tanıtımı III: Kısa bir oyun terapi örneği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20, 55, 127-130.

- Uluğ E. (2016). *Oyun kuramları*. H. G. Ogelman, (Ed.), Yaşamın ilk yıllarında oyun: oyuna çok yönlü bakış (s. 49-62) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uluğ, M. (2011). *Okulöncesi çocuk ve oyun*. M. Ormanlıoğlu Uluğ, ve G. Karadeniz, (Ed.) Okulöncesi çocuk ve... (s. 95-101) içinde. Ankara: Nobel Yayınları.
- VanFleet, R. (2013). *Filial terapi: oyunun gücü ile aile ilişkilerini güçlendirmek*. C. E. Schaefer, (Ed.) Oyun terapisinin temelleri (s. 153-170) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- VanFleet, R., Sywulak, A.E. & Sniscak, C.C. (2010). *Child-centered play therapy*. NewYork: Guilford Press.
- Venter, C. (2006). *Short-term structured play therapy with the latency-aged child of divorce* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veri tabanından erişildi. (UMI No. 0818816)
- Von Hug-Hellmuth, H. (1921). On the technique of child-analysis. *The International Journal of Psycho-Analysis*. 2, 1, 287. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/openview/da0282d2a47da774dbcb50abe58ba54c/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1818729>
- Vygotsky, L. S. (2016). Play and its role in the mental development of the child. *International Research in Early Childhood Education*, 7, 2, 3-25. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1138861>
- Wallerstein, J. S. (1983). Children of divorce: the psychological tasks of the child. *Amer J. Orthopsychiat*, 52, 6, 230-243. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Wallerstein, J.S. (1986). Children of divorce: an overview. *Behavioral Science & the Law*. 4, 2, 105-118. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Walzak, Y., & Burns, S. (1999). *Boşanma ve çocuk üzerine etkileri*, (İ. Ersevim, Çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- West, J. (1996). *Child centered play therapy*. London: Arnold.
- Westberg, H., Nelson, T.S. & Piercy, K.W. (2002). Disclosure of divorce plans to children: what the children have to say. *Contemporary Family Therapy*, 24, 4, 525-542. Erişim adresi: <https://www.ebsco.com/>
- Weyburne, D. (2000). *Ben şimdi ne olacağım?* (H., Koşar, Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1996.)
- Whelan, W. F. & Stewart, A. L. (2014). *Attachment*. C.E. Schaefer, & A.A. Drewes, (Eds.), In *The therapeutic powers of play, 20 core agents of change* (pp. 171-183). New Jersey: John Wiley Sons Inc.
- Whitten, K. M. & Burt, I. (2015). Utilizing creative expressive techniques and group counseling to improve adolescents of divorce social-relational capabilities.

Journal of Creativity in Mental Health, 10, 363–375. doi: 10.1080/15401383.2014.986594

- Wolchik, S.A., Wilcox, K.L., Tein, J. & Sandler, I.N. (2000). Maternal acceptance and consistency of discipline as buffers of divorce stressors on children's psychological adjustment problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 1, 87–102. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/>
- Wolchik, S.A., Tein, J., Sandler, İ. N., & Doyle, K.W. (2002). Fear of abandonment as a mediator of the relations between divorce stressors and mother–child relationship. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 4, 401–418. Erişim adresi: <https://link.springer.com/>
- Wolf, A. E. (2002). *Boşanmanız şart mıydı?* (E. Aksoy, Çev.). Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Wolfinger, N.H. (2003). Family structure homogamy: the effects of parental divorce on partner selection and marital stability. *Social Science Research* 32, 80–97. Erişim adresi: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0049089X02000145?_rdoc=1&_fmt=high&_origin=gateway&_docanchor=&md5=b8429449ccfc9c30159a5f9aeaa92ffb
- Yalın, A. (2012). *Oyun terapisi*. Ayşe Yalın'a ait 2011-2012 Bahar Yarıyılı ders notları (509 sayfa, sunum), Ankara.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2013). *Çocuğu tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2014a). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2014b). *Çocuk eğitimi el kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yauman, B. E. (1991). School-based group counseling for children of divorce: a review of the literature. *Elementary School Guidance & Counseling*, 26, 2, 130-138. Erişim adresi: http://www.jstor.org/stable/42869003?seq=1#page_scan_tab_contents
- Yıldız, C. (2015). *Oyun terapisiyle bütünleştirilmiş grup terapisinin çocukların utangaçlık düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk ruh sağlığı, çocuk yetiştirme sanatı ve kişilik gelişimi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yücel, A. S. ve Gündoğdu, C. (2012). *İlköğretim ve ortaöğretimde geleneksel çocuk oyunları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Zara, A. (2013). *Kadınlar, erkekler ve çocuklar için boşanma terapisi*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Zill, N. Morrison, D.R. & Coiro, M. J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of Family Psychology*, 7, No. 1. 91-103. Erişim adresi: <https://search.proquest.com/>
- Zubernis, L. S., Cassidy, K. W., Gillham, J. E., Reivich, K. J. & Jaycox, L. H. (1999). Prevention of depressive symptoms in preadolescent children of divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 30, ½, 11-36. doi:10.1300/J087v30n01_02
- Zulliger, H. (1974). *Çocukta oyunla tedavi*. (K. Şipal Çev.). İstanbul: Bozak Matbaası.
- Zorlu, A. (2016). *Yönlendirici olmayan oyun terapisinin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu belirtili çocukların duyu ve davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Adore oyuncak. (2016, 2 Ekim). Erişim adresi: http://www.adoreoyuncak.com/rekli_salyangozlar_yarisiyor/ProductDetails.aspx?ProductID=29666
- Child psychology game, the talking feeling and doing by creatice therapeutics. (2017, 8 Ocak). Erişim adresi: <https://www.etsy.com/listing/480225989/1973-child-psychology-game-the-talking>
- What happens next? (2016, 18 Ekim). Erişim adresi: <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/famil/book-livre/pdf/book-livre.pdf>
- Yılan merdiven oyunu. (2016, 10 Ekim). Erişim adresi: <http://www.nkfu.com/yilan-merdiven-oyunu-nasil-oynanir/>
- Froebel oyun tanımı. (2018, 08 Ocak). Erişim adresi: <http://www.cogweb.net/owens/Play/Definitions.html>

EKLER

Ek-1 Boşanmaya Uyum Ölçeği

	Kesinlikle Katılıyorum (1)	Katılıyorum (2)	Kararsızım (3)	Katılmıyorum (4)	Kesinlikle Katılmıyorum (5)
1. Bazen annemle babamın yaşadığı sorunların benden kaynaklandığını düşünüyorum.					
2. Annemle babam ayrıldığından beri, ben okulda sorunlar yaşıyorum.					
3. Keşke babamla daha çok zaman geçirebilseydim.					
4. Annemle babam ayrıldığından beri arkadaşlarımla daha fazla zaman geçirebiliyorum.					
5. Annemle babam ayrıldığından beri okul sonrası faaliyetlere (müzik, spor vb.) daha çok katılabiliyorum.					
6. Ailemize ne olacağı konusunda endişeliyim.					
7. Keşke annemle daha fazla zaman geçirebilseydim.					
8. Annemle babam ayrıldığından beri kendimi zaman zaman üzgün hissediyorum.					
9. Annemle babam ayrıldığından beri arkadaşlarımla eskisinden daha iyi geçiniyorum.					
10. Annemle babam ayrıldığından beri arkadaşlarıma sık sık kızıyorum.					
11. Sık sık anne ve babamın beni anlamadığını hissediyorum.					
12. Annemle babam benim hakkımda sık sık kavga ediyorlar.					
13. Büyükbabam, büyükannem ve ailenin diğer üyeleri benimle birlikte birşeyler yaparlar.					
14. Annem ve babam hala iyi geçinemiyorlar.					
15. Keşke annemle babam yeniden biraraya gelseler.					
16. Annem babamdan ayrıldığından beri çekilmez biri oldu.					
17. Annemin arkadaşlarıyla iyi geçinemiyorum.					
18. Annemle babam ayrıldığından beri ikisinden birinin tarafını tutmak zorundaymışım gibi hissediyorum.					
19. Annemle babam ayrıldığından beri daha fazla cezalandırılıyorum. (Odama gönderilmek gibi)					
20. Ayrılıklarından beri annem ve babam beni daha çok eleştiriyorlar.					
21. Annemle babam ayrıldığından beri babamla birşey yaparsam, annem rahatsız oluyor.					
22. Ayrılıklarından beri anne ve babamla daha iyi geçiniyorum.					

Ek-2 Çocuklar için Depresyon Ölçeği

- A. 0. Kendimi arada sırada üzgün hissederim.
1. Kendimi sık sık üzgün hissederim.
2. Kendimi her zaman üzgün hissederim.
- B. 0. İşlerim hiçbir zaman yolunda gitmeyecek.
1. İşlerimin yolunda gidip gitmeyeceğinden emin değilim.
2. İşlerim yolunda gidecek.
- C. 0. İşlerimin çoğunu doğru yaparım.
1. İşlerimin çoğunu yanlış yaparım.
2. Her şeyi yanlış yaparım.
- D. 0. Birçok şeyden hoşlanırım.
1. Bazı şeylerden hoşlanırım.
2. Hiçbir şeyden hoşlanmam.
- E. 0. Her zaman kötü bir çocuğum.
1. Çoğu zaman kötü bir çocuğum.
2. Arada sırada kötü bir çocuğum.
- F. 0. Arada sırada başıma kötü bir şeylerin geleceğini düşünürüm.
1. Sık sık başıma kötü şeylerin geleceğinden endişelenirim.
2. Başıma çok kötü şeylerin geleceğinden eminim.
- G. 0. Kendimden nefret ederim.
1. Kendimi beğenmem.
2. Kendimi beğenirim.
- H. 0. Bütün kötü şeyler benim hatam.
1. Kötü şeylerin bazıları benim hatam.
2. Kötü şeyler genellikle benim hatam değil.
- I. 0. Kendimi öldürmeyi düşünmem.
1. Kendimi öldürmeyi düşünürüm ama yapmam.
2. Kendimi öldürmeyi düşünüyorum.
- İ. 0. Her gün içimden ağlamak gelir.
1. Birçok günler içimden ağlamak gelir.
2. Arada sırada içimden ağlamak gelir.
- J. 0. Her şey her zaman beni sıkır.
1. Her şey sık sık beni sıkır.
2. Her şey arada sırada beni sıkır.
- K. 0. İnsanlarla beraber olmaktan hoşlanırım.
1. Çoğu zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.
2. Hiçbir zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.
- L. 0. Herhangi bir şey hakkında karar veremem.
1. Herhangi bir şey hakkında karar vermek zor gelir.

2. Herhangi bir şey hakkında kolayca karar veririm.
- M. 0. Güzel, yakışıklı sayılırım.
1. Güzel, yakışıklı olmayan yanlarım var
2. Çirkinim.
- N. 0. Okul ödevlerimi yapmak için her zaman kendimi zorlarım.
1. Okul ödevlerimi yapmak için çoğu zaman kendimi zorlarım.
2. Okul ödevlerimi yapmak sorun değil.
- O. 0. Her gece uyumakta zorluk çekerim.
1. Birçok gece uyumakta zorluk çekerim.
2. Oldukça iyi uyurum.
- Ö. 0. Arada sırada kendimi yorgun hissederim.
1. Bir çok gün kendimi yorgun hissederim.
2. Her zaman kendimi yorgun hissederim.
- P. 0. Hemen her gün canım yemek yemek istemez.
1. Çoğu gün canım yemek istemez.
2. Oldukça iyi yemek yerim.
- R. 0. Ağrı ve sızılardan endişe etmem.
1. Çoğu zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.
2. Her zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.
- S. 0. Kendimi yalnız hissetmem.
1. Çoğu zaman kendimi yalnız hissederim.
2. Her zaman kendimi yalnız hissederim.
- Ş. 0. Okuldan hiç hoşlanmam.
1. Arada sırada okuldan hoşlanırım.
2. Çoğu zaman okuldan hoşlanırım.
- T. 0. Birçok arkadaşım var.
1. Birkaç arkadaşım var ama daha fazla olmasını isterdim.
2. Hiç arkadaşım yok.
- U. 0. Okul başarımlarım iyi.
1. Okul başarımlarım eskisi kadar iyi değil.
2. Eskiden iyi olduğum derslerde çok başarısızım.
- Ü. 0. Hiçbir zaman diğer çocuklar kadar iyi olamıyorum.
1. Eğer istersem diğer çocuklar kadar iyi olurum.
2. Diğer çocuklar kadar iyiyim.
- V. 0. Kimse beni sevmez.
1. Beni seven insanların olup olmadığından emin değilim.
2. Beni seven insanların olduğundan eminim.
- Y. 0. Bana söyleneni genellikle yaparım.
1. Bana söyleneni çoğu zaman yaparım.
2. Bana söyleneni hiçbir zaman yapmam.

- Z.
0. İnsanlarla iyi geçinirim.
 1. İnsanlarla sık sık kavga ederim.
 2. İnsanlarla her zaman kavga ederim.

Ek-3 Ebeveyn Onam Formu

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN

AYIRINIZ

Sizi Gülden ÖZTÜRK SERTER tarafından yürütülen “YAPILANDIRILMIŞ OYUN TERAPİSİNE DAYALI GELİŞTİRİLEN PSİKOEĞİTİM PROGRAMININ BOŞANMIŞ AİLE ÇOCUKLARININ UYUM DÜZEYLERİ ÜZERİNE ETKİSİ” başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

Araştırmanın Amacı: Çocukların anne babalarının ayrılık süreçlerinde yaşadıkları sorunları azaltmak ve boşanmaya uyum sağlamalarını artırılmasıdır.

Araştırmanın İçeriği: Boşanmaya Uyum Oyun Programı

Araştırmanın Nedeni: Tez Çalışması

Araştırmanın Öngörülen Süresi: 9 Hafta

Araştırmaya Katılması Beklenen Katılımcı/Gönüllü Sayısı: 8

Araştırma Çalışmalarının Yapılacağı Yer: Okul Toplantı Salonu

Sayın Veli,

Ben Gülden Öztürk Serter, Hitit Üniversitesi Sungurlu Meslek Yüksekokulunda öğretim görevlisi olarak görev yapmaktayım. Aynı zamanda Ondokuz Mayıs Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik bölümünde “Oyun Terapisi ile boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyumlarının sağlanması” konusunda doktora eğitimimi sürdürmekteyim.

Sizin de bildiğiniz gibi gün geçtikçe ülkemizde boşanmalar artmaktadır. Her iki çiftin ortaklaşa aldıkları evliliği sonlandırma kararında eşler kadar çocuklar da bu duruma alışmakta güçlük çekmektedir. Çocukların karşılaştıkları bu duruma uyumunu sağlamak, yaşayabileceği duygusal sorunları hafifletmek için “Boşanmaya Uyum Oyun Programı”nın gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Program on hafta boyunca, haftada bir gün 80-110 dakika olarak gerçekleştirilecek olup; oturumlar çocuğunuzun bulunduğu okulda ders sonrası yapılacaktır.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama yukarıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkânı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım.**

Bu koşullarda hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın çocuğumun .../.../2017 ve/.../2017 tarihleri arasında on hafta boyunca haftada bir gerçekleştirilecek olan “Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Psiko-eğitim Programı”na (YOTP) katılmasına izin veriyorum.

...../...../2017

Velinin Adı ve Soyadı:

Çocuğun Adı ve Soyadı:

İMZA:

Not: Program ile ilgili sormak istediğiniz ya da çocuğunuzla ilgili paylaşmak istediğiniz herhangi bir konu olursa bana nolu telefondan ulaşabilirsiniz

Ek-4 Araştırma İzin Belgesi

T.C.
ÇORUM VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 43436584-44-E.1358900

02.02.2017

Konu: Dilekçeniz Hakkında (Gülден ÖZTÜRK SERTER)

Sayın: Gülден ÖZTÜRK SERTER
Hitit Üniversitesi Sungurlu Meslek Yüksekokulu
Sungurlu/Çorum

İlgi : a) 26.01.2017 tarihli dilekçeniz.

b) Valilik Makam'ının 31.01.2017 tarih ve 43436584-44-E.1221449 sayılı oluru

İlimiz merkez ve ilçelerde bulunan ilkökul ve ortaokul müdürlüklerinde öğrenim gören öğrencilerin katılımıyla "Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Geliştirilen Psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının depresyon ve uyum düzeyleri üzerine etkisi" konulu doktora tez çalışmasını yapmak istediğiniz ilgi (a) dilekçe ve eklerinde belirtilmiştir.

Söz konusu çalışmanın yapılmasının uygun görüldüğünü gösteren Valilik Makam'ının ilgi (b) oluru ve komisyon tutanağı ekte gönderilmiştir.

Gereğini rica ederim.

Erhan YAŞAR
Müdür a.
Şube Müdürü

Ek:

1-Onay (2 sayfa)

2-Komisyon Tutanağı (1 sayfa)

Güvenli Elektronik İmza ile Aynadır. 02.02.2017

A. Osman ÖNDER
Araştırmacı

Üçtutlar mah.Eşref Hoca cad.No:8 Çorum
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
e-posta: arge19@meb.gov.tr

Ayrıntılı Bilgi için: A.Osman ÖNDER Araştırmacı
Tel: (0 364) 2260747-160
Faks: (0 364) 2262264

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden b238-bae3-3112-8500-5cea kodu ile teyit edilebilir.

T.C.
ÇORUM VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 43436584-44-E.1221449

31/01/2017

Konu : Anket Çalışma İzni (Gülden ÖZTÜRK SERTER)

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi : a) Millî Eğitim Bakanlığı 2012/13 sayılı genelgesi.
b) Valilik Makamı'nın 24.01.2017 ve 43436584-125.99-E.942683 sayılı oluru.
c) Gülden ÖZTÜRK SERTER'in 26.01.2017 tarihli dilekçesi

Okul/Kurumlarımızda yapılacak Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlikler Bakanlığımız ilgi (a) Genelge hükümlerine göre yapılmaktadır.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Eğitimi Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Gülden ÖZTÜRK SERTER Merkez ve İlçe İlkokul ve Ortaokul müdürlüklerinde öğrenim gören öğrencilerin katılımıyla "Yapılandırılmış oyun terapisine dayalı geliştirilen psikoeğitim programının boşanmış aile çocuklarının depresyon ve uyum düzeyleri üzerine etkisi" konulu çalışmasını yapmak istediği Müdürlüğümüze hitaben vermiş olduğu ilgi (c) dilekçesinde talep etmiştir.

İlimiz okul/kurumlarında yapılacak olan Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinliklerin müracaat evraklarının incelenip değerlendirilmesi ilgi (b) Valilik Makamı'nın olurunda görevli komisyon üyelerince yapılmaktadır.

Yapılacak olan çalışmanın;

a) Araştırmanın ve veri toplama araçlarının Anayasa, Millî Eğitim Temel Kanunu ve Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına uygun olacak; millî ve manevî değerlere aykırı, kişilik haklarını ihlal eden, cinsiyet, din,dil, ırk gibi farklılıkları istismar eden, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve Uluslararası bağlayıcılığı olan diğer belgelerce suç kabul edilen hususları içeren, kişisel ve ailevi mahremiyeti ifşa eden soru, ifade, resim ve çizimler yer almaması,

b) Veri toplama araçlarında kişi, kurum ve kuruluşların reklamını veya tanıtımını yapan ifade ve öğelerin bulunmaması,

c) Çalışmanın yapılacağı ilgili okul müdürlüklerince;

- 1- Çalışmaya katılımın gönüllülük esasına göre olmasının sağlanması;
 - 2-Çalışmanın yapılacağı tarih ve saatlerin eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde planlanması;
 - 3 Çalışmanın ilgi (b) komisyon üyelerince incelenmesi-yapılarak mühürlenmiş dört (4) sayfalık forma göre yapılması;
 - 4-Çalışmanın 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılı içerisinde tamamlanması;
- yapılacak olan çalışmanın yukarıda belirtilen hususlar doğrultusunda yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Özcan KUŞCU
İl Millî Eğitim Müdür V.

OLUR
31/01/2017

Adem SAÇAN
Vali a.
Vali Yardımcısı

Elektronik İmza Aşısı ile Ayrıldı 31/01/2017
A. Osman ÖNDER
Araştırmacı

Çetindar mah.Çarşı Höca cad.No:8 Çorum
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
E-posta: arge19@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: A.Osman ÖNDER Araştırmacı
Tel: (0 364) 2260747-160
Faks: (0 364) 2262764

İmza esnasında güvenli elektronik imza ile www.e-imza.gov.tr adresinden alınmış ve elektronik imza adresinden dae7-a4f9-382c-9453-d441 kodu ile teyit edilmiştir.

Ek- 5 Etik İzin Belgesi

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

Sayı: B.30.2.ODM.0.20.08/131

26.02.2016

Sayın Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

Etik Kurulumuza sunmuş olduğunuz **Yapılandırılmış Oyun Terapisine Dayalı Psiko-Eğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Depresyon ve Uyum Düzeyleri Üzerine Etkisi** başlıklı OMÜ KA EK 2016/98 Karar nolu Anket çalışması nitelikli araştırma projeniz amaç, gerekçe, yaklaşım ve yöntemle ilgili açıklamaları, Klinik Araştırmalar Etik kurulu yönergesine göre 25.02.2016 tarihli Etik Kurulumuzda incelenmiş etik açıdan uygun bulunmuştur. Ancak araştırma bütçesinin maddi desteği henüz sağlanamadığından projeye bütçe desteği sağlanıp, tarafımıza bildirilmesinden sonra başlanmasına oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize arz/rica ederim.

Prof. Dr. Dursun AYGÜN
Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanı

Ek-6 Oyun Terapisi Uygulayıcı Sertifikası

 <p>Psikolojik Danışma Merkezi Kişisel Gelişim ve Eğitim Hizmetleri</p>	<h1>SERTİFİKA</h1>	
<p>Centre of Applied Psychology "OTNOSHENIE" And Department Of Clinical Psychology At Moscow State Medical And Dental University N.A. A.I. Evdokimov ve Olgu Psikolojik Danışma Merkezi Ortak Çalışması</p>		
<p>Sayın GÜLDEN ÖZTÜRK SERTER</p>		
<p>26.03.2016 – 19.06.2016 tarihleri arasında Olgu Psikolojik Danışma Merkezi'nde gerçekleştirilen toplam 86 saatlik "ÇOCUK MERKEZLİ BİLİŞSEL DAVRANIŞÇI OYUN TERAPİ TEKNİKLERİ" eğitimine katılarak Uygulayıcı Sertifikası almaya hak kazanmıştır.</p>		
 <p>Uzm. Psk. Dan. Özden Bilgin Kurum Müdürü</p>	 <p>Yrd. Doç. Dr. Sultanberk Halmatov Eğitimci</p>	 <p>Doç. Dr. Marina Panfilova Eğitimci</p>

Özgeçmiş

Ankara doğumludur. Lisans eğitimini 1998-2003 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümünde tamamlamıştır. 2003-2010 yılları arasında Ankara Üniversitesi Çocuk ve Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalında çocuk gelişim uzmanı olarak görev yapmıştır. Yüksek Lisans Eğitimi 2008 Yılında Gazi Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümünde tamamlamıştır. 2012 yılından beri Hitit Üniversitesi Sungurlu Meslek Yüksek Okulu Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümünde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

